

Nederland in de ban van terrorisme

New York (VS)

Casablanca (Marokko)

Madrid (Spanje)

Beslan (Rusland)

Een casestudyonderzoek over het aandeel van de overheid en media in de vorming van de publieke perceptie als onderdeel van de impact die internationale terroristische aanslagen op de Nederlandse samenleving hebben.

Rotterdam, augustus 2005
Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Sociale Wetenschappen; Sociologie
Dr. W. Schinkel

Naam: Inge Graveland- Vlieger
Studentnr: 268274

Woord vooraf

Tijdens mijn studie sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam raakte ik erg geïnteresseerd in maatschappelijke en grootstedelijke vraagstukken. Ook deze scriptie is voortgekomen uit deze interesse. De internationale ontwikkelingen van de laatste jaren en de consequenties die deze hebben en hebben gehad voor Nederland brachten mij tot het schrijven van deze scriptie.

Bij deze wil ik de mogelijkheid nemen om een aantal mensen te bedanken voor hun hulp, aandacht en bemoediging tijdens het gehele proces. Allereerst gaat mijn dank uit naar Dr. W. Schinkel voor zijn moeite en tijd bij de begeleiding van mijn scriptie. Zijn academische kennis, hulp en opmerkingen waren zeer waardevol voor mij. Daarnaast wil ik mijn familie, schoonfamilie en vrienden bedanken voor hun liefde, ondersteuning en bemoediging tijdens mijn studie sociologie en met name tijdens het schrijven van deze scriptie. In het speciaal wil ik daarbij mijn echtgenoot, Wilse Graveland, bedanken die mij heeft bijgestaan en bemoedigd om deze scriptie tot een goed einde te volbrengen.

Tenslotte bedank ik al mijn vrienden en oud-huisgenoten voor hun bijdrage aan mijn studententijd, wat een onvergetelijke periode is geweest.

Inge Graveland- Vlieger

Rotterdam, Augustus 2005

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Introductie.....	1
§ 1.1: Inleiding	1
§ 1.2: Probleemdefinitie.....	3
§ 1.3: Onderzoeksstrategie.....	4
§ 1.4: Structuur scriptie.....	5
§ 1.5: Definities	5
Hoofdstuk 2: Theorie	7
§ 2.1: Inleiding	7
§ 2.2: Algemene theoretische perspectieven op terrorisme.....	7
§ 2.2.1: Terrorisme	7
§ 2.2.2: Enkele oorzaken van terrorisme	10
§ 2.2.3: Verschijningsvormen van terrorisme.....	11
§ 2.3: Sociaal-wetenschappelijke theorieën	15
§ 2.3.1: Theorieën over perceptie	15
§ 2.3.2: Theorieën over multiculturaliteit	17
Hoofdstuk 3: Methodologie.....	19
§ 3.1: Inleiding	19
§ 3.2: Onderzoeksmethoden.....	19
§ 3.3: Onderzoekscriteria en afbakening.....	20
§ 3.4: Toelichting op de keuze van aanslagen.....	22
§ 3.5: Data verzameling en analyse	23
§ 3.6: Beperkingen	23
Hoofdstuk 4: Casestudy's	25
§ 4.1: Inleiding op de casestudy's.....	25
§ 4.1.1: New York & Washington	25
§ 4.1.2: Casablanca	26
§ 4.1.3: Madrid	26
§ 4.1.4: Beslan	26
§ 4.2: De verhouding met andere aanslagen	27
§ 4.2.1: New York & Washington	27
§ 4.2.2: Casablanca	29
§ 4.2.3: Madrid	30
§ 4.2.4: Beslan	30
§ 4.3: Angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving	31

§ 4.4: Discours van overheid en media ten opzichte van internationale terroristische aanslagen.....	37
§ 4.4.1: New York & Washington	38
§ 4.4.2: Casablanca	46
§ 4.4.3: Madrid	51
§ 4.4.4: Beslan	56
Hoofdstuk 5: Data-analyse	62
§ 5.1: Inleiding	62
§ 5.2: Overeenkomsten in de verhouding met andere aanslagen	62
§ 5.3: Verschillen in de verhouding met andere aanslagen.....	63
§ 5.4: Overeenkomsten en verschillen in gevoelens van angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving	63
§ 5.5: Overeenkomsten en verschillen tussen de discoursen van media en overheid per aanslag	64
§ 5.6: Vergelijkingen in het discours van media en overheid tussen de verschillende aanslagen	67
Hoofdstuk 6: Conclusies	70
§ 6.1: Inleiding	70
§ 6.2: Conclusies	70
§ 6.3: Beperkingen en aanbevelingen	76
Appendices.....	77
Appendix 1: Twee roerige weken: wat gebeurde waar na de moord op Theo van Gogh?	77
Appendix 2: Verwachtingen rond veiligheid en criminaliteit in 2020,.....	78
Appendix 3: Toekomstverwachtingen (1).....	79
Appendix 4: Toekomstverwachtingen (2).....	81
Literatuurlijst.....	83

Hoofdstuk 1: Introductie

§ 1.1: Inleiding

Hoewel er in het totaal aantal internationale terroristische aanslagen in de wereld sinds 1980 een daling is te zien (Tilly, 2004: 7), lijken volgens van Gunsteren (2004) de terroristische aanslagen in de loop der tijd steeds meer impact op de wereld te hebben (Schinkel, 2004: 8). Het grijpen naar terreur lijkt voor sommige groepen in de samenleving een middel te zijn om een reactie te uiten, bepaalde wensen in te willigen (druk op de ketel zetten) en/of een uitweg te vinden (Tilly, 2004). Binnen elk land zijn er wel groeperingen geweest die zich gewend hebben tot terreurdaden met diverse doelen. Zo is Nederland in de jaren '70 getroffen door diverse terreuracties van Molukkers¹ (Wynia, 2004: 24 e.v.).

De aanslagen die de laatste jaren in de wereld hebben plaatsgevonden, worden door de media veelal toegeschreven aan moslimextremistische groeperingen. Dit is in lijn met de conclusie van Huntington (Huntington, 1996) dat bij het merendeel van de conflicten in de wereld van de afgelopen decennia een partij van moslim-zijde betrokken was. President Bush verklaarde zelfs de oorlog aan het terrorisme naar aanleiding van de aanslagen op het WTC en Pentagon in september 2001 door de moslimextremistische groepering al-Qaida. Op deze aanslag volgden nog een aantal andere terroristische aanslagen (vermoedelijk van moslimextremistische aard), waaronder in mei 2003 op diverse joodse doelwitten in Casablanca en in maart 2004 op treinstations in Madrid. Daarnaast werden diverse westerlingen in Arabische landen regelmatig het slachtoffer van aanslagen. Zoals bij de aanslagen op een woningcomplexen in Riad bijvoorbeeld. Bij deze aanslag verloren zeker 34 mensen het leven (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=20353>, retrieved 8-2-2005).

Hoewel Nederland tot op heden geen doelwit was geweest van (moslimextremistische) terroristische aanslagen leek de moord op Theo van Gogh de angst dat terrorisme zich in de toekomst in Nederland zou voordoen dichterbij te brengen. De moord op van Gogh betrof echter een individuele en incidentele daad, welke waarschijnlijk werd begaan uit woede omtrent geloofsbelediging. Het heeft de staat en de bevolking beangstigd dat vrijheid van meningsuiting zo de kop in kon worden gedrukt. De moord bracht twee roerige weken in Nederland teweeg, waarin de samenleving zich bedreigd scheen

---

¹ Molukse terreuracties in Nederland:

- Augustus 1970: bezetting Indonesische residentie te Wassenaar door 33 Molukse jongeren, waarbij één dode is gevallen.
- December 1975: Molukse treinkaping Wijster, waarbij drie passagiers omkwamen.
- December 1975: bezetting Indonesisch consulaat-generaal in Amsterdam.
- Mei 1977: Molukse treinkaping bij De Punt, waarbij twee gegijzelden en zes gijzelnemers omkwamen tijdens de bevrijdingsactie.
- Mei 1977: gijzeling op basisschool in Bovensmilde, waarbij honderdvijf kinderen en vijf leerkrachten werden gegijzeld.
- Maart 1978: gijzeling van zevenenzestig mensen door drie Molukkers in het Provinciehuis Drenthe, waarbij één ambtenaar werd vermoord en één gedeputeerde overleed aan zijn verwondingen.

te voelen door de opkomst van het moslimextremisme in Nederland. Islamitische en christelijke doelen moesten het in deze weken ontgelden. Zo vonden er bekladdingen, aanslagen en brandstichtingen (of pogingen daartoe) plaats in moskeeën, kerken en op islamitische en christelijke scholen (Appendix 1). Tot op heden is echter nog niet gebleken dat er hierbij sprake zou zijn geweest van betrokkenheid door extremistische groeperingen. Deze gebeurtenissen waren eerder vandalistisch van aard en werden daarnaast waarschijnlijk deels door jongeren veroorzaakt. Suggestieve beelden over een toenemende aanwezigheid van extremistische groeperingen in Nederland deden zich echter voor. De moord op van Gogh en de reacties daarop lieten zien dat een aanslag gepleegd door een individu kon resulteren in een grote maatschappelijke discussie waarbij geweld niet werd geschuwd. Nederland was niet langer meer het ‘tolerante’ Nederland (Elsevier, 2004, Pels, 2003).

Na de moord op van Gogh kwamen er ergernissen rondom de (schijnbare) aanwezigheid van extremistische groeperingen in Nederland bovendrijven. Onder de diverse bevolkingsgroepen in Nederland gingen geluiden op van vertwijfeling over de toekomst van de multiculturele samenleving. Zo zouden moslims suggereren dat er voor hun cultuur geen ruimte in Nederland werd gelaten en rechtsdenkenden dat ruimte voor andere culturen om zich in Nederland te vestigen niet kon worden geaccepteerd. Gevoelens van antipathie ten overstaande van moslims kwamen al eerder aan de oppervlakte toen in mei 2002 de politicus Pim Fortuyn werd vermoord. Fortuyn’s rechtse en radicale denkbeelden kenmerkten zich door een afkeer van het partijstelsel gepaard gaande met een sterke hang naar politieke identiteit en volkseenheid. Fortuyn zag de nationale eigenheid en eenheid bedreigd worden door culturele elementen die niet van Nederlandse origine zijn. Fortuyn wees erop dat wanneer bepaalde cultuurwaarden haaks op elkaar staan, het moeilijk wordt een geïntegreerd geheel te vormen. Er zou een gebrek aan een minimum van gedeelde normen en waarden zijn (Pels, 2003). Deze discrepantie leidde ertoe dat een man om zijn denkbeelden kon worden vermoord. Uiteindelijk bleek dat het bij deze moord om een politieke geweldsdaad ging, gepleegd door een milieuactivist. Moslimextremistische groeperingen konden niet langer voor de moord verantwoordelijk worden gehouden.

Beide moorden versterkten echter de volksopinie over het ‘verharden’ van de Nederlandse samenleving en zetten daarmee de oproep tot actie aan. Hoewel bij de moord op Fortuyn gebleken is dat sprake was van een politieke geweldsdaad en de moord op van Gogh, naar alle waarschijnlijkheid, bestempeld kan worden als een individuele daad begaan uit woede omtrent geloofsbelediging, brengen beide moorden in de Nederlandse samenleving gevoelens van antipathie ten overstaande van moslims teweeg. De bevolking wil haar gevoelens van angst en onmacht uiten, wat zich laat zien in het houden van stille tochten, stakingen, publieke en politieke discussies, brandstichtingen, etc. Daarnaast lijkt de Nederlandse bevolking zich steeds meer bedreigd te voelen en lijken angstgevoelens steeds meer toe te nemen, met name voor moslimgroepen (getuige de felle en vele reacties na de moord op van Gogh).

Ook in de media is dit duidelijk zichtbaar. Moslims krijgen bij een aanslag direct de zwarte piet toespeeld, terwijl zij hier niet per definitie direct bij betrokken zijn. Zoals bij de moord op van Gogh zichtbaar werd, kunnen de op deze wijze ontstane vooroordelen invloed hebben op de impact die een aanslag zal hebben in de samenleving. De impact is daarmee onderhevig aan de invloed van de publieke perceptie.

§ 1.2: Probleemdefinitie

Zoals hierboven beschreven werd, wordt de impact mede bepaald door de perceptie die onderdeel is van deze impact. In deze scriptie zal worden gekeken op welke manier deze perceptie van invloed is in de vorming van de impact van aanslagen op de Nederlandse samenleving. Diverse aanslagen worden met elkaar vergeleken om inzicht te geven in de impact die deze aanslagen hebben gehad op de samenleving. Belangrijke bevindingen zullen daarin de overeenkomsten en verschillen zijn. In de vorming van de impact zijn diverse factoren betrokken, bijvoorbeeld de omvang van een aanslag, de mate waarin de integriteit wordt geschonden, het doel van een aanslag, de organiserende partij achter de aanslag, de mate waarin de veiligheid in gedrang komt etc. Bestaande onderzoeken hebben reeds diverse typen van (terreur) aanslagen geïdentificeerd dit inclusief bijbehorende oorzaken (Tilly, 2004). Deze scriptie zal zich meer richten op de manier waarin de publieke perceptie ten aanzien van internationale terroristische aanslagen bijdraagt in het vormen van de impact van die aanslagen en niet zozeer op de typen aanslagen en haar oorzaken. Terroristen willen namelijk dat de perceptie tot een maximaal schokeffect leidt in een samenleving. Deze inzichten kunnen bijdragen aan een effectiever beleid ten aanzien van maatschappelijke problemen die naar voren komen en in grote mate bepaald worden door de impact die aanslagen hebben op een samenleving.

In de vorige paragraaf is reeds beschreven dat de bevolking op diverse manieren tegen aanslagen en de gevolgen ervan aankijkt en daarop ook reageert. Deze diversiteit van reacties kan sterk afhankelijk zijn van de perceptie die bevolkingsgroepen hebben omtrent aanslagen. Informatie, afstand, informatievoorziening, omgeving en ontwikkelingsniveau, etc. zijn een aantal factoren die in grote mate bepalen hoe mensen aanslagen beleven, uiten en verwerken. De perceptie die onder de bevolking aanwezig is kan een aanslag namelijk in een heel ander daglicht plaatsen, zoals ook duidelijk werd bij de moord op van Gogh. In deze scriptie zal daarom worden aangetoond op welke manier de bij de bevolking aanwezige perceptie de impact die aanslagen hebben op onze samenleving kan veranderen. Verondersteld wordt dat de publieke perceptie als onderdeel van de impact, de impact mede vorm geeft en daarmee het gewenste resultaat van de terrorist bewerkstelligt. De terrorist wil namelijk dat de publieke perceptie tot een maximaal schokeffect leidt.

Op basis van hetgeen tot nu toe geschreven is, komt de volgende vraag in deze scriptie centraal te staan:

‘Wat is het aandeel van de overheid en media in de vorming van de publieke perceptie als onderdeel van de impact die internationale terroristische aanslagen op de Nederlandse samenleving hebben?’

Om deze centrale vraag te kunnen beantwoorden zullen de volgende subvragen worden beantwoord:

- Wat zegt de literatuur over terroristische aanslagen en hun impact op een samenleving?
- Welke onderlinge samenhang hebben de vier gekozen terroristische aanslagen en in welke mate verschillen ze van elkaar?
- Wat is de perceptie van de Nederlandse samenleving ten aanzien van internationale terroristische aanslagen?
- Welke invloed hebben overheid en media op de vorming van de publieke perceptie van de Nederlandse samenleving?

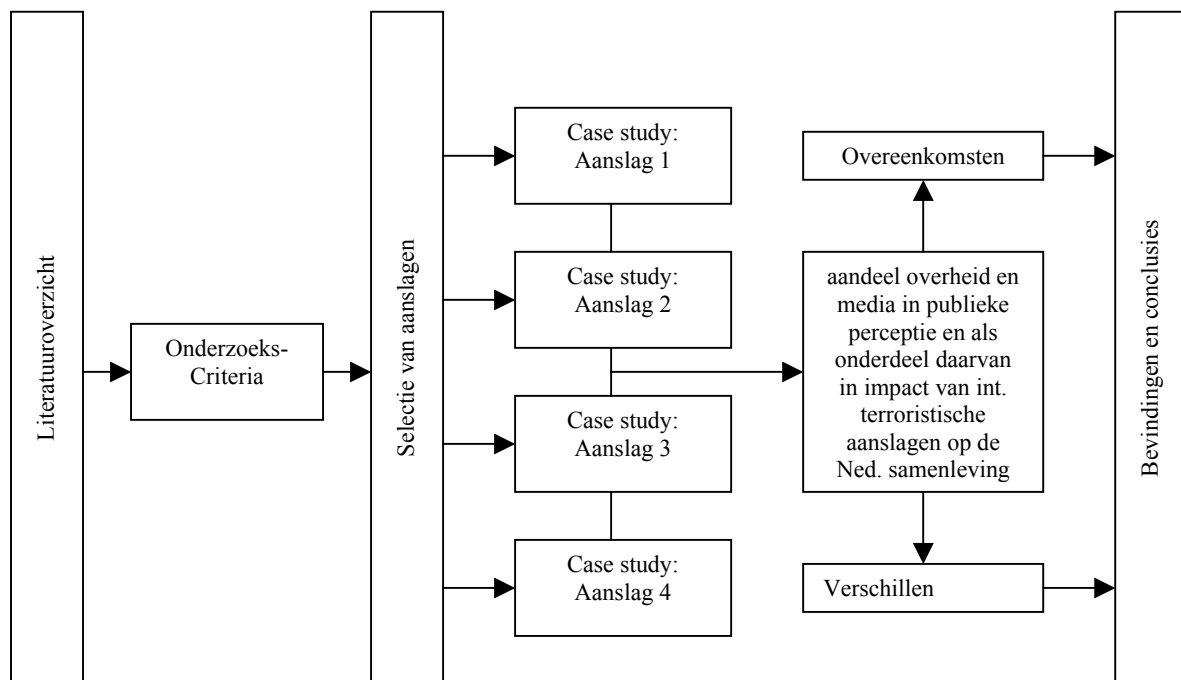
Aangezien het onderzoekstraject zich beweegt op het brede gebied van terroristische aanslagen is enige afbakening noodzakelijk. De eerste afbakening in dit onderzoeksgebied wordt aangebracht door de keuze voor de Nederlandse samenleving. Daarnaast komt de focus in deze scriptie te liggen op de impact van de aanslagen en niet op de oorzaken en typen van aanslagen. Als laatste wordt het onderzoek beperkt tot ongeveer vier terroristische aanslagen, die het mogelijk maken een goed vergelijkend onderzoek te doen. In het hoofdstuk methodologie zullen deze keuzes (afbakeningen) nader gemotiveerd en toegelicht worden.

§ 1.3: Onderzoeksstrategie

Om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden zal allereerst literatuuronderzoek plaatsvinden. In het literatuuronderzoek zal nader worden ingegaan op het begrip ‘terrorisme’. Tevens zal er worden gekeken naar diverse sociaal wetenschappelijke theorieën die gezamenlijk met het empirisch gedeelte duidelijk moeten maken wat het aandeel van de overheid en media is in de vorming van de publieke perceptie en op welke manier deze perceptie vervolgens vorm geeft aan de impact die terroristische aanslagen hebben in de Nederlandse samenleving. Als voorbereiding op het empirisch onderzoek zullen vier aanslagen worden geselecteerd. Deze selectie zal plaatsvinden op basis van een aantal onderzoekscriteria, welke in hoofdstuk drie aan bod zullen komen. In de casestudy’s zullen de vier aanslagen nader worden uitgewerkt. De data voor deze casestudy’s zullen afkomstig zijn uit diverse wetenschappelijke artikelen, opiniebladen, boeken en magazines. In deze scriptie wordt gebruik gemaakt van casestudy’s, aangezien zij geschikt zijn om grote, algemene gebeurtenissen inclusief hun gevolgen te analyseren. Uiteindelijk zullen de bevindingen getoetst worden aan de theorie. Verder zal worden geconcludeerd of de gestelde hypothese gegrond is en in welke mate overheid en media een aandeel hebben in de vorming van de publieke perceptie en in navolging daarvan in welke mate de

publieke perceptie vorm geeft aan de impact die internationale terroristische aanslagen hebben op de Nederlandse samenleving. Deze onderzoeksopzet wordt schematisch weergegeven in figuur 1.3.1.

Figuur 1.3.1: Onderzoeksopzet

§ 1.4: Structuur scriptie

Deze scriptie zal uit zes hoofdstukken bestaan. In het eerste hoofdstuk is de achtergrond beschreven, zijn de onderzoeksvragen opgesteld en is de opzet van deze scriptie beschreven. In hoofdstuk twee zal worden ingegaan op de relevante theorie omtrent het scriptieonderwerp. In hoofdstuk drie zal de onderzoeksmethodologie aan bod komen om tot een rechtvaardiging te komen van de gebruikte onderzoeksstructuur en methoden. Hierin zullen ook de onderzoekscriteria aan bod komen en zal het onderzoek verder worden afgebakend. In het volgende hoofdstuk zullen de vier gekozen aanslagen in vier casestudy's nader worden onderzocht. In hoofdstuk vijf zullen de uitkomsten worden vergeleken om zo antwoord te geven op de onderzoeksvragen en de hypothese te bevestigen of verwerpen. In het laatste hoofdstuk zal een conclusie worden gevormd en de bijdrage aan de bestaande literatuur worden beschreven. De scriptie zal in dit hoofdstuk worden afgesloten met een bespreking van de onderzoeksbependingen en enkele hieraan gerelateerde suggesties voor toekomstig onderzoek.

§ 1.5: Definities

Een aantal begrippen die in deze scriptie centraal zullen staan, vragen om een nadere definitie. Sommige begrippen zijn namelijk voor meerdere uitleg vatbaar en worden ook in de literatuur met

wisselende betekenis gebruikt. Sommige definities die in deze paragraaf naar voren komen, worden in hoofdstuk twee nog verder besproken gezien hun theoretische relevantie.

Terreur of terrorisme

Terreur en terrorisme worden vaak onder dezelfde noemer samen gebracht terwijl het toch twee verschillende begrippen zijn. Van beide begrippen is echter geen eenduidige definitie bekend. Zo beweren sommigen dat terreur gezien moet worden als een gemoedstoestand en dat terrorisme de georganiseerde vorm van terreur is. Zo zou terreur zich voor kunnen doen zonder dat er sprake is van terrorisme, maar tegelijkertijd ook de sleutel kunnen vormen tot de aanwezigheid van terrorisme, zoals ook Fromkin al in 1975 beweerde (Thackrah, 2004).

'Terror is violence used to create fear, but it is also aimed at creating fear in order that the fear, in turn will lead somebody else.' (Fromkin, 1975)

In hoofdstuk twee zal nader worden verklaard hoe onderstaande definities van terreur en terrorisme tot stand zijn gekomen en waarom specifiek voor de onderstaande definitie is gekozen. Hieronder worden voor een betere leesbaarheid de in deze scriptie gehanteerde definities alvast weergegeven.

'Terreur is een terugkerende strategie van intimidatie vanuit de politiek opgelegd aan het eigen volk.'

'Terrorisme is het moedwillig gebruik van geweld tegen publieke doelen en/of mensen om angst aan te jagen, zodat zij politiek gehoord zullen worden en daarmee door hen gewenste veranderingen bewerkstelligen.'

Terroristische aanslag

Een terroristische aanslag is een methode die de terrorist gebruikt om angst aan te jagen, wat zich kan uiten in een voor de samenleving onverwachte poging tot moord, overrompeling, beschadiging en/of vernietiging van een doelwit.

De publieke perceptie

Het beeld dat de Nederlandse samenleving heeft, wat mede bepaald wordt door de manier waarop de Nederlandse bevolking gebeurtenissen in de samenleving waarneemt. Deze waarneming komt tot stand door uiting in concepten, metaforen en opposities. Deze waarneming wordt onder andere beïnvloed door de media en de overheid.

Hoofdstuk 2: Theorie

§ 2.1: Inleiding

Het doel van dit hoofdstuk is om diverse wetenschappelijke theorieën omtrent de impact van terroristische aanslagen te vergelijken. De theorie zal bestaan uit een uitleg van: de begrippen terrorisme en of terroristische aanslagen, de te onderscheiden vormen van terrorisme, de impact die deze aanslagen hebben op een samenleving en hoe de perceptie van een bevolking vorm geeft aan de impact. De perceptie van een bevolking kan eraan bijdragen dat de impact van een aanslag kleiner of groter wordt. In het vorige hoofdstuk zijn deze aspecten al kort geïntroduceerd en is een link gelegd met recentelijk uitgevoerde aanslagen. Dit hoofdstuk richt zich op de literatuur ten aanzien van de theoretische concepten en inzichten. Deze inzichten zullen ook voor hoofdstuk drie (methodologie) gebruikt worden om een kader te scheppen waarin diverse aanslagen geanalyseerd kunnen worden. Dit hoofdstuk is als volgt ingedeeld: eerst zullen de algemene theoretische perspectieven omtrent terrorisme worden belicht, vervolgens worden diverse sociaal wetenschappelijke theorieën omtrent perceptie en multiculturaliteit weergegeven.

§ 2.2: Algemene theoretische perspectieven op terrorisme

In hoofdstuk één werd reeds gesproken over schijnbaar toenemende gevoelens van angst in diverse samenlevingen ten opzichte van terrorisme, wat bijvoorbeeld te zien was in de aandacht van Amerika voor terreurbestrijding. Om misvattingen te vermijden en een duidelijk kader te scheppen wordt in deze paragraaf eerst een nadere omschrijving gegeven over terrorisme. De aandachtspunten liggen daarbij op een bespreking van het begrip ‘terrorisme’, de omstandigheden waaronder het zich voor kan doen en de mogelijke verschijningsvormen.

§ 2.2.1: *Terrorisme*

In deze paragraaf zal worden uitgelegd wat er verstaan kan worden onder terrorisme. In paragraaf 1.5 werd reeds aangegeven dat terrorisme in deze scriptie globaal betekent:

‘het moedwillig gebruik van geweld tegen publieke doelen en/of mensen om angst aan te jagen, zodat zij politiek gehoord zullen worden en daarmee door hen gewenste veranderingen bewerkstelligen.’

Vele wetenschappers hebben geprobeerd terrorisme te definiëren en/of te conceptualiseren. Dit heeft tot diverse wetenschappelijke opvattingen geleid. Om een indicatie te krijgen, zal in deze paragraaf geprobeerd worden om enkele wetenschapsopvattingen te integreren.

Zo ziet Senechal de la Roche terrorisme als een van de vormen van collectief geweld. Collectief geweld zou gezien kunnen worden als een indirect bijproduct van macrostructurele verstoringen of

spanningen (zoals urbanisatie, werkloosheid of concurrentie), oftewel condities die individuen zouden kunnen frustreren of anderszins ontvankelijk maken voor agressief gedrag (Senechal de la Roche, 1996). De onderzoeker categoriseert de vormen van collectief geweld langs twee dimensies, namelijk de breedte van aansprakelijkheid en de organisatiegraad (capaciteit voor aanhoudende collectieve actie). De eerste dimensie heeft te maken met de verantwoordingsplicht, welke individueel of collectief kan zijn. Een individuele verantwoordingsplicht wil zeggen dat of de aanrichter alleen verantwoordelijk wordt gehouden. Een collectieve verantwoordingsplicht wil zeggen dat de leden van een sociale groep/categorie allemaal verantwoordelijk worden gehouden voor het gedrag van één individu. Senechal de la Roche concludeert op basis hiervan dat terrorisme gecategoriseerd kan worden als een georganiseerde vorm van collectief geweld met collectieve aansprakelijkheid.

Waar Senechal de la Roche (1996) zich focust op organisatiegraad en verantwoordelijkheid, ziet Gibbs (1989) terrorisme meer als een middel om verandering te bewerkstelligen. Gibbs heeft de volgende benadering van terrorisme. Terrorisme is ook wel te verstaan als illegaal of dreigend geweld gericht tegen menselijke of niet-menselijke objecten, op voorwaarde dat het in de eerste plaats ondernomen of bevolen wordt met het oog op het veranderen of handhaven van minstens één vermeende norm in minstens één bijzondere territoriale eenheid of bevolking. In de tweede plaats dat het eigenschappen heeft die de persoonlijke identiteit en/of toekomstige verblijfplaats van deelnemers verbergt. Ten derde dat het niet ter verdediging wordt gebruikt. Ten vierde dat het geen conventionele oorlogvoering is, vanwege specifieke en hoofdzakelijk kleinschalige eigenschappen, waarin conventionele acties niet effectief zullen zijn. Tenslotte dat het door de deelnemers wordt waargenomen als bijdrage tot het bereiken van het (normatieve) doel, waarbij dit doel gedefinieerd kan worden als: inprenten van vrees voor geweld in personen anders dan het directe doel van het daadwerkelijke of bedreigde geweld en/of door een oorzaak bekend te maken (Gibbs, 1989: 330).

Hierboven zijn twee visies ten aanzien van terrorisme beschreven, maar dit zijn er maar twee van velen. Deze twee tezamen laten zien dat onderzoekers zich sterk richten op een bepaald aspect van terrorisme. Terrorisme is op diverse manieren uitlegbaar en wordt context-afhankelijk gebruikt, getuige ook de uitspraak van Thackrah (2004) 'one man's terrorist is another man's freedom fighter'. Hieronder volgt een opsomming van een aantal definities van terrorisme om duidelijk te maken hoe terrorisme door de jaren heen reeds is gedefinieerd (Thackrah, 2004).

'What distinguishes terrorism from both vandalism and non-political crime, is the motivated violence for political ends.' (Crozier, 1974)

'The selective use of fear, subjugation and intimidation to disrupt the normal operations of a society.' (Horowitz, 1977)

'Terrorism is used to create fear and alarm to gain attention.' (Jenkins, 1977)

'A strategy of violence designed to promote desired outcomes by instilling fear in the public at large.' (Bassiouni, 1981 in Reich, 1990)

'Terrorism is the language of being noticed.' (Don DeLillo, 1992)

'Terrorism is the deliberate and systematic assault on civilians to inspire fear for political ends.' (Netanyahu, 1995)

'Terrorism is an anxiety-inspiring method of repeated violent action, employed by (semi) clandestine individuals, groups, or state actors, for idiosyncratic, criminal or political reasons.' (Schmid and Jongman, 1988 quoted in Guelke, 1998)

'Terrorism is politically motivated violence directed against non combatant or symbolic targets which is designed to communicate a message to a broader audience.' (Louise Richardson, 2000 in Taylor and Horgan, 2000)

'Terrorism is the systematic use of coercive intimidation, usually to service political ends. It is used to create a climate of fear.' (Wilkinson, 2000)

'A general intention of terrorism is to force the hands of authority.' (Whittaker, 2001)

Het Amerikaans ministerie van Defensie definieert terrorisme als volgt (Muller, Spaaij, Ruitenberg, 2003: 3):

'The unlawful use of – or threatened use of – force or violence against individuals or property to coerce or intimidate governments or societies, often to achieve political, religious, or ideological objectives.'

De Nederlandse AIVD hanteert de volgende definitie (Muller, Spaaij, Ruitenberg, 2003: 3):

'Terrorisme is het plegen van of dreigen met op mensenlevens gericht geweld, met als doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen of politieke besluitvorming te beïnvloeden.'

In al deze definities valt globaal één centrale boodschap te ontdekken, namelijk dat terroristen geweld gebruiken ten einde gehoord te worden en daarmee een verandering in het politieke klimaat teweeg willen brengen. Om deze verandering te bewerkstelligen dient het publiek achter deze veranderingen te staan. Het publiek wordt daarom door middel van gewelddadigheden geïntimideerd, zodat het angst krijgt ingeboezemd. De terrorist rekent er vervolgens op dat de angst van het publiek de tegenstander (politieke klimaat) tot een overreactie aanzet (Aron, 2003, Schinkel, 2004). Kushner (2003) stelt dat deze centrale boodschap is op de te delen in drie factoren. Deze factoren zijn de methode van geweld, het doelwit van het terrorisme (overheid/burger) en het uiteindelijke doel (om angst aan te jagen en politieke of sociale verandering af te dwingen) (Kushner, 2003).

Terreur

Terreur is een begrip dat heel dicht tegen terrorisme aanligt, vandaar dat dit begrip hier kort besproken wordt. In paragraaf 1.5 werd een algemene visie omtrent terreur reeds aangehaald, namelijk dat het gezien moet worden als een gemoedstoestand en dat terrorisme de georganiseerde vorm van terreur is. Zo zou terreur zich voor kunnen doen zonder dat er sprake is van terrorisme, maar tegelijkertijd ook de sleutel kunnen vormen tot de aanwezigheid van terrorisme (Thackrah, 2004).

In het algemeen wordt de term terreur over de brede linie gebruikt om te getuigen van menselijke wreedheden. Zo valt volgens Mayer te denken aan intimidatie van burgers door de overheid, zoals de dreiging van executies onder Stalins regime (Tilly, 2004: 9) en volgens Schmid aan geheime aanslagen op overheidsdoelen door (binnenlandse) tegenstanders van het gevoerde regeringsbeleid, zoals de Tamil Tijgers, IRA en ETA (Tilly, 2004:9). Volgens Tilly (2004) kan er helderheid worden geschapen in het gebruik van deze twee begrippen middels vier stappen (Tilly, 2004: 9). Allereerst dient er opgemerkt te worden dat wanneer een terugkerende strategie van intimidatie zich op breed vlak voordoet binnen de politiek, dit overeenkomt met wat mensen onder terreur classificeren. Ten tweede dat diverse individuen, groepen, en netwerken deze strategie soms hanteren. Vervolgens moet de strategie systematisch gerelateerd kunnen worden aan andere vormen van politieke worsteling onder dezelfde settings en populaties. Tenslotte moet worden ingezien dat specialisten in onderdrukking, variërend van regeringswerknemers tot terroristen, terreur soms inzetten onder bepaalde politieke omstandigheden, meestal met veel verdergaande effecten dan de terreuroperaties van niet-specialisten. Het vierstappenplan van Tilly werkt voor deze scriptie nog niet echt verhelderend. Beter is het om het onderscheid van Schinkel te hanteren (Schinkel, 2004), welke aansluit bij Mayer. Volgens Schinkel werkt terreur via bestaande instituties om angst te zaaien. Terreur vindt dus per definitie vanuit de bestaande instituties c.q. de overheid plaats. Terrorismen daarentegen werkt van buitenaf op die instituties in om dan dóór die instituties een schokeffect te veroorzaken.

§ 2.2.2: Enkele oorzaken van terrorisme

In deze paragraaf wordt theoretisch weergegeven onder welke omstandigheden terrorisme (als vorm van collectief geweld) zich voor kan doen. Het zich voordoen van terrorisme kan worden bepaald aan de hand van vier factoren. Deze zijn relationele afstand, culturele afstand, functionele onafhankelijkheid en ongelijkheid (Black, 1990, Senechal de la Roche, 1996, Black, 2004). Relationele afstand wordt bepaald door de mate waarin mensen deelnemen in elkaars leven, zoals het aantal banden tussen mensen, de frequentie en duur van het contact tussen mensen en het bestaan en de aard van hun relatie. Hoe groter de relationele afstand tussen partijen in een conflict, hoe groter de waarschijnlijkheid op en hevigheid van collectief geweld. Zo doet het zich voor met het stijgen van geografische mobiliteit, segregatie, immigratie en desegregatie (Senechal de la Roche, 1996: 13). De

tweede variabele is culturele afstand, welke gevormd wordt aan de hand van verschillen tussen individuen en groepen in de expressieve aspecten van hun sociale leven, zoals taal, kledingstijl, religie en kunst. Wanneer deze verschillen toenemen, neemt ook de waarschijnlijkheid op en hevigheid van alle vormen van collectief geweld toe. De derde variabele, functionele onafhankelijkheid, wordt bepaald door de mate waarin individuen en groepen met elkaar samenwerken op economisch, politiek, militair of ander gebied. Indien het individu/de groep niet nodig is, is deze ten dode opgeschreven (letterlijk en/of figuurlijk). Tenslotte wordt de vierde variabele, ongelijkheid, bepaald door rijkdom en andere indicatoren. Hiermee wordt aangegeven dat vormen van collectief geweld zich meer voor zullen doen wanneer er meer ongelijkheid bestaat tussen partijen in een conflict.

Deze vier variabelen geven dus weer welke omstandigheden kunnen aanzetten tot collectief geweld. Welke vorm van collectief geweld (bijvoorbeeld terrorisme) zich uiteindelijk voordoet is volgens Senechal de la Roche weer afhankelijk van twee variabelen, namelijk de mate van sociale polarisatie en de continuïteit van het afwijkende gedrag waarop het geweld is gericht. Met deze twee variabelen kunnen de breedte van aansprakelijkheid (collectief of individueel) en de organisatiegraad van sociale controle (hoog of laag) worden voorspeld. De mate van sociale polarisatie wordt gemeten door een combinatie van de relationele afstand, culturele afstand, functionele onafhankelijkheid en ongelijkheid aanwezig in een conflictsituatie. De continuïteit van het afwijkende gedrag wordt gemeten door frequentie en duur.

In paragraaf 2.2.1 werd al geconcludeerd dat terrorisme gecategoriseerd kan worden als een georganiseerde vorm van collectief geweld met collectieve aansprakelijkheid. Uit deze paragraaf valt het volgende te concluderen: waar sociale polarisatie groter is, is er sprake van collectieve aansprakelijkheid en waar een hoge continuïteit is, is er sprake van een hoge organisatiegraad (Senechal de la Roche, 1996). Mede op basis hiervan concludeert Senechal de la Roche dat het terrorisme direct varieert met sociale polarisatie en de continuïteit van afwijkend gedrag. Hij benadrukt daarmee dat terrorisme zich naar alle waarschijnlijkheid voor zal doen in gepolariseerde conflicten waar reden tot ontevredenheid aanhoudt.

§ 2.2.3: Verschijningsvormen van terrorisme

Om meer inzicht te verkrijgen in het terrorisme is het van belang om te beseffen dat terrorisme in meerdere vormen kan verschijnen. Elke verschijningsvorm heeft een eigen motivatie. Om de hypothese te kunnen toetsen is het van belang dat terroristische aanslagen kunnen worden gecategoriseerd in verschijningsvormen om daarmee de motivatie achter de aanslagen te kunnen achterhalen. De verschijningsvormen van terrorisme zijn door diverse wetenschappers op verschillende wijzen gecategoriseerd. Zo geven Muller, Spaaij en Ruitenbergh (2003) de volgende verschijningsvormen met bijbehorende motivaties weer, welke hieronder in een tabel (tabel 2.2.3.1)

zijn samengevat. Deze categorisering van Muller, Spaaij en Ruitenbergh (2003) lijkt echter te extreem, omdat verschijningsvormen ook meerdere motivaties kunnen hebben. Deze indeling lijkt daarin tekort te schieten.

Tabel 2.2.3.1: Verschijningsvormen en bijbehorende motivatie van terrorisme

Verschijningsvormen van terrorisme			
Motivatie			
<i>Politiek-geografisch</i>	Nationalisme		
<i>Politiek-ideologisch</i>	Linksextremisme	Rechtsextremisme	Single issue-bewegingen (groeperingen als: anti-abortus, anti-globalisten, milieu en dierenrechten)
<i>Politiek-religieus</i>	Religieus sektarisme		Religieus fundamentalisme

Bron: Tabel op basis van Muller, E.R., Spaaij, R.F.J., Ruitenbergh, A.G.W. (2003)

Kijkend naar andere categoriseringingen blijkt dat de MIPT Terrorism Knowledge Base een andere indeling hanteert, waarin de volgende verschijningsvormen worden onderscheiden: anarchistisch terrorisme, anti-globalistisch terrorisme, communistisch/socialistisch terrorisme, milieuterrorisme, linksterrorisme, nationalistisch/separatistisch terrorisme, racistisch terrorisme, religieus terrorisme, rechts conservatief terrorisme en rechts reactionair terrorisme (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005). In de indeling van het MIPT worden dus meerdere verschijningsvormen van terrorisme onderscheiden. Om tot een vollediger overzicht te komen wordt in deze scriptie gebruik gemaakt van beide benaderingen. Dit resulteert in een indeling in verschijningsvormen, die hieronder nader zal worden beschreven.

Nationalistisch/Separatistisch terrorisme

Nationalistische terroristen willen een eigen, onafhankelijke staat stichten voor hun bevolkingsgroep. Ze trachten de overheersende macht te verslaan of te demoraliseren en aandacht te trekken voor hun ‘nationale bevrijding’. Deze organisaties zijn actief binnen de eigen leefgemeenschap en afhankelijk van de actieve, dan wel passieve steun van deze gemeenschap. Uit deze vorm van terrorisme blijkt dus dat vrijheidsstrijders toch terroristen kunnen zijn, dan wel als terroristen worden beschouwd. Uitzonderingen blijven echter bestaan, immers ‘one man’s terrorist is another man’s freedom fighter’ (Thackrah, 2004). Voorbeelden van deze organisaties zijn: Euskadi Ta Askatasuna (ETA) voor onafhankelijk Baskenland, Front de Libération du Quebec (FLQ) voor onafhankelijk Quebec, Irish Republican Army (IRA) voor onafhankelijk Noord-Ierland/aansluiting bij Ierland, Koerdische Arbeiderspartij (KADEK, voorheen PKK), Volksfront voor de Bevrijding van Palestina (PFLP) voor onafhankelijk Palestina, Abu Nidal Organization voor onafhankelijk Palestina, Tamil Tijgers (LTTE) (Muller, Spaaij en Ruitenbergh, 2003). Daarnaast blijkt dat deze groeperingen vaak op zoek zijn naar soevereiniteit binnen een grotere staat ter gunste van een etnische of religieuze minderheidsgroep. In

dit geval zijn de terroristen zowel separatisten als nationalistes (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005).

Communistisch/Socialistisch terrorisme

De MIPT Terrorism Knowledge Base vermeldt dat communistische en/of socialistische terroristen hun regering onder druk willen zetten om een beleid te volgen dat op communistische of socialistische ideologieën aansluit. Zij vallen aan in verzet tegen bepaalde beleidsprogramma's zoals, de privatisering van de staatsindustrie, de reductie van staatsrecht programma's (zoals pensioenen of welzijn), of een toenemende integratie in de wereldeconomie (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005).

Anti-globalistisch terrorisme

De MIPT Terrorism Knowledge Base vermeldt dat antiglobalistische terroristen zich verzetten tegen de toenemende integratie van de wereld in een enkele vrije markt. Zij geloven dat de inslag van globaal kapitalisme op zowel het gemiddelde individu als op de nationale cultuur negatief is. Antiglobalistische terroristen richten zich meestal op het aanvallen van bedrijfsdoelen en Amerikaanse doelen (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005).

Links terrorisme

Alle groeperingen die zich op het liberale eind van het politieke spectrum bevinden en die niet anarchistisch, communistisch of socialistisch zijn, kunnen worden gecategoriseerd als linkse terroristen (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005). Daarnaast zijn er de extreme terroristen, ook wel links-extremistische terroristen, die het kapitalisme willen ondermijnen of vernietigen om het te vervangen door een communistische of socialistische regeringsvorm. Dit doen zij door mensen of symbolische doelen die onderdeel zijn van het kapitalistisch systeem aan te vallen. Deze organisaties zeggen op te treden in naam van 'het volk' en zoeken ook hun steun bij de bevolking als geheel (Muller, Spaaij en Ruitenberg, 2003). Voorbeelden van deze organisaties zijn: Brigade Rosse (Rode Brigades) in Italië, Japanse Rode Leger, Rote Armee Fraktion (ook bekend als de 'Baader-Meinhof groep'), Sendero Luminoso (Lichtend Pad) in Peru, Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (FARC), Ejercito de Liberacion Nacional (ELN) in Colombia en Peru en Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional (EZLN) in Mexico (Muller, Spaaij en Ruitenberg, 2003).

Anarchistisch terrorisme

De MIPT Terrorism Knowledge Base vermeldt dat anarchistische terroristen zich verzetten tegen alle vormen van regeringen. Anarchisten worden vaak gezien als bondgenoten van linkse groeperingen (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005).

Rechts terrorisme

Rechts terrorisme valt te onderscheiden in rechts conservatief en recht reactionair terrorisme. Rechts-conservatieve terroristen willen de gevestigde machtsorde bewaren of terugkeren naar tradities uit het verleden. Zij steunen de heersende regering. Rechts reactionaire, of rechts-extremistische terroristen zijn groeperingen die de huidige politieke orde omver willen werpen om terug te keren naar een oude levenswijze (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005). Rechts-extremistische terroristen streven naar het afschaffen van liberale democratische regeringen om autoritaire regimes te installeren. Deze organisaties houden er racistische, fascistische of antisemitische overtuigingen op na. Zo vallen zij bijvoorbeeld vaak immigranten aan en/of zijn xenofob (afkomstig uit angst voor of haat tegen vreemdelingen). Ook kenmerken deze organisaties zich vaak door antifederalisme (afwijzing van het overheidsgezag). Een bekend voorbeeld van een antifederalist is Timothy McVeigh, die verantwoordelijk was voor de bomaanslag op een overheidsgebouw in Oklahoma City (Muller, Spaaij en Ruitenbergh, 2003). Een voorbeeld van een rechts-extremistische groepering is de Ku Klux Klan. Deze groepering wil dat het Amerikaanse 'Zuiden' naar de levenswijze van voor de Burgeroorlog terugkeert. Rechts-extremistische groeperingen hebben vaak een onnauwkeurig beeld van het leven in het verleden. Ook racistisch terrorisme is een variant van het rechtse terrorisme. Racistische terroristen richten zich op mensen die 'afwijkend gedrag' vertonen of 'afwijkende eigenschappen' hebben, welke zij afkeuren, zoals andere etniciteit, religie, en/of seksuele oriëntatie (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005).

Religieus terrorisme

De MIPT Terrorism Knowledge Base vermeldt dat religieus terroristen hun terroristische daden verrichten om met een godsdienstig mandaat te gehoorzamen of om ander te dwingen om dat mandaat te volgen (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005).

Religieus sektaristisch terrorisme

Gebaseerd op een radicale filosofie zien deze organisaties zichzelf verwickeld in een overlevingsstrijd tegen een vijand die koste wat kost vernietigd moet worden (Muller, Spaaij en Ruitenbergh, 2003). Een voorbeeld van een religieus-sektarische organisatie is de Aum Shinrikyo-sekte onder leiding van Shoko Asahara in Japan.

Religieus fundamentalistisch terrorisme

Bij deze verschijningsvorm vormt de invloed van religie de grondslag voor terrorisme. De laatste twee decennia laten een toename zien van islamitisch geïnspireerd terrorisme, ook wel islamitisch- of moslimfundamentalisme genoemd. Voor het ontstaan van dit islamitisch fundamentalisme kunnen drie bronnen onderscheiden worden, welke zijn secularisatie, ineffectieve moslimregeringen en buitenlandse inmenging en de internationale orde. Ten eerste zetten islamitisch fundamentalisten zich

af tegen de toenemende secularisatie van de moslimwereld. Zij zien geloof niet alleen persoonlijk, maar als onlosmakelijk verbonden met collectieve, maatschappelijke en politieke aspecten. Vanuit deze visie zetten zij zich af tegen de ‘moderne wereld’, waarin wel onderscheid gemaakt wordt tussen politiek en religie of tussen maatschappij en religie. In de tweede plaats geven islamitische fundamentalisten de moslimregeringen hier de schuld voor. Moslimregeringen zouden niet in staat zijn gebleken de belangen van moslims te behartigen en worden beschuldigd van corruptie en nepotisme. Deze ‘ineffectiviteit’ maakt moslimregeringen tot doelwit van terroristische aanslagen. Tenslotte koesteren islamitisch fundamentalisten sterke haatgevoelens tegen de ‘ongelovige’ westerse wereld, met name tegen de invloed van de (seculiere) internationale orde op de moslimwereld, bijvoorbeeld de globale economie. Voorbeelden van religieus fundamentalistische organisaties zijn: Hamas, Hezbollah, Al Qaida, de Palestijnse Islamitische Jihad (PIJ) en de Egyptische Islamitische Groep. (Muller, Spaaij en Ruitenbergh, 2003) (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005).

Single issue-bewegingen

Bij single issue-bewegingen gaat het om bewegingen met activisme op een beperkt beleidsterrein, waarbij de politieke overtuiging van de participant de legitimatie vormt voor gewelddadige acties. In de meeste gevallen zijn deze acties gericht op het aanbrengen van materiele schade en blijven menselijke slachtoffers buiten beschouwing. Er is echter ook bij deze bewegingen een verschuiving zichtbaar richting radicalisme. Bij deze bewegingen valt te denken aan activisten op het gebied van anti-abortus (bijvoorbeeld American Coalition of Life Activists en Army of God) en dierenrechten (bijvoorbeeld Animal Liberation Front, Animal Rights Militia en Hunt Retribution Squad) (Muller, Spaaij en Ruitenbergh, 2003).

Milieu terrorisme

De MIPT Terrorism Knowledge Base vermeldt dat de daden van milieuterroristen erop gericht zijn het milieubeleid van de desbetreffende regering te beïnvloeden (<http://www.tkb.org/Glossary.jsp#R>, retrieved 8-2-2005). Te denken valt daarbij aan de groepering Earth First!, welke in Nederland beter bekend staat als Groenfront! (Muller, Spaaij en Ruitenbergh, 2003).

§ 2.3: Sociaal-wetenschappelijke theorieën

In de vorige paragraaf zijn theorieën, verschijnselen en vormen rond terrorisme weergegeven. In deze paragraaf worden een aantal sociaal-wetenschappelijke theorieën rond perceptie en multiculturaliteit beschreven. Daarnaast wordt ingegaan op hun relevantie voor deze scriptie.

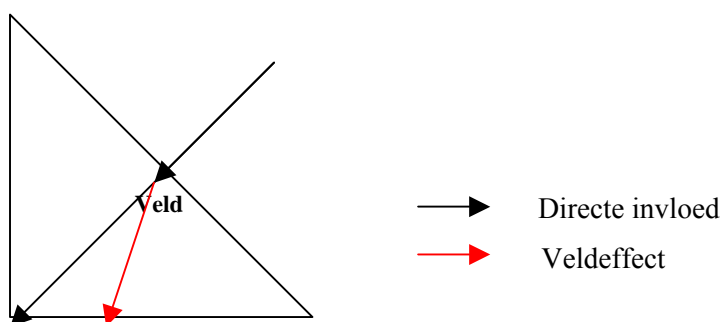
§ 2.3.1: Theorieën over perceptie

In hoofdstuk één werd reeds het beeld geschetst van een mogelijke culturele klimaatverandering die Nederland ondergaat. Deze klimaatverandering zou zich kenmerken door een ondermijning van de

multiculturele samenleving en het heersen van een wij/zij-gevoel. Mensen zijn bang, of maken elkaar bang door zich te veel te richten op de toename van geweld, de demoralisering en het ontstaan van moslimextremisme in Nederland. Veiligheid is de laatste jaren een van de belangrijkste beleidspunten van de overheid. Natuurlijk is dit in het geheel niet overbodig, maar er dient wel doelmatig mee te worden omgegaan. Hoe gebeurtenissen worden waargenomen is hierin erg belangrijk. Iedereen neemt vanuit zijn eigen kader de wereld waar en iedereen heeft dan ook een eigen perceptie van die wereld. Schön en Rein spreken in dit verband over ‘framing’, wat zij als volgt definiëren:

‘Framing is a way of selecting, organizing, interpreting, and making sense of a complex reality to provide guideposts for knowing, analyzing, persuading, and acting. A frame is a perspective from which an amorphous, ill-defined, problematic situation can be made sense of and acted on.’ (Schön & Rein, 1993)

Hiermee wordt bedoeld dat de wereld wordt bekeken door een bepaalde bril, namelijk het kader dat een ieder in zijn hoofd heeft (Snel, 2003: 204). Vanuit dit kader wordt dus de kijk op de werkelijkheid bepaald. Het concept van het ‘frame’ kan in bepaalde mate worden vergeleken met Bourdieu’s concept van de ‘habitus’. Onder de habitus verstaat Bourdieu het geheel van disposities van actoren, welke gevormd worden als gevolg van socialisatie binnen een bepaald veld. Onder het veld verstaat Bourdieu de posities van actoren. Dit leidt ertoe dat zich binnen een bepaald veld mensen met een bepaalde habitus bewegen, wat leidt tot een bepaalde visie. Het veld kan worden vergeleken met een prisma dat externe determinanten breekt, en externe gebeurtenissen vertaald in de specifieke logica van het veld. Het veld wordt daarmee dus gezien als een prisma waarop de wereld kan inwerken (Schinkel & Tacq, 2004: 55-57). Deze manier van waarneming leidt ertoe dat de werkelijkheid wordt verdraaid door wat men denkt dat er gebeurt (verdraaiing door de positie van de actor). Een ieder kan dus zijn eigen creatie van ‘waarheid’ vormen. Bourdieu legt er dus de nadruk op dat perceptie niet alleen persoonsgebonden is, maar tevens gegenereerd kan worden door een bepaalde sociale omgeving. Praktisch gezien kan dit ertoe leiden dat bij het plaatsvinden van een enkele gebeurtenis toch twee verschillende reacties ontstaan. Dit komt omdat de gebeurtenis tijdens het waarnemen op verschillende wijze gefracteerd wordt (figuur 2.3.1).

Figuur 2.3.1: Refractietheorie van Bourdieu

Bourdieu en Schön & Rein laten met deze theorieën zien dat niets hoeft te zijn wat het lijkt. De manier waarop onze perceptie van de wereld om ons heen gevormd wordt kan worden beïnvloed door de sociale omgeving, of zoals in deze scriptie wordt verondersteld eventueel de overheid en/of media.

§ 2.3.2: *Theorieën over multiculturaliteit*

De angst voor nieuwe aanslagen, moslimextremistische acties etc, die op dit moment in Nederland heerst, komt niet voor iedereen als een verrassing. Een aantal wetenschappers heeft er al eerder op gewezen dat dit onvermijdelijk zou zijn. Zo schreef Huntington in zijn boek *The Clash of Civilizations* (1996) al over de heersende breuklijnen tussen verschillende beschavingen welke het onmogelijk maken een samenleving te vormen zonder conflicten. Huntington stelt namelijk dat de grote verdeeldheden onder de mensheid en de dominerende bron van conflict cultureel van aard zijn. Hij verwacht daarbij dat de voornaamste conflicten op het gebied van wereldpolitiek zich zullen voordoen tussen naties en groepen van verschillende beschavingen. Voor deze opvatting draagt Huntington ook een aantal redenen aan. In de eerste plaats liggen er fundamentele verschillen aan de basis van de verschillende beschavingen, zoals visies op de relaties tussen God en mens, individu en groep, ouders en kinderen, man en vrouw en zoals verschillende visies op het belang van vrijheid en autoriteit, gelijkheid en hiërarchie, rechten en verantwoordelijkheid. Ten tweede wordt de wereld steeds ‘kleiner’, in die zin dat er meer interacties plaatsvinden tussen mensen van verschillende beschavingen. Deze interacties zorgen ervoor dat men zich meer bewust wordt van de beschaving waartoe hij/zij behoort en verhogen het besef van aanwezigheid van verschillen tussen beschavingen. Ten derde zorgen de processen van economische modernisatie en sociale verandering in de wereld ervoor dat mensen gescheiden worden van al lang bestaande lokale identiteiten en daarnaast zorgen deze processen ervoor dat de nationale staat als bron van identiteit wordt verzwakt. In de vierde plaats wordt de groei van beschavingsbewustzijn versterkt door de tweeledige rol van het Westen. Aan de ene kant staat het westen op een toppunt van de macht. Aan de andere kant doet zich tegelijkertijd een fenomeen voor van ‘teruggaan naar de wortels van het bestaan’ onder niet-westerse beschavingen. In de vijfde plaats zijn culturele karakteristieken en verschillen niet te veranderen. Men blijft altijd tot dezelfde beschaving behoren. Tenslotte is er sprake van een groei in economisch regionalisme. Aan de ene kant zal dit economisch regionalisme leiden tot een sterkere bewustwording van beschavingen en aan de andere kant zal het alleen succes hebben wanneer het geworteld is in een zelfde beschaving. De botsing tussen beschavingen is zichtbaar op twee niveaus. Het microniveau, waarop beschavingen langs de breuklijnen met elkaar worstelen om ‘control of territory’ en elkaar. Daarnaast het macroniveau, waarbij landen van verschillende beschavingen strijden om militaire en economische macht, en/of over de controle van internationale instituties en derde partijen en waarbij landen hun eigen politieke en religieuze waarden promoten. Deze visie van Huntington zien we terugkomen in de denkbelden van Fortuyn. Fortuyn spreekt van een cultuurstrijd, waarbij de moderniteit zich moet wapenen tegen de aanstromende vloedgolf van wezensvreemde culturen, met name de islam. Er dient

hierbij niet een beschouwing van buiten naar binnen, maar van binnen naar buiten plaats te vinden. Het gaat erom wat wij, de gevestigden, van de nieuwkomers verwachten. Het is duidelijk dat Fortuyn de geassimileerde vreemdelingen die ons cultuurgoed onderschrijven als volwaardige burgers beschouwt, maar de grenzen wil sluiten voor immigranten die vasthouden aan hun eigen en volgens Fortuyn ‘achterlijke’ cultuur. Het vormen van een ‘nieuwe’ natie, één volk, één land, één samenleving, wordt belemmerd door de permanente instroom van grote aantallen nieuwkomers. Als culturen elkaar wezensvreemd zijn en hun kernwaarden haaks op elkaar staan, worden culturele verschillen voor een samenleving uiterst moeilijk hanteerbaar, aldus Fortuyn (Pels, 2003).

Deze sociaal-wetenschappelijke theorieën vormen een interessante achtergrond voor deze scriptie. Uit de media is gebleken dat door de internationale terroristische aanslagen van de laatste jaren de binnenlandse verhoudingen onder druk zijn komen te staan. De aanwezigheid van etnische minderheden wordt door de autochtone bevolking gezien als een bedreiging voor onze samenleving. Dit uit zich zichtbaar in steeds meer onderlinge spanningen, die de laatste tijd ook regelmatig in escalaties uitmonden. De culturele verschillen lijken in deze situaties sterker op de voorgrond te treden, wat velen tot denken aanzet. Ook hierin speelt de perceptie van de Nederlandse samenleving als onderdeel van de impact een rol, evenals het mogelijke aandeel van de overheid en media in de vorming van deze publieke perceptie.

Hoofdstuk 3: Methodologie

§ 3.1: Inleiding

In dit hoofdstuk zal de onderzoeksstrategie van deze scriptie worden besproken. Allereerst zal er een overzicht worden gegeven van de diverse onderzoeksmogelijkheden. Daarna zal de gekozen onderzoeksstrategie nader worden toegelicht, waarbij wordt aangegeven hoe de diverse casestudy's worden geanalyseerd. Ook zal worden aangegeven wat de beperkingen zijn van de gekozen onderzoeksstrategie. In de vierde paragraaf zal worden verklaard, waarom en welke vier specifieke terroristische aanslagen gekozen zijn. In de laatste paragraaf zal nader worden verklaard hoe de data verzameld zijn en waar het zijn beperkingen kent.

§ 3.2: Onderzoeksmethoden

Zoals in de inleiding is beschreven zal in deze paragraaf een overzicht worden gegeven van de diverse onderzoeksmogelijkheden, waaruit één methode gekozen zal worden. Er zijn verscheidene methoden te gebruiken voor empirisch onderzoek. Onderzoek kan op diverse manieren plaatsvinden: kwalitatief, kwantitatief, in de breedte of in de diepte etc. Yin (1994) onderscheid vijf verschillende onderzoeksmethoden en wel de volgende: (1) experiment, (2) survey, (3) casestudy, (4) historische en (5) archief analyse. Yin geeft hierbij aan dat de te kiezen methode afhankelijk is van een van de volgende voorwaarden: type onderzoeksvraag, de noodzakelijke controle van gedragsgebeurtenissen en focus op historische of tijdelijke gebeurtenissen. Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag en de subvragen wordt in deze scriptie gebruik gemaakt van casestudy's. Deze casestudy's worden gebruikt om te analyseren hoe de perceptie van de samenleving de impact van internationale terroristische aanslagen medebepaald en wat daarin het aandeel is van de overheid en media. De casestudy's zijn gericht op specifieke aanslagen die in het verleden hebben plaatsgevonden, waarover geen controle meer is. In deze scriptie worden vier specifieke aanslagen onderzocht, die afzonderlijk en als geheel een antwoord moeten geven op de onderzoeksvraag. De casestudy is een geschikte methode voor het doen van analytisch onderzoek, omdat zij wordt gekenmerkt als een methode die diepgaand is en mogelijkheden creëert voor het observeren en beschrijven van meerdere (specifieke) onderzoeksfenomenen (Laurila, 1997, Eisenhardt, 1989, Braster, 2000). Daarnaast vormt de casestudy een ideale onderzoeksstrategie in deze scriptie, omdat het onderzoek de volgende kenmerken kent die aansluiten op de casestudy: de metingen zullen plaatsvinden over een langere periode, er zijn geen controlemogelijkheden, er wordt gebruik gemaakt van bestaande gegevens als methoden van dataverzameling, er vindt een kwalitatieve analyse van de empirische variabelen plaats en er sprake is van meerdere analyseniveaus (Braster, 2000). Tenslotte beschrijft Hussey (1997) drie kenmerken van casestudy's, welke ook door Yin (1994) erkend worden, namelijk:

- Onderzoek heeft niet alleen tot doel om bepaalde fenomenen te onderzoeken, maar ze te begrijpen binnen een bepaalde context
- Onderzoek start niet met een groot aantal vragen en opmerkingen ten aanzien van beperking waarmee het te maken heeft.
- Onderzoek gebruikt meerdere methodes voor dataverzameling, welke zowel kwalitatief als kwantitatief kunnen zijn

Deze karakteristieken zijn ook van toepassing op de casestudy's in dit onderzoek. Daarnaast bestaan er diverse vormen van de casestudy (Braster, 2000). In dit onderzoek wordt gekozen voor een nomothetische casestudy, waarin het verklaren van een sociaal verschijnsel op de voorgrond staat. Aangezien duidelijk moeten worden op welke manier de publieke perceptie ten aanzien van terroristische aanslagen vorm geeft aan de impact van die aanslagen in de Nederlandse samenleving en wat het aandeel van de overheid en media hierin is, sluit deze vorm daar het beste op aan.

§ 3.3: Onderzoekscriteria en afbakening

In de vorige paragraaf is beschreven dat op basis van vier casestudy's de onderzoeksvraag en de subvragen zullen worden beantwoord. De casestudy's dienen dan ook alle elementen te bevatten die van belang zijn voor de beantwoording. In deze paragraaf worden daartoe een aantal onderzoekscriteria opgesteld die in elke casestudy terug komen. Allereerst zal nu enige afbakening worden aangebracht, aangezien het onderzoekstraject zich beweegt op het brede gebied van terroristische aanslagen is enige afbakening noodzakelijk. De eerste afbakening in dit onderzoeksgebied wordt aangebracht door specifiek te kijken naar de impact van internationale terroristische aanslagen op de Nederlandse samenleving (en dus niet op de gehele wereld of Europa). Vervolgens wordt dieper ingegaan op een specifiek onderdeel van deze impact, namelijk de publieke perceptie. Er wordt niet zozeer gekeken naar aanslagen in hun algemeenheid, maar er wordt onderzocht hoe publieke perceptie als onderdeel van de impact deze impact vorm geeft en daarmee ook vorm geeft aan de impact die internationale terroristische aanslagen hebben op onze samenleving. Er vindt dus geen onderzoek plaats naar de oorzaken en typen van aanslagen. Er wordt in deze scriptie dus verondersteld dat de publieke perceptie vorm geeft aan de impact en hierover zal het onderzoek zich dan ook verdiepen. Er wordt dus niet naar de impact in zijn algemeenheid gekeken. Het onderzoek naar de perceptie als onderdeel van de impact wordt toegespitst tot een beperkt aantal publieke partijen die verondersteld worden vorm te geven aan de publieke perceptie en daarmee invloed te hebben op de impact. Zo wordt er in dit onderzoek alleen gekeken hoe de overheid en de media bijdragen aan de beeldvorming en daarmee de impact van internationale terroristische aanslagen op onze samenleving. De keuze die hierin gemaakt wordt, is gebaseerd op beschikbaarheid van informatie, functionaliteit (aangezien van deze twee gekozen partijen wordt verondersteld dat zij een samenleving sterk kunnen beïnvloeden) en als laatste ingegeven door een beperkt budget aan onderzoekstijd. Daarnaast worden de kwaliteitscriteria in deze

scriptie als volgt gewaarborgd. De betrouwbaarheid van een casestudy is moeilijk vast te stellen door de flexibiliteit die een casestudy eigen is. Om de betrouwbaarheid van de casestudy's in deze scriptie toch te versterken kan het opzetten van een casestudy protocol en een casestudy database uitkomst bieden. Deze opzetten maken het mogelijk dat het onderzoek nogmaals door derden kan worden uitgevoerd (Braster 2000: 75). Deze opzetten maken ook de controleerbaarheid van het onderzoek mogelijk. Daarnaast wordt de kwaliteit van dit onderzoek gewaarborgd door de controleerbaarheid van hetgeen in deze scriptie vermeld staat. Er vindt een gedegen verslaglegging plaats van hetgeen in de scriptie zal gebeuren, hetgeen gebeurt is en de resultaten die het zal opleveren (Braster 2000: 62). Tenslotte wordt in dit onderzoek geprobeerd de externe validiteit te waarborgen door het analyseren van meerdere onderzoekseenheden. Dit zou de generaliseerbaarheid van de casestudy's doen toenemen. De generaliseerbaarheid van dit onderzoek zou van pas kunnen komen bij het omgaan met, of inspelen op toekomstige terroristische aanslagen.

Hieronder volgen een aantal criteria op basis waarvan nader zal worden onderzocht op welke manier internationale terroristische aanslagen impact hebben op de Nederlandse samenleving. Deze criteria zijn geselecteerd op basis van de literatuur uit hoofdstuk twee en op basis van hun relevantie voor dit onderzoek volgens de onderzoeker.

Criterion 1: De verhouding met andere aanslagen

Uit dit criterium dient te blijken wat de specifieke aanslagen hebben bewerkstelligd. Hierin wordt omschreven wat er precies is gebeurd en hoe ernstig de aanslag was op basis van het aantal slachtoffers dat is gevallen. Daarnaast wordt er gekeken naar het daderprofiel. Dit wil zeggen: wie is de mogelijke dader achter de aanslag en indien deze er is volgt een nadere omschrijving van het bijbehorende profiel. Gedurende dit verslag worden ook de onderlinge verhoudingen en/of verbanden tussen aanslagen meegenomen in de verslaglegging.

Criterion 2: Angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving

Uit dit criterium moet blijken wat de heersende perceptie in de Nederlandse samenleving is. Dit zal gedaan worden door het analyseren van metingen van onveiligheidsgevoelens, metingen van angst voor terrorisme en metingen van een groeiende angst voor moslimextremisme (voor zover deze metingen al in onderzoek aanwezig zijn).

Criterion 3: Discours van de Nederlandse overheid en de media ten opzichte van internationale terroristische aanslagen op onze samenleving

Uit dit criterium moet blijken wat de perceptie is van deze publieke partijen en hoe zij deze perceptie bewust, dan wel onbewust overbrengen op de Nederlandse samenleving. Dit criterium dient opheldering te geven over de mate van invloed van deze partijen op de vorming van de publieke

perceptie en daaropvolgend ook op de vorming van de impact van internationale terroristische aanslagen.

§ 3.4: Toelichting op de keuze van aanslagen

In het totaal worden in dit onderzoek vier terroristische aanslagen met elkaar vergeleken. De aanslagen hebben plaats gevonden in de periode tussen 2001-2004. Er is gekozen voor recent plaatsgevonden aanslagen in verband met: de beschikbaarheid van data, actualiteit van het onderzoek en het gegeven dat dreiging van terroristische aanslagen de laatste jaren een belangrijke positie binnen onze samenleving heeft gekregen. Bewust zijn vier opeenvolgende aanslagen gekozen, welke het beter mogelijk maakt om te analyseren hoe de perceptie gedurende deze periode vorm geeft aan de impact.

De vier gekozen aanslagen zijn niet lukraak gekozen, maar geselecteerd op verschil in karakteristieken. Een van de karakteristieken is dat de aanslagen in New York & Washington en Madrid veel 'bekender' zijn dan de andere twee. Daarnaast zijn de aanslagen geografisch verspreid over de wereld, waarbij er twee in de westerse wereld hebben plaatsgevonden en twee er net buiten. Een andere karakteristiek is het verschil in aandacht voor de aanslagen, gezien de ophef die er in de media en de samenleving zou zijn geweest na de aanslagen in New York & Washington en Madrid en in mindere mate na de aanslagen in Casablanca en Beslan. Tenslotte is er niet direct onderscheid gemaakt op doel of organisatie die de aanslag opeist. Hoewel aan de ene kant nog niet in alle gevallen bekend is wie de aanslag heeft opgeëist, wordt aan de andere kant toch vaak gesproken van een sterke homogeniteit ten aanzien van deze laatste karakteristiek.

Op basis van de bovenstaande argumenten zijn deze vier aanslagen geschikt bevonden om onderzocht te worden. Uiteraard betekent dat niet dat er geen andere aanslagen zijn met zeker zo goede karakteristieken om onderzocht te worden. Er hebben namelijk veel meer aanslagen plaatsgevonden dan alleen deze vier en tevens wordt in dit onderzoek maar gebruik gemaakt van een aantal karakteristieken, terwijl er nog veel meer zijn. Uiteindelijk is er een pragmatische keuze gemaakt om het onderzoek te beperken tot vier aanslagen, dit om het tijdsbeslag voor het praktijkonderzoek binnen de perken te houden en tevens het overzicht te behouden.

Tenslotte zijn hieronder de vier gekozen aanslagen weergegeven met daarbij een korte beschrijving. In het begin van hoofdstuk vier zullen deze aanslagen nader worden beschreven. De volgende vier aanslagen worden in dit onderzoek nader onderzocht:

- ***Aanslagen New York & Washington***

Op 11 september 2001 vinden er aanslagen plaats op het World Trade Center in New York en het Pentagon in Washington door islamitische extremisten. Bijna drieduizend mensen uit tachtig verschillende landen komen om.

- ***Aanslagen Casablanca***

Op 16 mei 2003 vinden er aanslagen plaats in Casablanca. Bij vijf bomaanslagen komen ruim veertig mensen om.

- ***Aanslagen Madrid***

Op 11 maart 2004 vinden er aanslagen plaats op forensentreinen in Madrid. Bij deze bomaanslagen in Madrid komen er 191 mensen om en raken er 1400 verwond.

- ***Aanslag Beslan***

Op 1 september 2004 werden schoolkinderen en leraren in Beslan gegijzeld door (waarschijnlijk) Tsjetsjeense terroristen. De gijzeling eindigde op 3 september in een zeer bloedige aanval van Russische militairen, waarbij 335 doden vielen.

§ 3.5: Data verzameling en analyse

De informatie die voor de casestudy's wordt gebruikt, is afkomstig uit schriftelijke documenten, zoals magazines, kamerdebatverslagen, opiniebladen, artikelen, etc. Daarbij worden onder andere de volgende databanken gebruikt: Sdu-Opmaat, Krantenbank en MIPT Terrorism Knowledge Base. Van alle hierboven vermelde databronnen is veel informatie geschreven door journalisten en schrijvers in dag- en opiniebladen. Dit is waardevol aangezien zij dagelijks met hun werk bezig zijn, maar kan evenzo hun mening vervormen door hetgeen zij dagelijks horen en eventuele verbanden die zij daar zelf in leggen. Dit brengt de betrouwbaarheid van het onderzoek in gevaar. Daarnaast wordt in opiniebladen vaak door schrijvers geschreven die in diverse disciplines werkzaam zijn. Het gevaar hiervan is dat deze schrijvers ook vanuit hun achtergrond redeneren bij het schrijven, wat de betrouwbaarheid van het onderzoek wederom niet ten goede komt. Tevens is alle informatie van historische aard, hetgeen conform de gekozen onderzoeksmethoden is. Daarnaast wordt in de dataverzameling ook gebruik gemaakt van surveys om inzicht te krijgen in de perceptie van de Nederlandse samenleving. De methoden-triangulatie die in deze scriptie gehanteerd wordt draagt daarmee ook bij aan verbetering van de construct validiteit in dit onderzoek. Tenslotte wordt in de casestudy's hoofdzakelijk informatie gebruikt die tussen september 2001 en begin 2005 tot stand is gekomen, dit vanwege het tijdstip waarop de aanslagen hebben plaatsgevonden. De data zullen geanalyseerd worden aan de hand van een discoursanalyse (Hajer, 1995).

§ 3.6: Beperkingen

Een belangrijke voorwaarde voor het doen van goed onderzoek is de validiteit en de kwaliteit van de onderzoeksmethode (Hussey, 1997). Toch heeft elke onderzoeksmethode haar beperkingen, zo ook dit onderzoek. Allereerst bevat de selectie van aanslagen in deze scriptie slechts een gedeelte van alle aanslagen, waardoor andere relevante informatie niet zichtbaar zal worden. Een andere beperking is dat er gekeken wordt naar het aandeel van de overheid en media in de vorming van de publieke perceptie, terwijl er naast deze selectie ook nog andere partijen kunnen zijn die vorm geven aan de

perceptie. Een derde beperking is de algemeenheid van onderzoek, er wordt naar een aanslag als geheel gekeken en niet een specifiek element van de aanslag. Het gevolg hiervan is dat niet altijd het onderste uit de kan gehaald zal worden. Tenslotte is er de beperking van de data verzameling. In dit onderzoek wordt vooral informatie beschikbaar uit databanken gebruikt, terwijl boeken, tijdschriften (die niet in deze databanken zijn opgenomen) en eventueel (overheid) rapporten ook nuttige informatie kunnen bevatten.

Hoofdstuk 4: Casestudy's

§ 4.1: Inleiding op de casestudy's

In dit hoofdstuk zullen de vier aanslagen als in het vorige hoofdstuk beschreven nader worden onderzocht om daarmee antwoord te geven op de volgende onderzoek subvragen:

- Welke onderlinge samenhang hebben de vier gekozen terroristische aanslagen en in welke mate verschillen ze van elkaar?
- Wat is de perceptie van de Nederlandse samenleving ten aanzien van internationale terroristische aanslagen?
- Welke invloed hebben overheid en media op de vorming van de publieke perceptie van de Nederlandse samenleving?

Elke aanslag zal afzonderlijk worden geanalyseerd op basis van een aantal onderzoekscriteria die reeds in hoofdstuk drie zijn genoemd. Eerst wordt voor elke aanslag kort ingeleid wat in welke context heeft plaats gevonden. Daaropvolgend zal worden ingegaan op de in hoofdstuk drie gevormde criteria. In hoofdstuk vijf zullen de casestudy's met elkaar worden vergeleken om zo te ontdekken in welke mate ze overeenkomen en verschillen. Deze vergelijking vormt de kern voor de beantwoording van de onderzoeksvraag. De casestudy's zijn de volgende:

- Casestudy 1: New York & Washington
- Casestudy 2: Casablanca
- Casestudy 3: Madrid
- Casestudy 4: Beslan

§ 4.1.1: *New York & Washington*

Op 11 september 2001 vinden de aanslagen plaats op het World Trade Center in New York en het Pentagon in Washington. Voorafgaand aan de aanslagen worden op dezelfde morgen vier vliegtuigen gekaapt. Vlucht 11 van American Airlines, 92 mensen aan boord, stort zich om 08:45 uur (lokale tijd) in de noordelijke toren van het World Trade Center. Om 09:05 uur volgt de crash van vlucht 175 van United Airlines, 66 mensen aan boord, in de zuidelijke toren van het World Trade Center. Uiteindelijk stortten alle WTC-gebouwen in. Vervolgens stort vlucht 77 van American Airlines, 64 mensen aan boord, zich om 09:40 uur in het westelijke deel van het Pentagon in Virginia. Tenslotte stort vlucht 93 van United Airlines, 45 mensen aan boord, om 10:06 uur tijdens een poging van overheersing van de passagiers op de kapers neer in Stony Creek Township, Pennsylvania. Deze vlucht zou op weg zijn geweest naar het Witte Huis. Alle aanwezigen op de vluchten 11, 175, 77 en 93 komen om het leven.

Het totale dodental van deze aanslagen wordt vastgesteld op ongeveer drieduizend doden (Mickolus & Simmons, 2002). De aanslagen worden uiteindelijk opgeëist door Al-Qaida.

§ 4.1.2: Casablanca

Op 16 mei 2003 vinden er aanslagen plaats in de Marokkaanse stad Casablanca. Bij vijf bomaanslagen komen naar schatting ruim veertig mensen om, inclusief de twaalf zelfmoordenaars. De bomaanslagen vinden plaats op het Spaanse sociaal centrum Casa de Espana, een joods cultureel centrum, een joodse begraafplaats, een hotel, en een door joden gerund Italiaans restaurant. Het Spaanse sociaal centrum Casa de Espana wordt hierbij het ergst getroffen. Zeker twintig mensen komen hierbij om het leven. Onder de slachtoffers bevinden zich behalve Marokkanen in ieder geval twee Spanjaarden, twee Fransen en een Italiaan. In Casablanca wonen ongeveer vierduizend joden en veel Israëli's brengen hun vakantie in Marokko door. De aanslag is waarschijnlijk gepleegd door Salafia Jihadia. De autoriteiten sluiten hierbij niet uit dat Salafia Jihadia de aanslagen heeft beraamd in samenwerking met groeperingen buiten Marokko (<http://www.gva.be/dossiers/-t/terreurwereld/dossier.asp#cas>, retrieved 1-2-2005).

§ 4.1.3: Madrid

Op 11 maart 2004 vinden er aanslagen plaats op forensentreinen in Madrid. Tijdens de ochtendspits exploderen er op vier forensentreinen tien bommen. De meeste doden vallen bij de trein die vanuit Guadalajara het station Atocha, het belangrijkste spoorwegknooppunt van Madrid, binnenkomt. De andere explosies doen zich onder andere voor bij het zuidelijk gelegen station El Pozo. Bij deze bomaanslagen in Madrid komen 191 mensen om het leven en raken tussen de 1400 en 2000 mensen gewond. In de media verschijnen berichten dat de aanslagen vermoedelijk zijn gepleegd door een Marokkaanse cel van Al-Qaida, of door de Marokkaanse Islamitische Strijders Groep. Leden van deze organisatie zouden in Afgaanse trainingskampen zijn opgeleid. De groep onderhoudt nauwe contacten met andere Noord-Afrikaanse terreurnetwerken. Later verschijnen berichten dat de Abu Hafs al-Masri-brigades in eerste instantie de aanslagen opeisen. Twee dagen later wordt een bandje verspreid waarin Al-Qaeda de aanslagen opeist. Begin april is duidelijk dat de leider van de terreurcel in Madrid de Tunesiër Sarhane Ben Abdelmajid Fakheth is. Het brein achter de aanslag is hij echter niet. Als brein achter de aanslagen worden in de pers de Palestijnse terrorist Abu Musab Al-Zarqawi en de Marokkaan Abdelkrim Nejjati genoemd (<http://www.gva.be/dossiers/-t/terreurwereld/dossier.asp#mad>, retrieved 1-2-2005).

§ 4.1.4: Beslan

Op 1 september 2004 worden ongeveer 1200 schoolkinderen, ouders en leraren in Beslan (Noord-Ossetie) gegijzeld door terroristen uit Tsjetsjenië, maar ook uit andere Kaukasus-republieken en zelfs uit Arabische landen. Op maandag 6 september 2004 komt een eind aan de gijzelneming van deze

schoolkinderen in Beslan, Rusland. Niet minder dan veertig procent van de 1200 gegijzelden (waarvan ongeveer de helft schoolkinderen) komt om bij de door Russische troepen uitgevoerde bevrijdingsactie, die het einde van de gijzeling inluidde. De Russische overheid verklaart dat de gijzelneming een daad van zogenaamd moslimterrorisme is en wijst er ter bewijs op dat 10 van de 32 gijzelnemers Arabier zijn. Vele mensen wijzen direct naar de oorlog in Tsjetsjenië als oorzaak voor het drama. In iedere Russische verklaring wordt echter de nadruk gelegd op het feit dat volgens de Russen in Tsjetsjenië geen oorlog gaande is maar dat er slechts politionele acties plaatsvinden in reactie op Tsjetsjeens moslimterrorisme. Omdat de groep gijzelaars ook rebellen uit andere Kaukasische republieken én zelfs Arabische fundamentalisten bevat, wordt de aanslag niet alleen gelinkt aan de afscheidingsstrijd van Tsjetsjeense onafhankelijkheidsstrijders, maar ook aan internationale moslimterreur (<http://www.gva.be/dossiers/tsjetsjenie.asp>, retrieved 1-2-2005) (<http://www.gva.be/dossiers/-t/terreurwereld/dossier.asp#bes>, retrieved 1-2-2005).

§ 4.2: De verhouding met andere aanslagen

In deze paragraaf wordt beschreven hoe de aanslagen zich tot elkaar verhouden. Aangezien de perceptie ten aanzien van aanslagen afhankelijk kan zijn van gebeurtenissen rond meerdere aanslagen wordt bekeken wat de verhouding van een aanslag is met andere aanslagen. Hiermee wordt duidelijk hoe de perceptie een andere impact kan hebben na meerdere aanslagen, te meer daar zij hetzelfde doel hebben. Specifiek wordt voor elk van de vier aanslagen gekeken naar de omvang van de aanslag (dat wil zeggen het aantal slachtoffers dat bij een aanslag is betrokken) en naar het profiel van de dader(s). Verder zijn de aanslagen in volgorde overeenkomstig met de tijd weergegeven, zodat eventuele verbanden met andere aanslagen duidelijk geïdentificeerd kunnen worden.

§ 4.2.1: New York & Washington

Slachtoffers

Het totale dodenaantal ten gevolge van de aanslagen in Amerika van 11 september 2001 is vastgesteld op ongeveer drieduizend doden. Het dodental is daarbij als volgt opgedeeld: 2823 doden zijn gevallen bij de aanslag op het World Trade Center in New York (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=7757>, retrieved 7-2-2005), 189 doden (waarvan 125 op de grond en 64 op vlucht 77) zijn gevallen bij de aanslag op het Pentagon in Washington (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=7759>, retrieved 7-2-2005) en 44 doden zijn gevallen bij de crash van vlucht 93 in Pennsylvania (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=7758>, retrieved 7-2-2005).

Dader (profiel)

De aanslagen van 11 september 2001 in Amerika zijn allen opgeëist door Al-Qaida. Om inzicht te krijgen in het profiel van de dader zal hieronder kort het een en ander over deze terroristische groepering worden weergegeven.

De ideologie van Al-Qaida valt in te delen onder het religieus terrorisme. Al-Qaida is een radicale Soennitische Moslimorganisatie. Het netwerk van Al-Qaida bestaat uit groeperingen die in 65 landen door de gehele wereld opereren. De groepering is in 1989 opgericht door Osama Bin Laden na de terugtrekking van de Sovjet Unie uit Afghanistan met als doel te strijden voor de vereniging van de gehele Moslimwereld in een enkele entiteit. Het huidige doel van Al-Qaida bouwt hier verder op voort. De groepering is er inmiddels op gericht Islamitische staten te vestigen in de gehele wereld, niet-islamitische regimes omver te werpen, westerse invloeden in de Perzische Golf te verdrijven en Jeruzalem tot een Moslimstad te nemen. Al-Qaida wordt gevormd door deelnemers uit diverse groeperingen en heeft ongeveer 50.000 leden. Daarnaast onderhoudt Al-Qaida banden met andere groeperingen, zoals (<http://www.tkb.org/MoreRelatedGroups.jsp?groupID=6>, retrieved 7-2-2005):

- ***Groeperingen met gedeelde leden***

Abu Sayyaf Group (ASG), Ansar al-Sunnah, Armed Islamic Group, Harakat ul-Mudjahidin (HuM), Islamic Jihad, Moro Islamic Liberation Front (MILF), Salafist Group for Preaching and Combat (GSPC).

- ***Splintergroepering***

Abu Hafs al-Masri Brigade

- ***Groeperingen als bondgenoot***

Eastern Turkistan Islamic Movement (ETIM), Islamic Movement of Uzbekistan (IMU), Jemaah Islamiyah (JI), Libyan Islamic Fighting Group (LIFG), Taliban, Tawhid and Jihad, Tunisian Combatant Group (TCG), al-Gama'a al-Islamiyya (GAI), al-Ittihaad al-Islami (AIAI)

- ***Groeperingen als verdachte bondgenoot***

Islamic International Peacekeeping Brigade (IIPB), Moroccan Islamic Combatant Group, Pattani United Liberation Organization (PULO), Riyad us-Saliheyn Martyrs' Brigade.

Osama Bin Laden ondersteunt drie typen groeperingen. In de eerste plaats groeperingen die vechten tegen moslimregimes met 'afvallige' heersers, zoals Egypte, Algerije en Saudië-Arabië. Ten tweede groeperingen die vechten tegen regimes die hun moslimburgers onderdrukken, zoals Kosovo, India en Indonesië. Tenslotte ondersteunt Bin Laden groeperingen die vechten voor het vestigen van hun eigen Islamitische staat, zoals Palestina, Tsjetsjenië, Dagestan en Mindanao. Daarnaast financiert Bin Laden aanslagen op de Verenigde Staten, omdat hij deze verafschuwt om een aantal redenen, namelijk: de aanwezigheid van Amerikaanse troepen in Saudië-Arabië, de steun van de Verenigde Staten aan Israël en de sancties van de Verenigde Staten tegen Irak (<http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=6>, retrieved 7-2-2005).

§ 4.2.2: Casablanca

Slachtoffers

Het totale dodenaantal van de aanslagen in Casablanca bedraagt 43 en daarnaast vallen honderden gewonden. In Casablanca vinden er op 16 mei 2003 tegelijkertijd vijf aanslagen plaats. Allereerst vindt er een aanslag op een Joods wijkgebouw plaats. Hierbij zijn de drie zelfmoordterroristen de enigen die om het leven komen (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=16034>, retrieved 7-2-2005). Daarnaast vindt er een aanslag plaats op Hotel Farah. Ook hierbij komen drie mensen om het leven, waaronder één zelfmoordterrorist (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=16035>, retrieved 7-2-2005). Een derde aanslag betreft een aanslag nabij een Joodse begraafplaats, welke waarschijnlijk het doel van de aanslag geweest is. Hierbij komen vier mensen om het leven, waaronder één zelfmoordterrorist (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=16032>, retrieved 7-2-2005). Nog een aanslag vindt plaats op Casa de Espana, een Spaans restaurant populair onder Westerse toeristen en Marokkanen. Bij deze aanslag komen twintig mensen om het leven, waaronder acht Europese toeristen (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=16033>, retrieved 7-2-2005). Tenslotte wordt ook nog een Italiaans restaurant van een Joodse eigenaar doelwit van een aanslag. De religieuze oriëntatie van de eigenaar is waarschijnlijk niet bekend geweest bij de terroristen. Bij deze aanslag komen vier mensen om het leven, waaronder de drie zelfmoordterroristen (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=16036>, retrieved 7-2-2005).

Dader (profiel)

Het is tot op heden niet duidelijk wie de daders achter deze aanslagen zijn. De Marokkaanse autoriteiten geloven echter dat Al-Qaida de aanslagen gefinancierd heeft. De terroristen waren van Marokkaanse afkomst, in de leeftijd van 21 en 32 en voor het grote deel afkomstig uit dezelfde arme buurt. Hoewel er feitelijk niets valt vast te stellen, worden de terroristen ervan verdacht deel uit te maken van Assirat Al-Moustaqim (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=16036>, retrieved 7-2-2005). Er zouden echter weinig indicaties zijn dat de dodelijke reeks aanslagen na 11 september het werk van Al-Qaida is. Het lijkt er zelfs op dat de aanslagplegers van Casablanca lokale extremisten waren, zonder connecties met Al-Qaida. Zo is bijvoorbeeld geen van de aanslagplegers in de Afghaanse trainingskampen van Al-Qaida verbleven. Sinds 11 september wordt bij elke aanslag echter automatisch het vingertje naar Al-Qaida gewezen. Het lijkt er echter op dat deze aanslagen grotendeels (dan wel uitsluitend) het werk zijn van lokale militante terreurgroepen. Tussen deze groepen bestaat er geen reële operationele coördinatie, maar bestaan enkel sporadische en vluchtige contacten (*Internationale Spectator*, jg. 58, nr. 11, november 2004, pp. 523-530).

§ 4.2.3: Madrid

Slachtoffers

Het totale dodenaantal van de aanslagen in Madrid op 11 maart 2004 is vastgesteld op 190 personen. Daarnaast raakten er tijdens de aanslagen ruim zeshonderd mensen gewond. De bomaanslagen vonden plaats op meerdere treinstations. De zwaarste aanslag betrof een trein die het Atocha station binnenliep. Bij deze aanslagen werden drie bommen tot ontploffing gebracht. Deze aanslagen in Madrid zijn opgeëist door Abu Hafs al-Masri Brigade, die namens Al-Qaida verantwoordelijk is. De aanslagen zouden volgens de Abu Hafs al-Masri Brigade gericht zijn geweest op Spanje wegens hun samenwerking met de Verenigde Staten in de oorlog in Irak. Door de aanslagen werd de Spaanse regering verslagen tijdens de verkiezingen vier dagen later. De nieuwe minister beloofde vervolgens de Spaanse troepen uit Irak te verwijderen (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=18518>, retrieved 7-2-2005).

Dader (profiel)

De Abu Hafs al-Masri Brigade is in 2001 ontstaan na de dood van Abu Hafs al-Masri aka Muhammed Atef, commandanttrainer van het Al-Qaida netwerk. De Brigade heeft verantwoordelijkheid geëist voor diverse acties, zoals de verantwoordelijkheid voor de aanslagen van 15 november 2003 in Istanbul en de hierboven vermelde aanslagen van 11 maart 2004 in Madrid. De meerderheid van deze openbare verklaringen zijn via het in Londen gestationeerde Arabisch dagblad Al-Quds Al-Arabi gekomen. Over de authenticiteit van de aankondigingen van de Brigade en hun beweerde schakels naar Al-Qaida wordt door veel analisten gediscussieerd (<http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=3903>, retrieved 7-2-2005). Ook hier blijven dus, evenals bij de aanslag op Casablanca, twijfels bestaan. De Spaanse autoriteiten zijn er tot op de dag van vandaag niet in geslaagd om een duidelijke organisatorische band te ontdekken tussen de aanslagplegers en dat wat rest van het Al-Qaida-leiderschap (*Internationale Spectator*, jg. 58, nr. 11, november 2004, pp. 523-530).

§ 4.2.4: Beslan

Slachtoffers

Het dodenaantal ten gevolge van de aanslag van 1 september 2004 op een school in Beslan, Noord-Ossetië, is vastgesteld op 338. Daarnaast vielen er 727 gewonden. De school werd bezet door ruim dertig gewapende Tsjetsjeense separatisten welke 1000 tot 1500 gijzelaars maakten. Tien van de gijzelnemers leken afkomstig uit Arabische landen. Eén van de terroristen beweerde te handelen namens de Second Group of Salakhim Riadus Shakhidi. De terroristen wilden met de gijzelneming de volgende eisen ingewilligd zien: dat Putin het edict zou ondertekenen om de oorlog in Tsjetsjenië te stoppen, dat Russische troepen zich zouden terugtrekken uit Tsjetsjenië, dat Tsjetsjenië deel zou nemen aan CIS als een onafhankelijke staat, dat Tsjetsjenië in de roebel zone zou blijven en dat de CIS

vredestroepen zouden worden ingezet in Tsjetsjenië en Noord-Kaukasus (<http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=19321>, retrieved 7-2-2005).

Dader (profiel)

Verdacht van deze aanslag wordt de terroristische groepering Riyad Us-Saliheyn Martyrs' Brigade. De Riyad Us-Saliheyn Martyrs' Brigade is een jonge terroristische organisatie die als doel heeft een onafhankelijke islamitische staat te stichten in onder andere Tsjetsjenië. De groepering hangt radicale islamitische ideologieën aan en wordt er ook van verdacht sterke banden met Al-Qaida te onderhouden. De Riyad Us-Saliheyn Martyrs' Brigade zou ontstaan zijn uit het samengaan van twee andere Tsjetsjeense terroristische groeperingen, namelijk: Special Purpose Islamic Regiment (SPIR) en the International Islamic Brigade (IIB). Zolang de Russen hun eisen in Tsjetsjenië doordrukken en de Tsjetsjeense terroristische groeperingen bereid zijn hun leven te geven om de controle door Moskou te weerstaan, zal de Riyad Us-Saliheyn Martyrs' Brigade waarschijnlijk actief blijven (<http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=3673>, retrieved 7-2-2005). Voor een zogenaamde link tussen de gijzelnemers en Al-Qaida is tot op heden echter niet het geringste bewijs geleverd. Het Tsjetsjeens verzet heeft iedere verantwoordelijkheid voor de gijzelneming in Beslan publiekelijk van de hand gewezen. Toch hebben de Russen de Tsjetsjeense moslimstrijders verantwoordelijk gesteld met als enige bewijs een verklaring op een website gebruikt door de Tsjetsjeense terroristen dat zij verantwoordelijk zouden zijn. Maar de geschiedenis van het Tsjetsjeens terrorisme in Rusland is niet zodanig dat gebeurtenissen voor zich spreken, of dat verklaringen van Russische overheden een waarheidsgetrouw beeld vormen van wat werkelijk plaats gevonden heeft. De aanslag in Beslan maakte duidelijk dat, na de aanslagen op twee Russische vliegtuigen een week eerder, het gijzelingsdrama in het Dubrovka theater in Moskou van oktober 2002 en de serie aanslagen op appartementen complexen in 1999 (volgens de Russen allen het werk van Tsjetsjeense terroristen), Rusland net als de Verenigde Staten verwickeld was in een 'oorlog tegen terreur'.

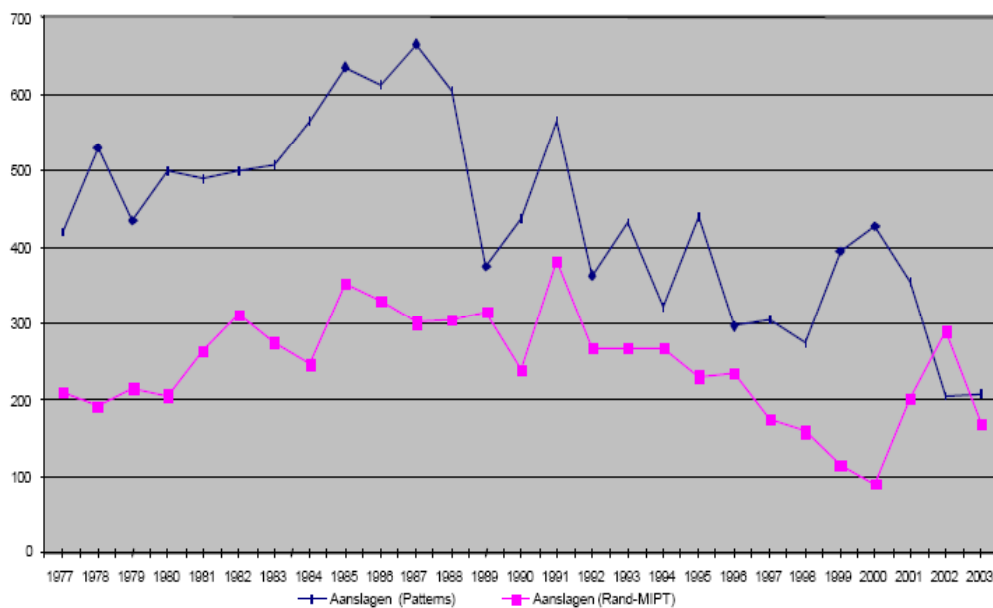
§ 4.3: Angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving

Volgens onderzoek van het SCP verwacht het merendeel (70%) van de Nederlandse bevolking dat in het jaar 2020 het probleem van terroristische dreiging groter is (SCP(TOS'04)). Deze verwachting zou er op kunnen duiden dat veel mensen het idee hebben aan het gevaar van terroristische aanslagen bloot te staan. Zou het zo kunnen zijn dat internationale terroristische aanslagen impact hebben in de Nederlandse samenleving en op welke manier gebeurt dit dan. In deze paragraaf zal geprobeerd worden te kijken hoe de publieke perceptie vorm zou kunnen geven aan de impact van internationale terroristische aanslagen op onze samenleving. Hiervoor zal geprobeerd worden een algemeen beeld te geven van de perceptie van de Nederlandse samenleving ten opzichte van internationale terroristische aanslagen. Er zal daarbij echter geen specifieke bespreking per geselecteerde aanslag plaatsvinden, omdat er geen metingen voor dit onderzoek zijn gevonden die gevoelens van angst en onveiligheid

meten voor en/of na één van de vier aanslagen. Op basis van een onderzoek van het SCP kan wel worden aangegeven wat de verwachtingen voor de toekomst zijn volgens de Nederlandse samenleving. Daarnaast wordt in deze paragraaf gebruik gemaakt van een aantal statistieken om aan te tonen of de angst voor terroristische aanslagen reëel is. Hiervan volgt nu eerst een weergave.

Sommige Nederlanders schijnen te denken dat de aanslagen met het jaar toenemen, dat het geweld toeneemt, of dat het moslimextremisme buiten proporties groeit en aanhang krijgt. In figuur 4.3.1 is echter te zien dat het aantal aanslagen wat plaatsvindt de laatste jaren is afgenomen. In de figuur zijn twee lijnen te zien; de bovenste lijn geeft het aantal aanslagen weer op basis van het rapport *Patterns of Global Terrorism* van het *State Department* en de onderste lijn doet hetzelfde op basis van De *MIPT Terrorism Knowledge Database*. Deze database integreert de statistieken van de *RAND-databanken* en de *Terrorism incident database*². Zoals al eerder vermeld blijkt uit figuur 4.3.1 dat het *State Department* en de *Rand* databank beide een daling laten zien in het aantal aanslagen. De afwijking tussen deze databanken valt te verklaren als gevolg van verschillend gehanteerde definities van internationaal terrorisme. Hoewel dit absoluut weliswaar afwijkingen laat zien, is er trendmatig volgens beide partijen een daling te constateren.

Figuur 4.3.1: Aantal aanslagen internationaal terrorisme (1977-2003)

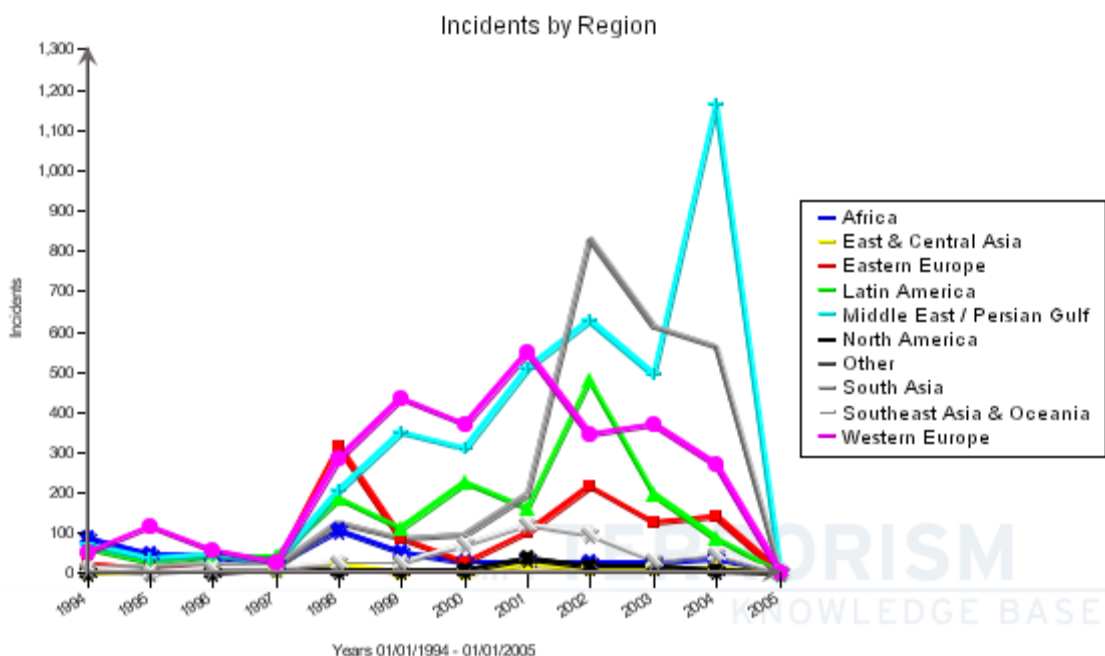

Bron: Rik Coolsaet, Teun Van de Voorde, *Het internationale terrorisme. Een longitudinale statistische analyse*. Universiteit Gent, Vakgroep Politieke Wetenschappen, juli 2004.

² De *RAND*-databanken zijn gebaseerd op ruim 30 jaar onderzoek en bestaan uit drie verschillende datasets. De terroristische aanslagen tussen 1968 en 1997 zijn terug te vinden in de *RAND Terrorism Chronology*. Deze verschaft enkel informatie over internationaal terrorisme. De meer recente databank, *Terrorism incident database* (1998-heden) daarentegen omvat zowel binnenlandse als internationale terreuraanslagen. De onlangs geactiveerde *MIPT Knowledge Database* integreert beide databanken (*Internationale Spectator*, jg. 58, nr. 11, november 2004, pp. 523-530).

Ook wanneer er specifiek wordt gekeken naar het aantal aanslagen dat plaatsvindt, namelijk per wereldlijke regio, zijn er vanaf 2002 dalende trends te zien (figuur 4.3.2). Van deze dalende trends wordt alleen afgeweken door de regio Midden-Oosten/Perzische Golf, welke vanaf 2003 juist een toename in het aantal terroristische aanslagen laat zien. Deze toename zou logischerwijs als volgt verklaard kunnen worden. Na de aanslagen in Amerika van 2001 wordt door president Bush een oorlog tegen Al-Qaida en met name Irak begonnen. Het is dus de vraag of het aantal terroristische aanslagen dat in figuur 4.3.2 voor deze regio wordt weergegeven wel als terrorisme te identificeren is. Deze aanslagen zouden misschien eerder als oorlogsdaden geïdentificeerd moeten worden, waarbij de Irakezen wellicht simpelweg wilden bereiken dat de Amerikanen hun land weer zo snel mogelijk met rust zouden laten.

Figuur 4.3.2: Aantal terroristische aanslagen verdeeld naar wereldlijke regio

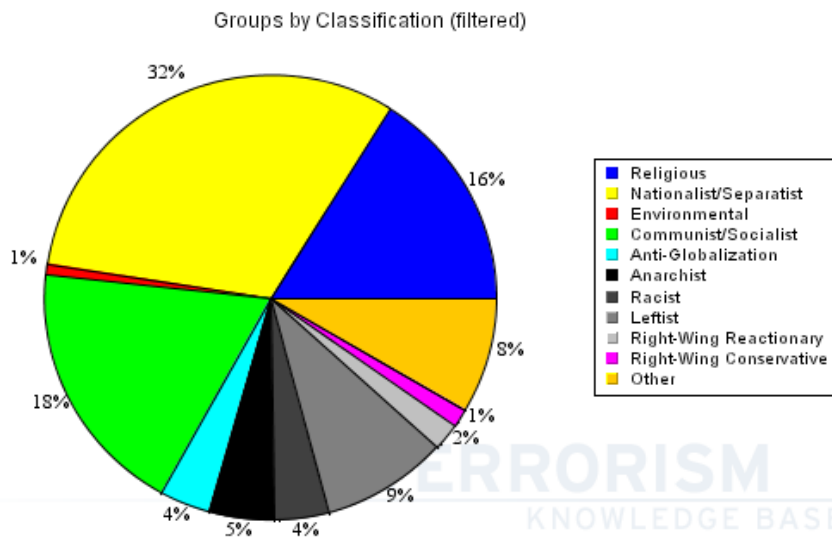

Bron: MIPT Terrorism Knowledge Base: Incident Analyses Wizard (<http://www.tkb.org/AnalyticalTools.jsp>, retrieved 8-2-2005, <http://www.tkb.org/ChartModule.jsp>, retrieved 8-2-2005).³

Ook het toenemende gevaar van moslimextremisme en eventuele onveiligheidsgevoelens die daaruit volgen, vallen in de Nederlandse samenleving statistisch te betwisten. Zo worden de opererende groepen in terroristische aanslagen in *alle* wereldlijke regio's voornamelijk gekenmerkt door de volgende heersende oriëntaties en/of ideologieën: 32% nationalistisch/separatistisch, 18% communistisch/socialistisch en 16% religieus (figuur 4.3.3).

³ De data uit de Incident Analysis Wizard bedekken van 1968-1997 slechts internationale incidenten, maar vanaf 1998-heden nationale en internationale incidenten.

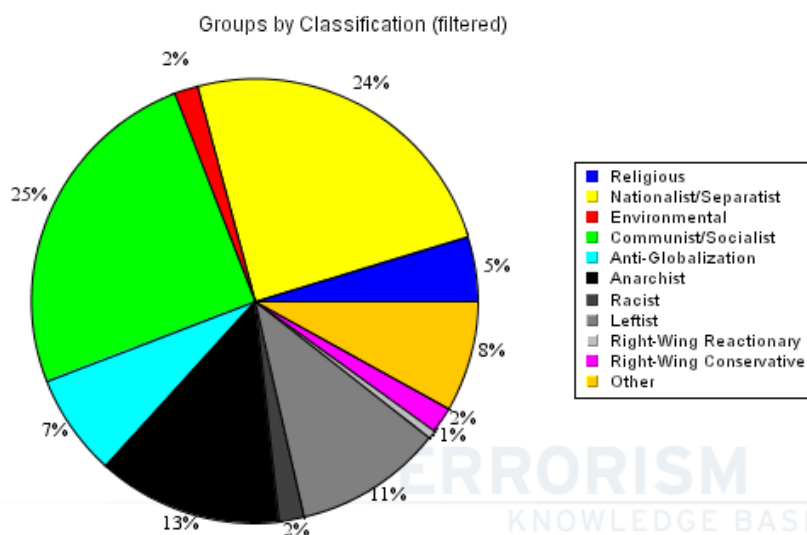
Figuur 4.3.3: Classificatie van de heersende oriëntatie/ideologie van opererende groepen in alle wereldlijke regio's

Bron: MIPT Terrorism Knowledge Base: Incident Analyses Wizard (<http://www.tkb.org/AnalyticalTools.jsp>, retrieved 8-2-2005, <http://www.tkb.org/ChartModule.jsp>, retrieved 8-2-2005).⁴

En in West-Europa (waaronder dus Nederland) worden de opererende groepen vooral gekenmerkt door de volgende oriëntaties en/of ideologieën: communistisch/socialistisch (25%), nationalistisch/separatistisch (24%) en anarchistisch (13%). Religieus georiënteerde opererende groeperingen bestrijken in West-Europa slechts 5% (figuur 4.3.4).

Figuur 4.3.4: Classificatie van de heersende oriëntatie/ideologie van opererende groepen voor de regio West Europa

Bron: MIPT Terrorism Knowledge Base: Incident Analyses Wizard (<http://www.tkb.org/AnalyticalTools.jsp>, retrieved 8-2-2005, <http://www.tkb.org/ChartModule.jsp>, retrieved 8-2-2005).⁵

⁴ Zie voetnoot 3.

⁵ Zie voetnoot 3.

Wanneer de perceptie in de Nederlandse samenleving zou zijn dat zij zich bedreigd voelt door het moslimextremisme, blijkt dat op basis van bovengenoemde percentages niet echt reëel te zijn. Een kanttekening hierbij is dat kleine groeperingen net zo goed veel kwaad kunnen verrichten. Daarnaast manifesteert de vorm van terrorisme die zich bij de in deze scriptie geselecteerde aanslagen voordoet zich op internationaal niveau. Het percentage van religieus georiënteerde groeperingen in de hele wereld (16%) kan daarom beter het uitgangspunt zijn.

Uit metingen van onveiligheidsgevoelens omtrent terrorisme en daaraan gelieerde angsten (metingen die in Nederland nog schaars zijn) blijkt ondanks het statistisch 'afwezige' dreigingsbeeld, toch een 'gevoelde' dreiging aanwezig te zijn. De angst voor de dreiging van terroristische aanslagen in Nederland kan hier echter niet zomaar uit worden afgeleid, omdat het hier om grensoverschrijdende aanslagen gaat. Waar echter wel bij dient te worden stilgestaan is het gegeven dat deze angsten voor terroristische dreiging wel een uitgang moeten vinden. Er moet een 'zondebok' worden aangewezen, zodat de Nederlandse samenleving een dader heeft om haar gevoelens van onmacht om te kunnen zetten in daadkracht. De angst voor het terrorisme komt hiermee nauw in verband te staan met de integratie van etnische minderheden in onze samenleving. Deze gedachten zijn terug te zien in het onderzoeksrapport, 'In het zicht van de toekomst', van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCR, 2004). Uit dit rapport blijkt dat bijna 70% van de respondenten verwacht dat het probleem van terroristische dreiging in het jaar 2020 groter zal zijn (waarvan 18,3% verwacht dat dit veel groter is en 50,2% dat het groter is) (Appendix 2). Volgens het SCP reiken de gevolgen van de aanslagen in de Verenigde Staten en Spanje veel verder dan de aanslagen in het land zelf. Ze zouden een 'wereldwijde perceptie van risico en dreiging' bewerkstelligen (SCR, 2004: 472). Het SCP benadrukt hierbij dat de enquête voor het grootste deel is afgenomen voordat de terroristische dreiging zich door de aanslag in Madrid ook in Europa voordeed.⁶ Opmerkelijk is dan ook dat geconcludeerd wordt dat ook de gevolgen van de aanslagen in Spanje verder reiken dan het land zelf en een wereldwijde perceptie van risico en dreiging bewerkstelligen. Er zouden echter volgens het SCP geen significante verschillen zijn gevonden tussen het deel van de enquête dat voor de aanslagen in Madrid werd afgenomen en het deel erna. Daarnaast geeft het SCP aan dat onveiligheidsbeleving nog niet een eenduidig begrip is, waardoor het lastig wordt eenduidig beleid hiervoor te ontwikkelen. Het begrip heeft volgens het bureau niet alleen betrekking op gevoelens van angst, maar ook op de risicoperceptie van burgers (hun inschatting van de kans om slachtoffer van een misdrijf te worden) en hun bezorgdheid over de wijze waarop de criminaliteit zich maatschappelijk ontwikkelt. Een aandachtspunt hierin is dat de laatste twee betekenissen niet perse te maken zouden hebben met persoonlijk ervaren gevoelens van angst.

---

⁶ Ongeveer een derde deel van enquête vond na deze aanslag plaats; de antwoorden van de later ondervraagden verschillen niet significant van de eerder ondervraagden.

Naast de angst voor terroristische dreiging duiden ook andere verwachtingen op heersende angsten en onveiligheidsgevoelens onder de respondenten. Zo verwacht 74% van de respondenten dat de dreiging van het moslimfundamentalisme in 2020 groter is dan nu. Hierbij is het wellicht het vermelden waard, dat 84% van de laagopgeleiden, 72% van de middenopgeleiden en zelfs 59% van de hoogopgeleiden deze mening is toegedaan (Appendix 3). Daarnaast verwacht slechts 38% van de respondenten dat de spanningen tussen autochtonen en etnische minderheden in Nederland in 2020 veel kleiner zullen zijn dan nu (Appendix 3). De perceptie van deze mensen omtrent de impact van terroristische aanslagen op de Nederlandse samenleving werkt ook door in de denkbeelden omtrent migratie en integratie. Zo voelt bijna 60% van de respondenten weerstand tegen allochtonen als burens en deze weerstand neemt zelfs toe naarmate het gevoel van ‘etnische dreiging’ sterker beleefd wordt (Appendix 4). Van de respondenten die een grote ‘etnische dreiging’ voelen verwacht 78% dat de eigen situatie zal verslechteren door de aanwezigheid van etnische minderheden in Nederland (Appendix 4).

Het maatschappelijk klimaat ten aanzien van etnische minderheden dat hierboven is geschetst, oogt niet positief. Aan de ene kant krijgen autochtonen in toenemende mate het idee dat etnische minderheden zich onvoldoende aanpassen en aan de andere kant voelen deze etnische minderheden zich steeds minder geaccepteerd in Nederland. Nogal wat minderheden hebben het gevoel dat ze beperkingen krijgen opgelegd en dat ze te maken hebben met enige vijandigheid. Turken zijn hierover het somberst gestemd (SCR, 2004: 158). Zorgelijk is dat juist hoogopgeleide allochtonen het gevoel hebben minder geaccepteerd te worden in Nederland (SCR, 2004: 161) Autochtonen voelen zich daarnaast steeds vaker bedreigd door de aanwezigheid van etnische minderheden in de samenleving. Van de respondenten die zich in hoge mate bedreigd voelen verwacht nog geen 20% dat de spanningen tussen autochtonen en minderheden in de toekomst kleiner zullen zijn. Van de respondenten die zich niet en/of nauwelijks bedreigd voelen verwacht bijna twee derde van de respondenten dat de spanningen in de toekomst kleiner zullen zijn. Er doet zich hier dus een relatie voor tussen het ‘zich bedreigd voelen’ en als gevolg daarvan het ‘hebben van een negatieve houding ten aanzien van etnische minderheden’. Als gekeken wordt naar deze etnische minderheden blijken van deze groep vooral de moslims het te moeten ontgelden (SCR, 2004: 158). Dit wordt onder andere geweten aan de internationale ontwikkelingen van de afgelopen jaren. Het SCP rapporteert naast de hier geschetste zorgelijke ontwikkelingen echter ook dat sociale contacten tussen autochtonen en allochtonen een verzachtende rol spelen in de wederzijdse opvattingen. Wanneer autochtonen en allochtonen meer met elkaar omgaan in de vrije tijd en ze elkaar vaker thuis en in de buurt opzoeken, oordelen ze positiever over elkaar (SCR, 2004: 161). Dit feit zou in het huidige maatschappelijk debat duidelijker naar voren moeten komen, zodat het kan leiden tot een verbetering van de sociale cohesie tussen autochtonen en etnische minderheden.

§ 4.4: Discours van overheid en media ten opzichte van internationale terroristische aanslagen

Na een algemene inleiding en het analyseren van de verhouding met andere aanslagen wordt het nu tijd om te gaan kijken naar de rol van overheid en media in de vorming van de publieke perceptie. Uit onderzoek van Wilkinson blijkt reeds de relatie tussen media en terroristen. In dit onderzoek wordt onder andere aangetoond dat de media vatbaar is voor uitbuiting en manipulatie door terroristische organisaties (Wilkinson, 1997: 56). De informatieverstrekking door de media geeft vorm aan de publieke perceptie, welke de impact van een aanslag op een samenleving mede kan bepalen. De perceptie van de bevolking wordt dan gevoed door de media, die middels tijdschriften, TV, kranten, opiniebladen, etc., de mening van diverse individuen en of bevolkinggroepen verspreiden. De bevolking neemt in het vormen van haar mening over terrorisme de visies van de media mee. Een andere belangrijke bron van informatie voor de bevolking wordt gevormd door de houding van de overheid (middels diverse publieke lichamen) ten opzichte van internationale terroristische aanslagen. De overheid is op een beleidsmatige manier bezig ten aanzien van aanslagen. Een overheid heeft als taak de bevolking te besturen, te meer daar zij zich in een onzekere situatie bevindt wanneer aanslagen plaatsvinden. Hierbij moet wel worden vermeld dat informatie van de overheid in grote mate indirect via de media worden verspreid. De media zijn een extra schakel tussen overheid en burger en kunnen daardoor invloed hebben op de perceptie. In deze scriptie zal de rol van de media weergegeven worden door dataverzameling uit de algemene dagbladen in Nederland en uit de opiniebladen Elsevier, Vrij Nederland en HP/De Tijd. De data waarop in deze scriptie de rol van de overheid wordt gebaseerd is afkomstig uit kamerstukken (uit Sdu-Opmaat). Deze paragraaf dient ertoe opheldering te geven over de mate van invloed van bovengenoemde partijen op de vorming van de publieke perceptie en daaropvolgend ook op de vorming van de impact van internationale terroristische aanslagen.

In de vorige paragraaf kwamen een tweetal punten duidelijk naar voren, namelijk: de angst voor aanslagen die onder de Nederlandse bevolking heerst, schijnt vooral gebaseerd te zijn op verwachtingen van terroristische dreiging. Daarnaast schijnt deze angst in toenemende mate gepaard te gaan met een angstige houding ten opzichte van allochtonen. In de volgende paragrafen zal per aanslag onder andere gekeken gaan worden hoe bovengenoemde partijen bijdragen aan de angst voor terroristische dreiging en de daarmee gepaard gaande angstige houding ten opzichte van allochtonen. Daarnaast zal gekeken worden naar de eerste reacties op de aanslagen en de toekomst van de multiculturele samenleving. Deze vier kernpunten zullen in de volgende paragrafen aan de orde komen en worden verhelderd met behulp van citaten. Op basis van deze kernpunten zullen verhaallijnen naar voren komen en deze zullen aan het eind van elke paragraaf worden samengevat en weergegeven in een tabel. Deze verhaallijnen zullen vervolgens een duidelijk beeld moeten geven van het heersende discours bij media en overheid. Op deze manier wordt duidelijk zichtbaar welke visie op de Nederlandse bevolking wordt overgebracht. Vervolgens zal in hoofdstuk vijf een weergave worden gegeven van gevonden overeenkomsten en verschillen tussen de vier aanslagen.

Om tot het inzicht te komen wat het aandeel van de overheid en media is in de vorming van de publieke perceptie, is het noodzakelijk de discoursen van beide partijen te analyseren. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de discoursanalyse, zoals weergegeven door Hajer (1995). Hajer geeft aan dat actoren aan het vormen van het discours bijdragen en dat deze discursieve actoren hun eigen geschiedenis kunnen vormen. Om discursieve orde te scheppen en te behouden vormt het concept van de verhaallijn een basismechanisme voor deze actoren. Hajer definieert het concept verhaallijn als volgt:

'story-lines are narratives on social reality through which elements from many different domains are combined and that provide actors with a set of symbolic references that suggest a common understanding.' (Hajer, 1995: 62)

Verhaallijnen dragen dus verbondenheid aan in de verscheidenheid van discursieve componenten van een probleem, welke anders geen duidelijk of betekenisvol verband zouden hebben. Feitelijke informatie wordt dan door middel van een verhaallijn verbonden met de normatieve assumpties en waardeoriëntaties. Verhaallijnen dragen daarmee niet alleen bij in het construeren van een probleem, maar spelen ook een belangrijke rol in de verwezenlijking van een sociale en morele orde in een bepaald domein. In deze scriptie staan de verhaallijnen van de overheid en media en hun bijdrage aan het discours centraal. In de volgende paragrafen zullen in tijdsvolgorde de verhaallijnen van de overheid en media per aanslag besproken worden. Elke paragraaf zal worden besloten met een schematische weergave van deze verhaallijnen, opdat het aandeel van de overheid en media in de vorming van de publieke perceptie duidelijk naar voren kan komen.

§ 4.4.1: New York & Washington

Discours van de media

De aanslagen van 11 september in New York en Washington hadden vele reacties in de media tot gevolg. Het discours wat in de media heerste was er één van onrust. De media creëerden direct na de aanslagen een duidelijk angstbeeld. Enige tijd na 11 september viel zelfs steeds meer een discours te ontdekken over een 'reële' dreiging van terrorisme in Nederland. Het dreigingsbeeld wat in de media ontstond kreeg ook haar invloed op de onderlinge verhoudingen tussen autochtonen en allochtonen in Nederland. De onrust na de aanslagen uitte zich in gevoelens van angst, onveiligheid en verdeeldheid in de Nederlandse samenleving. De media zagen de aanslagen echter als een eye-opener voor Nederland, welke ervoor zorgden dat het opinieklimaat kon veranderen. Volgens de media stond Nederland sinds lange tijd argeloos in de wereld en sloot ze de ogen voor de veranderingen die zich in Nederland voltrokken. Gevoelens van angst, onveiligheid en verdeeldheid zouden al langer aan de oppervlakte hebben gedreven. Na de aanslagen van 11 september werd echter pas duidelijk hoe

kwetsbaar de Nederlandse samenleving eigenlijk was en hoe veiligheid en sociale cohesie op de tocht stonden. Dit blijkt duidelijk uit het onderstaande citaat⁷.

“De Haagse septemberschrik is dus in de eerste plaats het demasque van de nationale politieke elite zelf. Die begint er nu (een beetje) achter te komen hoe blind ze is geweest voor de veranderingen die zich in het land voltrokken en de bijkomende problemen. Die zag zij niet of wilde zij om ideologische redenen niet zien. Pas nu begint tot Den Haag door te dringen hoe slecht die draagmuren veiligheid en sociale cohesie zijn onderhouden. Hierin schuilt de binnenlandse betekenis van die tragische dinsdag. Na die dag is doorgedrongen hoe kwetsbaar de samenleving al voor die tijd was.”

(Schoonhoven, G. van. *Niemandland Nederland*. Elsevier, 22 december 2001)

In de media wordt na de aanslagen ingehaakt op de spanningen die zich voor beginnen te doen in de onderlinge verhoudingen tussen autochtonen en allochtonen in Nederland. Na jaren van zwijgen lijken de aanslagen in de V.S. de laatste druppel te zijn en komen de onderliggende frustraties eindelijk tot uiting. De ontstane verdeeldheid en daarmee de kwetsbaarheid waarin de Nederlandse samenleving zich bevond, werd pas echt duidelijk zichtbaar toen niet iedereen zich massaal als tegenstander van de aanslagen meldde. Hoewel de meeste Nederlanders in diepe rouw verkeerden, leek toch niet iedereen in deze stroom mee te vloeien. Het hieronder vermelde citaat is hier een duidelijk voorbeeld van⁸.

“Het overgrote deel van Nederland rouwde vorige week volop over de aanslagen op Amerika. Maar er was ook een minderheid die minder moeite heeft met de aanslagen, of het in elk geval niet zo'n slecht idee vond dat Amerika er eens fors van langs kreeg. Sommigen voegden daaraan toe dat hun medeleven zich beperkte tot de moslims onder de slachtoffers.”

(Wynia, S. *Gevaren van binnen*. Elsevier, 22 september 2001, sectie: aanslag op Amerika, omslagartikel)

Zoals al eerder vermeld schijnt de angst voor aanslagen die in de Nederlandse samenleving heerst vooral gebaseerd te zijn op *verwachtingen* van terroristische dreiging. Maar is deze dreiging ook als reëel te beschouwen. Is het mogelijk dat de media na de aanslagen van 11 september verwachtingen van terroristische dreiging scheppen en/of voeden. Blijkens het volgende citaat wordt duidelijk dat de reactie die onder andere gegeven wordt enigszins overtrokken is. Met overtrokken zinnen, als *‘de dreiging is enorm’, ‘alles kan doelwit zijn’, of ‘gelijk een constant muterend virus kan fundamentalistisch terrorisme elk moment toeslaan’*, wordt op een verwachte terroristische dreiging

---

⁷ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Schoonhoven, G. van. *Pluriform bekvechten*. Elsevier, 6 oktober 2001, sectie: politiek & binnenland.
- Schoonhoven, G. van. *Niemandland Nederland*. Elsevier, 22 december 2001.

⁸ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- *Hoe kwetsbaar is Nederland?* NRC Handelsblad, 12 september 2001, p. 4.
- Wynia, S. *Gevaren van binnen*. Elsevier, 22 september 2001, sectie: aanslag op Amerika, omslagartikel.
- Wittenberg, D. *Twee aanslagen en de gevolgen voor de wereld*. NRC Handelsblad, 25 september 2001, p. 2.
- Kleijwegt, M. & Weezel, M. van. *Het lijkt of Nederland gek is geworden: interview met Roger van Boxtel*. Vrij Nederland, jaargang 63, no. 36, 7 september 2002, p. 36

ingespeeld. Hieronder volgt het volledige citaat om een indicatie te geven van de weergave van de media over de verwachtingen van terroristische dreiging⁹.

“Ze zijn gehersenspoeld en zaaien terreur van een ongekeerde omvang, de fundamentalistische 'strijders van Allah' die het Westen ruw wakker hebben geschud. Niet alleen de Verenigde Staten zijn hun doelwit, binnenkort komt, zo wordt gevreesd, ook Europa aan de beurt. De dreiging is enorm. Wat in de Verenigde Staten gebeurde, kan morgen eveneens in Parijs, Londen, Berlijn of Amsterdam werkelijkheid worden. Vliegtuigen, gebouwen, bruggen, kerncentrales, metrolijnen, alles kan doelwit zijn. Het aderstelsel van de postindustriële infrastructuur ligt bloot, opeens is de kwetsbaarheid van de open samenleving zichtbaar. En niemand weet wanneer welk object zal worden getroffen. Gelijk een constant muterend virus kan fundamentalistisch terrorisme elk moment toeslaan.”

(Wansink, W. *Terroristen in maatpak*. Elsevier, 10 november 2001, sectie: omslagartikel)

Hoewel de media verwachtingen van terroristische dreiging schijnen te voeden, vindt ook het tegenovergestelde plaats. Regelmatig wijzen de media erop dat de verwachtingen van terroristische dreiging *niet* reëel zijn, maar juist door diverse partijen worden aangewakkerd. Het kritische medium wijst zelfs op verwachtingen die andere mensen kunnen scheppen. Zo zou volgens het onderstaande mediabericht de angst voor terroristische aanslagen juist worden aangewakkerd door Nederlandse intellectuelen, uitgerekend een groep mensen waarvan meer nuchterheid te verwachten valt. Uit onderstaand citaat blijkt echter nog steeds dat de media een bepaalde intonatie aan hun weergave geven die de nadruk legt op het hebben van angst voor terrorisme¹⁰. Het beeld van een '*nationale psychose*' legt een zware lading op het verhaal en maakt de indruk dat er echt iets ergs aan de hand is.

“Laten we eerlijk zijn de afgelopen weken heeft een groot aantal Nederlandse intellectuelen zich uitstekend gekweten van wat juist niet hun taak is; ze hebben zich onbekommerd mee laten slepen door spontane emoties, ze hebben zich schuldig gemaakt aan de retoriek van volk en vaderland, het gezonde volksgevoel gehuldigd en meegeholpen Nederland in een verdwaasde oorlogstemming te brengen, die nu zijn uitweg vindt in een wijdverbreide angst voor terreuraanslagen op eigen bodem en discussies over biochemische aanvallen van buitenaf. Ze hebben uitspraken gedaan over de aard van de islam zonder precies te weten waar Afghanistan ligt. Ze hebben zich afgewend van het halfslachtige linkse wensdenken en opgelucht toegegeven aan hun verlangen naar enkelvoudige waarheden. Ze hebben, kortom, een nationale psychose aangewakkerd in plaats van die te doorgronden en te bestrijden. Daarmee hebben ze de daders van de aanslagen in Amerika in de kaart gespeeld. Massapsychose is het belangrijkste doel van terroristen.”

(Heijne, B. *Een nationale psychose*. NRC Handelsblad, 29 september 2001, p. 9)

---

⁹ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Delft, D. van. *Dankzij Osama Bin Laden durven we de straat weer op*. NRC Handelsblad, 17 november 2001, p. 44.
- Meershoek, P. *Hoe antrax de commissie inhaalde*. Het Parool, 20 oktober 2001, p. 3
- DeLillo, D. *In de ruïnes van de toekomst*. Vrij Nederland, jaargang 63, no. 1, 5 januari 2002, p. 43-49.
- *Kracht terrorisme is angst aanjagen*. Het Parool, 28 september 2001, p. 5.

¹⁰ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Heusden, I. van. *Paniek? De Volkskrant*, 28 september 2001, p. 1v.
- Hoe kwetsbaar is Nederland? NRC Handelsblad, 12 september 2001, p. 4.
- Wynia, S. *Gevaren van binnen*. Elsevier, 22 september 2001, sectie: aanslag op Amerika, omslagartikel.
- Calis, M. *Angst voor terreur valt hier mee*. Het Parool, 5 december 2001, p. 3.

De verwachting van terroristische dreiging zou zich onder andere uiten in gevoelens van angst, onveiligheid en verdeeldheid. In navolging van deze gevoelens zouden er in toenemende mate spanningen zijn ontstaan tussen autochtonen en allochtonen in Nederland. Sommige autochtonen schijnen zelfs in iedere allochtoon een terrorist te zien. Uit de onderstaande citaten blijkt dat de aanslagen een toegenomen houding van agressiviteit en racisme ten opzichte van allochtonen teweeg hebben gebracht. Deze houding uit zich in ‘kleine terreur’ ten opzichte van allochtonen en met name moslims¹¹.

“Sinds 11-9 is Nederland xenofober en agressiever jegens allochtonen geworden. Zo onverdraagzaam, dat je je afvraagt waarom een vluchteling of immigrant überhaupt nog naar dit ijzige, in zichzelf gekeerde land zou willen gaan. Nederland is een land geworden waar allochtonen op hun tellen moeten passen. Na 11-9 waren we bijna allemaal New Yorkers, maar Nederland werd er niet gezelliger op. Er werden geen allochtonen meer doodgeknuffeld. Er kwam behoorlijk wat racisme bij het autochtone volksdeel los. Buschauffeurs meden meisjes met hoofddoekjes bij de halte. Men vroeg zich af waarom die moslims niet twee minuten stilte in acht konden nemen voor de slachtoffers van de ramp. Het hek was van de dam toen NOVA de inmiddels beruchte Contrast-enquete naar buiten bracht. Daaruit bleek dat vijf procent van de allochtonen de aanslagen goedkeurde. Een soortgelijke steekproef was niet onder het autochtone volksdeel gehouden. Volgens de autochtonen moest die vijf procent het land worden uitgezet. De stilzwijgende groep allochtonen die met de ziel onder de arm loopt omdat ze geen aansluiting kan vinden in een Nederland dat zich sinds 11-9 verder terugtrekt, is alleen maar gegroeid – en zal voorlopig blijven groeien.”

(Benali, A. *Waarom zwijgen de Nederlandse schrijvers?* Vrij Nederland, jaargang 63, no. 37, 14 september 2002, p. 76-77)

De onderlinge spanningen die tussen autochtonen en allochtonen ontstonden en de reacties die daarop volgden (zoals hierboven kon worden gelezen) brachten een behoorlijke kloof teweeg tussen autochtonen en allochtonen. Sommige media beweerden zelfs dat de ‘botsing der beschavingen’ eindelijk zichtbaar werd. Het rampscenario liep daarmee van kwaad tot erger¹². Door de implicaties

---

¹¹ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Heij, J-J & Weezel, M. van. *Met de buitenlanders gaat het best: beeldvorming klopt niet met de feiten*. Vrij Nederland, jaargang 63, no. 48, 30 november 2002, p. 34-39.
- Onorbe Genovesi, I. *Alleen in Nederland moskeeën doelwit van terreur*. De Volkskrant, 25 september 2001, p. 3.
- Thomas, H. *Klikken?* De Volkskrant, 25 september 2001, p. v1.
- *Moslims bang en boos in vijandig Nederland*. Trouw, 28 september 2001, p.3.
- *Kok: geen dreiging maar wel waakzaam*. Trouw, 29 september 2001, p.3.
- Weezel, M. van. *11.09.2001: is de wereld het afgelopen jaar veranderd?* Vrij Nederland, jaargang 63, no. 36, 7 september 2002, p. 26.
- *Onze moslims*. Algemeen Dagblad, 10 december 2002, p. 11.
- Wittenberg, D. *Twee aanslagen en de gevolgen voor de wereld*. NRC Handelsblad, 25 september 2001, p. 2.
- Feith Voorburg, A.F. *Waakzaamheid I*. NRC Handelsblad, 26 september 2001, p. 9.
- Stein, Y. *Als moslim hier gelukkig leven; Integratie; Van die 'oema', dat is een grote fantasie*. Trouw, 28 september 2001, p. 14.
- *Waar komt de 'kleine terreur' vandaan?* NRC Handelsblad, 29 september 2001, p. 3.

¹² Hierover handelen de volgende opinies:

- Wynia, S. *Gevaren van binnen*. Elsevier, 22 september 2001, sectie: aanslag op Amerika, omslagartikel.
- Wynia, S. *Aanslagen: harde lessen*. Elsevier, 29 september 2001, sectie: commentaren.
- Schoonhoven, G. van. *Niemandslaan Nederland*. Elsevier, 22 december 2001.

van de media leken de problemen tussen autochtonen en allochtonen werkelijk een wig te drijven tussen de twee groepen. Aan de werking van een multiculturele samenleving werd ernstig getwijfeld. Naast deze implicaties lieten de media hier echter ook een kritische klank horen die juist het tegendeel beweerde van alles wat hierboven beschreven is. Diverse media riepen de Nederlandse samenleving onder andere op tot nuchterheid en positief denken. Zo zou er niet alleen naar de negatieve kanten van integratie gekeken moeten worden, maar zouden juist de positieve kanten benadrukt moeten worden¹³.

“Het standaardwerk van onderzoeker Dagevos van het Sociaal en Cultureel Planbureau laat zien dat er op tal van terreinen die voor integratie relevant zijn, goede voortgang wordt geboekt. Nieuwe SCP-cijfers die onlangs zijn gepubliceerd geven aan dat er op het terrein van onderwijs en arbeid belangrijke vorderingen worden gemaakt. Een teken dat integratie juist beter verloopt. Af en toe doen we er goed aan onze zegeningen te tellen en niet alleen maar oog te hebben voor rampscenario's.”

(*Multiculturele samenleving moet verstandshuwelijk zijn*. NRC Handelsblad, 4 oktober 2001, p. 7)

Daarnaast zou er gevaar bestaan dat de Nederlandse samenleving zich laat beangstigen door het *beeld* dat er heerst van allochtonen en wordt er weinig gedaan om dit beeld te weerleggen. Gevoelens van angst en onveiligheid hoeven namelijk niet altijd reëel te zijn, maar zouden ook aan de samenleving kunnen worden opgelegd. De perceptie van onvrede en onveiligheid kan afwijken van de werkelijkheid, omdat in plaats van deel te nemen aan de werkelijkheid, de werkelijkheid van een afstand wordt waargenomen. Gevoelens van angst en onveiligheid hoeven dan ook niet reëel te zijn. Zo wordt de angst die er op dit moment heerst voor het multiculturele leven wellicht in stand gehouden door onze onbekendheid met andere culturen in onze maatschappij. Het volgende citaat handelt hierover¹⁴.

“[Volgens René Boomkens] Wie dagelijks door het object van zijn angsten loopt, leert er sneller mee leven dan wie het alleen kent van televisiebeelden en de media.’ ‘Bewoners van de Bijlmer balen van de criminaliteit en de junks, maar ze voelen zich niet heel erg onveilig. Mensen van buiten die in zo’n wijk komen wel: ze zijn het niet gewend. En dus blijven ze weg of de angst nu terecht is of niet. De perceptie van onveiligheid is veel belangrijker dan de werkelijkheid. Het verbaast me daarom niet dat gevoelens van onvrede en onveiligheid juist in buitenwijken sluimeren. Homogene wijken met gelijkgestemde bewoners zijn brandhaarden voor dit soort gevoelens.”

(Vos, C. *Angst en walging op het gazon: Net Nederland vreest het multiculturele leven*. Vrij Nederland, jaargang 63, no.23, 8 juni 2002, p. 18).

-
- Sanders, S & Schutte, X. *We waren blind van barmhartigheid: het multiculturele drama door negen denkers verklaard*. Vrij Nederland, jaargang 64, no. 8, 22 februari 2003, p. 32-42.
  - Broer, T. *Het geloof is terug: bron van hoop of munitie voor oorlog?* Vrij Nederland, jaargang 64, no. 16, 19 april 2003, p. 36-41.

¹³ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Peeters, P. *Zwijg over de multiculturele samenleving! Met abstracties schieten we niks op*. Vrij Nederland, jaargang 63, no. 5, 2 februari 2002, p.21.
- Kok: *geen dreiging maar wel waakzaam*. Trouw, 29 september 2001, p.3.
- Calis, M. & Soetenhorst, B. *Integratie kun je niet forceren*. Het Parool, 27 oktober 2001, p. 3.
- Bleich, A. *Emancipatie of cultuurbotsing*. De Volkskrant, 11 december 2002, p. 7.

¹⁴ Zie voetnoot 13.

Discours van de Nederlandse overheid

De reactie van de Nederlandse overheid direct na de aanslagen van 11 september is er een van afschuw en afkeuring. De Nederlandse overheid ziet de aanslagen niet alleen als een aanslag op de Verenigde Staten, maar als een aanslag op iedere democratische natie. De fundamentele waarden van de democratie zijn vertrapt door de aanslagen in de Verenigde Staten. Zij erkent de urgentie waarmee moet worden opgetreden tegen terrorisme. Voormalig premier Kok geeft dit direct aan in de Tweede Kamer Verklaring van 12 september 2001, welke hieronder is geciteerd.

“Nu fundamentele waarden, waar wij gezamenlijk voor staan, op de meest brute wijze zijn vertrapt, is de betekenis daarvan nog meer zichtbaar en voelbaar voor ons allen. De rampzalige gebeurtenissen van gisteren verplichten ons om iedere vorm van terrorisme, nationaal of internationaal, met nog meer kracht te bestrijden. Het is hier dat de democratische krachten in de wereld de handen ineem moeten slaan. De bestrijding van terrorisme heeft meer dan ooit prioriteit.”

(Voormalig premier Kok (PvdA). Handelingen 2000-2001, no. 101, Tweede Kamer, p. 6255-6256. *Presentie en opening (woensdag 12 september 2001)*)

Ondanks het heldere statement van voormalig premier Kok, blijken uit diverse reacties van politici op de aanslagen van 11 september tegenstrijdigheden. Sommige bewindslieden bleven vooral nuchter en probeerden geen paniek onder de bevolking te zaaien, aangezien er op het moment van de aanslagen in de Verenigde Staten geen reden was aan te nemen dat dit ook in Nederland kon gebeuren. Het citaat hieronder getuigt hiervan¹⁵.

“Hoe onveilig is Nederland inmiddels geworden? Mij dunkt dat uit de stukken van de regering blijkt dat er geen bijzondere zorg is voor buitengewone risico's. Het is er natuurlijk niet veiliger op geworden, maar ik heb in ieder geval geen enkele informatie gekregen dat het gaat om een beduidend verhoogd risico voor de inwoners van ons land.”

(De heer Dijkstal (VVD). Handelingen 2001-2002, no. 10, Tweede Kamer, p. 430-461. *Behandeling van de brief over de op 7 oktober ontstane internationale situatie door militaire acties van de VS*)

Een enkeling daarentegen liet zich wellicht meeslepen door haar eigen subjectieve opinie, zoals in het hieronder vermelde citaat zichtbaar is. Zo speelde deze politicus in op de volgens hem ontstane internationale risicosamenleving. Nederland was niet langer onkwetsbaar en de veiligheidspolitiek diende de consequenties hiervan onder ogen te zien en ermee aan de slag te gaan¹⁶.

---

¹⁵ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- De heer de Graaf (D66). Handelingen 2001-2002, no. 10, Tweede Kamer, p. 430-461. *Behandeling van de brief over de op 7 oktober ontstane internationale situatie door militaire acties van de VS*.
- Voormalig premier Kok (PvdA). Kamerstuk 2001-2002, 27925, no. 19, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 17 oktober 2001*.

¹⁶ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinie:

- De heer Nicolai, (VVD). Kamerstuk 2001-2002, 27925, no. 19, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 17 oktober 2001*.

“Deze vergadering is pas een eerste gedachtewisseling over de fundamentele gevolgen van 11 september 2001. Ik vind het goed dat het parlement spreekt over de ontstane situatie en over de gevoelens van onbegrip, afschuw en ongewisheid over de mensonterende misdaad, die ook de Nederlandse bevolking in het hart heeft geraakt. De gevolgen zijn niet te overzien, niet alleen de menselijke consequenties, maar ook de consequenties voor de Nederlandse veiligheidspolitiek van het ontstaan van een internationale risicosamenleving. De illusie van onkwetsbaarheid is voorgoed voorbij.”

(De heer Koenders (PvdA). Handelingen 2001-2002, no. 10, Tweede Kamer, p. 430-461. *Behandeling van de brief over de op 7 oktober ontstane internationale situatie door militaire acties van de VS*)

Zo resulteren deze tegenstrijdige reacties binnen de overheid in een debat over de mogelijke consequenties van de aanslagen voor Nederland. Over de heersende angst omtrent de dreiging van terrorisme geeft de overheid te kennen dat er geen reden voor paniek is. De overheid geeft aan dat er serieus met mogelijke dreigingen wordt omgegaan en dat zij de Nederlandse samenleving zo zorgvuldig mogelijk op de hoogte wenst te houden. Hieronder volgt een impressie van de overheid inzake haar houding ten opzichte van de verwachtingen van terroristische dreiging¹⁷.

“Tegelijkertijd is in de voorlichting getracht te voorkomen dat ongerechtvaardigde angst zou ontstaan. Er zijn geen concrete aanwijzingen geweest dat in of tegen Nederland terroristische acties beraamd werden. Het kabinet heeft met enige regelmaat onderzoek laten doen naar de reactie van het publiek op genomen maatregelen, teneinde zo goed mogelijk te kunnen inspelen op de behoefte aan informatie bij de bevolking. Het onveiligheidsgevoel dat na 11 september erg groot was, is weer heel snel afgenomen.”

(Voormalig minister de Vries (VVD). Kamerstuk 2001-2002, 27925, no. 38, Tweede Kamer. *Verlag van een algemeen overleg van 29-11-2001*)

Dat de angst voor dreiging van terrorisme gepaard gaat met toenemende spanningen tussen autochtonen en allochtonen in Nederland is ook de overheid niet ontgaan. De overheid geeft de Nederlandse samenleving dan ook te kennen deze spanningen niet te laten escaleren en wil juist een dialoog stimuleren waarin sprake is van wederzijds respect en men recht heeft op een eigen mening. Een dialoog waarin ook het vergroten van de kennis over andere culturen centraal staat. Er dient geïnvesteerd te worden in tolerantie en gemeenschapszin door bruggen te bouwen, met elkaar te praten en elkaar te begrijpen. De overheid legt juist na 11 september de nadruk op het belang van het bevorderen van integratie¹⁸.

---

¹⁷ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- De heer Marijnissen (SP). Handelingen 2001-2002, no. 10, Tweede Kamer, p. 430-461. *Behandeling van de brief over de op 7 oktober ontstane internationale situatie door militaire acties van de VS*.
- De heer Rietkerk (CDA). Kamerstuk 2001-2002, 27925, no. 19, Tweede Kamer. *Verlag algemeen overleg op 17 oktober 2001*.

¹⁸ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Voormalig premier Kok (PvdA). Handelingen 2001-2002, no. 10, Tweede Kamer, p. 430-461. *Behandeling van de brief over de op 7 oktober ontstane internationale situatie door militaire acties van de VS*.
- De heer Balkenende (CDA). Handelingen 2001-2002, no. 10, Tweede Kamer, p. 430-461. *Behandeling van de brief over de op 7 oktober ontstane internationale situatie door militaire acties van de VS*.
- Voormalig minister van Boxtel (D66). Kamerstuk 2001-2002, 28006, no. 3, Tweede Kamer. *Brief minister met verslag van het gesprek van premier Kok en minister Van Boxtel (GSI) met (moslim-)jongeren op 21 september 2001*.

“Veel mensen zijn zich kort na 11 september onveilig gaan voelen. Hoewel het aantal concrete incidenten dat in verband werd gebracht met de aanslagen gering is geweest, zijn gevoelens van onveiligheid bij alle bevolkingsgroepen toegenomen, de kloof tussen groepen mensen is meer zichtbaar geworden na de aanslagen. In een aantal gesprekken werd gemeld dat autochtone Nederlanders niet zo tolerant zijn als zij zich graag voordoen. De kennis van elkaars cultuur kan nog worden vergroot, met elkaar in gesprek blijven werd van groot belang geacht voor een geslaagde integratie in de samenleving. In veel steden zijn al initiatieven ontplooid die de dialoog op gang moeten houden. Daarbij kunnen ook de media een positieve rol vervullen.”

(Voormalig minister van Bostel (D66). Kamerstuk 2001-2002, 28006, no. 9, Tweede Kamer. *Brief minister over 'stadsgesprekken' en de beeldvormingscampagne 'oog voor anderen, kan veel veranderen'*)

Tabel 4.4.1.1: Het discours rond het Nederlands terrorismedebat na de aanslagen in NewYork & Washington

Verhaallijn media	Verhaallijn overheid
<i>eerste reactie</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - argeloosheid van Nederland heeft geleid tot een slechte staat van veiligheid en sociale cohesie. - aanslag eye-opener. - verandering van het opinieklimaat. - overtrokken reactie. - duale reactie in Nederlandse samenleving t.o.v. ernst van de aanslagen. 	<ul style="list-style-type: none"> - democratie wordt door aanslagen ondermijnd. - op dit moment geen beduidend verhoogd risico voor aanslagen in Nederland. - illusie van onkwetsbaarheid voorgoed voorbij. - ontstaan van een internationale risicosamenleving.
<i>dreiging van terrorisme</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - kwetsbaarheid van de open samenleving is zichtbaar geworden: enorme dreiging, alles kan doelwit zijn, fundamentalistisch terrorisme kan elk moment toeslaan. - Nederlandse intellectuelen wakkeren een nationale psychose aan in plaats van deze te doorgronden en te bestrijden. - de kracht van terrorisme ligt in het aanjagen van vrees onder de bevolking. 	<ul style="list-style-type: none"> - serieus, nuchter en alert optreden. - zorgvuldige informatievoorziening voor de bevolking. - geen paniek zaaien.
<i>spanningen in de binnenlandse verhoudingen autochtonen vs. allochtonen</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - Nederland is xenofober en agressiever geworden richting allochtonen. - tolerantie maakt plaats voor islamfobie, moslims worden slachtoffer van 'klein terreur'. - er ontstaat een kloof tussen autochtonen en allochtonen. 	<ul style="list-style-type: none"> - oproep tot het oppassen voor escalatie. - opzetten van dialoog. - wederzijds respect.
<i>toekomst van de multiculturele samenleving</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - positieve kanten van integratie benadrukken. - perceptie van de werkelijkheid ≠ werkelijkheid: angst voor andere culturen (m.n. de moslimcultuur) wordt in stand gehouden omdat we niet deelnemen aan de werkelijkheid. 	<ul style="list-style-type: none"> - investeren in tolerantie en gemeenschapszin. - bruggen bouwen tussen culturen.

Deze paragraaf wordt afgesloten met het schematisch overzicht hierboven (tabel 4.4.1.1). In hoofdstuk vijf zullen de verhaallijnen die uit deze paragraaf naar voren zijn gekomen worden vergeleken met de

-
- Voormalig minister van Bostel (D66). Kamerstuk 2001-2002, 28006, no. 5, Tweede Kamer. *Brief minister over de positie van allochtonen en islam in Nederland tegen de achtergrond van de aanslagen van 11 september 2001.*
  - De heer Pitstra (Groen Links). Kamerstuk 2001-2002, 28006, no. 6, Tweede Kamer. *Verslag van een algemeen overleg op 27 november 2001.*

gevonden verhaallijnen van de andere aanslagen en zal worden gekeken welke conclusies hieruit kunnen worden getrokken.

§ 4.4.2: Casablanca

Discours van de media

In de media valt te merken dat de aanslagen in Casablanca een andere rol innemen als de aanslagen in de Verenigde Staten. In 2001 was in de krantenberichten nog maanden na de aanslagen te horen hoe deze een aanval waren op het democratisch bestel en dus ook op Nederland. Ook werd weergegeven dat de terrorismedreiging ook voor Nederland duidelijk aanwezig was. Hoewel Marokko een parlementaire monarchie is en ernaar streeft steeds meer deel te nemen aan het Westen, blijken de aanslagen die er in mei 2003 plaatsvinden voor de westerse media niet benoemenswaardig. In vergelijking met de aanslagen in de Verenigde Staten van 2001 ontstaat er nauwelijks commotie naar aanleiding van de aanslagen in Casablanca. De heer Hazelhoff Roelfzema wil de aanslagen ook niet met het fundamentalisme verbinden, waar bij de Verenigde Staten sprake van was, maar met de armoede in het land die sommige mensen tot daden beweegt om hun ongenoegen te uiten. Paradoxaal hieraan is dat juist de redenatie van het ongenoegen en daarmee het zich willen afzetten tegen de westerse wereld een inspiratiebron voor fundamentalisten vormt. Daarentegen wordt bij de aanslagen in Casablanca wel duidelijk dat de allochtonen niet langer over één kam kunnen worden geschoren. Ook Marokkanen zijn ditmaal slachtoffer geworden van terrorisme. Dit valt ook te lezen in de opinie van Said Boudouft die aangeeft dat de beeldvorming rond Marokkanen in Nederland dient te veranderen, omdat deze niet langer alleen maar gezien kunnen worden als potentiële daders van terrorisme. Het volgende citaat getuigt van deze opinies.

“Wouter Hazelhoff Roelfzema, Nederlandse consul-generaal in Casablanca: ‘In deze stad had men het gevoel: wij zijn een gematigd land, een democratisch land. Dus is men geschokt. Niemand had dit verwacht. En dan nog wel in het hart van het land. Maar ook een ontluikende democratie kan dit aan. Natuurlijk komt er een verstrakking van de security maar wat ik hier proef is: wij laten ons niets zeggen door terroristen. Als ze denken ons te kunnen raken, hebben ze het mis. In Casablanca gaat alles weer zijn gang. Wel is duidelijk geworden dat Europa zich echt meer op Marokko moet gaan richten. Dit land zoekt aansluiting, daar moet haast mee worden gemaakt. Het probleem in Marokko is niet het fundamentalisme. Dat is de armoede.’ Said Boudouft, voorzitter Samenwerkingsverband Marokkanen en Tunesiers (SMT): ‘Wellicht verandert nu wel de beeldvorming rond Marokkanen in Nederland. Die werden tot nu toe alleen gezien als potentiële daders van extremisme. Nu zijn ze ook potentiële slachtoffers.’ ”
(Heijmans, T. & Onorbe Genovesi, I. *Angst voor aanslagen?* De Volkskrant, 20 mei 2003, p. 3)

Hoewel over de aanslagen in Casablanca ‘an sich’ minder door de media wordt vermeld, spelen zij wel uitvoerig in op het gevaar en de bijkomende gevoelens van angst van dreigend terrorisme. Met de aanslagen in Casablanca is wel duidelijk geworden dat geen enkel westers land (of verwesterend land) nog kan denken gevrijwaard te zullen worden van een terroristische aanslag. Deze aanslagen hebben benadrukt dat elk land vanaf nu slachtoffer kan worden van het terrorisme dat zich in de Verenigde

Staten en Marokko heeft voorgedaan. De vervagende grenzen maken het gevaar van dreigend terrorisme moeilijk traceerbaar. De dreiging is overal of nergens en de vijand kan overal zitten. Het citaat hieronder spreekt over terrorisme als het model van geweld in een wereld zonder grenzen. Terrorismen zou meer dan een actuele dreiging zijn geworden¹⁹.

“In een wereld zonder grenzen kunnen de gevaren niet aan de andere kant liggen om de simpele reden dat er geen andere kant meer is. Alles is hier. Alles is ‘binnen’. In een tijd van stammen of staten, zuilen of heersers wist een mens vrij goed wie de ander was en dus van welke kant het gevaar kwam. In een grenzeloze tijd als de onze is dat niet langer het geval. De dreiging is overal – of nergens. Hij kan komen van de jongen met wie je de week daarvoor in de dancing hebt gestaan, van de buurman die altijd zo vriendelijk naar je zwaaide, van de vrouw die je even tevoren, hoe ontroerend, met een dikke buik over straat zag gaan. Het is om deze reden ook dat het terrorisme meer is dan een actuele dreiging. Het is het model voor geweld in een wereld zonder grenzen. Het is overal vrede, het is overal oorlog, overal kunnen de vrienden zitten en overal de vijanden.”

(Heijden, C. van der. *O, mooie grenzeloze wereld*. Vrij Nederland, jaargang 64, no. 24, 14 juni 2003, p. 48)

Na de aanslagen in Casablanca wordt in vergelijking met de aanslagen in de Verenigde Staten ook minder weergegeven in de media over specifieke spanningen tussen autochtonen en allochtonen in Nederland. Er is hier niet specifiek sprake van de ‘kleine terreur’ die plaatsvond na de aanslagen in de Verenigde Staten. Er wordt echter wel aandacht besteed aan het voortbestaan van de multiculturele samenleving. Aspecten omtrent de plaats van allochtone groepen in de Nederlandse samenleving en het bevorderen van hun integratie in de samenleving nemen hierbij een belangrijke plek in. De media geven aan dat het tolerante, open, multiculturele Nederland een unieke voedingsbodem zou zijn voor radicaliseringstendensen. In het onderstaande citaat wordt hierop gewezen door de tolerantie van ‘*maximaal respect*’ en ‘*soevereiniteit in eigen kring*’ aan te kaarten. Daarom zou de overheid volgens de media juist in Nederland meer toe moeten zien op de ronseling voor terrorisme. Een kritische noot hierin vormt het gegeven uit dit citaat dat uit onderzoek van de AIVD zou zijn gebleken dat jihad-rekruten juist gevonden worden onder degene die *wel* goed geïntegreerd zijn in de westerse samenleving.

“Donner en Remkes prediken tolerantie, omdat ze zo een radicalisering onder moslims denken te kunnen voorkomen. Wat ze zouden moeten doen, is aangeven hoe radicale islamieten de Nederlandse tolerantie misbruiken. Hoe het begripvolle Nederland zichzelf kwetsbaar maakt en onheil aantrekt. Aan de andere kant mag de huiver voor ‘stigmatisering’ een krachtige aanpak van radicale elementen niet in de weg staan. En klopt die theorie van de voedingsbodem eigenlijk wel? In feite gaat de AIVD ervan uit dat radicalisme en terrorisme nooit ontkiemen in een perfecte multiculturele samenleving. Terwijl uit eigen onderzoek van de dienst juist blijkt dat de jihad-rekruten opvallend genoeg jongens zijn die ogenschijnlijk goed waren geïntegreerd in de westerse

---

¹⁹ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinie:

- Vrijzen, E. *Naïef Nederland; blind voor terrorisme*. Elsevier, 16 augustus 2003, sectie: omslagartikel.

samenleving. Landen als Nederland en Duitsland waar de autoriteiten de multiculturele samenleving met de mond belijden, lopen extra gevaar. Terroristen zoeken natuurlijk het land op dat maximaal 'respect' toont voor hun privacy en soevereiniteit in eigen kring. Juist het politiek correcte denken en handelen maakt een land kwetsbaar. De AIVD belegde vorig jaar in Den Haag een conferentie over de rekrutering van jonge, westerse moslims voor de jihad. De aanwezige specialisten van geheime diensten uit een aantal Europese landen constateerden dat deze strijders niet alleen in het Midden-Oosten en in Azië aanslagen plegen, maar uiteindelijk ook de veiligheid in Europa bedreigen. Hoe meer Nederlanders eropuit trekken om aan de jihad mee te doen, des te groter de kans dat het ook hier tot aanslagen komt. Daarbij zullen slachtoffers vallen onder de 'christenhonden' en onder de gematigde moslims, zoals eerder dit jaar nog bleek in Marokko, bij de aanslag in Casablanca.”

(Vrijzen, E. *Naïef Nederland; blind voor terrorisme*. Elsevier, 16 augustus 2003, sectie: omslagartikel)

Discours van de Nederlandse overheid

De reactie van de Nederlandse overheid na de aanslagen van 13 mei 2003 in Casablanca was, naast de bij dit soort omstandigheden gebruikelijke gevoelens van medeleven, passief. Waar er na de aanslagen van 11 september alom debatten werden gehouden en men langdurig bezig was om maatregelen te treffen tegen de dreiging van terrorisme werden er na de aanslagen in Casablanca vrijwel geen extra inspanningen verricht. De aanslagen in Casablanca leken aan de overheid voorbij te trekken. Het was een ‘ver-van-mijn-bed-show’, die volgens de overheid niet dusdanig bedreigend leek. In de debatten kwamen de aanslagen van mei 2003 in Casablanca niet aan bod.

Pas in de loop van oktober 2003 werd er binnen de overheid weer gepraat over de dreiging van terrorisme in Nederland. Deze debatten lagen echter al in de lijn der verwachting, omdat de overheid met de aanslagen van 11 september wel een actieplan was begonnen ter bestrijding van internationaal terrorisme. Hieronder volgt een impressie van het beeld van de overheid ten opzichte van terrorismedreiging enige tijd na de aanslagen in Casablanca. Hoewel de debatten niet direct zijn gevoerd naar aanleiding van de aanslagen in Casablanca zijn ze wel van invloed op de verdere vorming van de publieke perceptie ten aanzien van de impact van internationale terroristische aanslagen. Zo werd gesproken over de ‘*reële dreiging voor landen die democratie, vrede, veiligheid en vooruitgang hoog in het vaandel hebben*’. Elk van deze landen is een potentieel doelwit, geen uitzonderingen daargelaten. En ook voor Nederland is het onverstandig dit gevaar te onderschatten²⁰.

---

²⁰ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- De heer Wilders (VVD). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 101, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 30 september 2003*.
- Minister Donner (CDA). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 101, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 30 september 2003*.
- De heer Eerdmans (LPF). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 108, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 18 november 2003, over de zesde voortgangsrapportage Terrorismebestrijding en veiligheid (kamerstuk 27925, nr. 96)*
- Minister Donner (CDA). Kamervragen met antwoord 2003-2004, no. 416, Tweede Kamer. *Vragen van het lid Wilders (VVD) aan de ministers van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van Buitenlandse Zaken over mogelijke arrestatie van vijf radicale moslims. (Ingezonden 24 oktober 2003)*.

“Ik geloof dat het niet verstandig is om het gevaar van terrorisme te onderschatten. In New York waren gewoon mensen aan het werk in een kantoorgebouw toen daar een vliegtuig naar binnen vloog. In Casablanca zaten mensen in een restaurant toen dat restaurant opgeblazen werd door terroristen. In Istanbul zaten mensen in een synagoge en waren het voorbijgangers die opgeblazen werden. De dreiging die van terroristen uitgaat, van hun aanslagen maar ook van datgene wat zij met die aanslagen proberen te bereiken, is een reële dreiging voor landen die democratie, vrede, veiligheid en vooruitgang hoog in het vaandel hebben. Ik denk dat het zeer verstandig is dat landen zich verenigen en proberen om dat gevaar te pareren.”

(Minister Kamp (VVD). Handelingen 2003-2004, no. 12, Eerste Kamer, p. 538-553. *Voortzetting behandeling wetsvoorstel Goedkeuring van op 26 maart 2003 totstandgekomen Protocollen bij het Noord-Atlantisch Verdrag inzake toetreding van Bulgarije, Estland, Letland, Litouwen, Roemenië, Slovenië en Slowakije (28871)*)

In de onderstaande opinie komt specifiek een waarschuwing naar voren over de serieuze dreiging van terrorisme in Nederland. Polarisatie tussen moslims en niet-moslims zou er onder andere toe leiden dat de ‘*bereidheid*’ om deel te nemen aan de jihad ook in Nederland is toegenomen. De kans op aanslagen in West-Europa, dus ook Nederland, is daarmee toegenomen volgens de heer van der Staaij²¹.

“De heer van der Staaij (SGP) onderschrijft de in niet mis te verstane bewoordingen gekozen toonzetting van de notitie dat er in Nederland sprake is van een serieuze dreiging van terrorisme en dat alle inspanningen erop moeten worden gericht om die dreiging tegen te gaan. Zoals in de notitie staat, is er ook in Nederland sprake van polarisatie tussen moslims en niet-moslims, gevoed door extremisten die inspelen op de achterstandsposities van migranten en bij hen levende onlustgevoelens. Deze polariserende activiteiten hebben in sommige behoudende moslimkringen geleid tot toenemende radicalisering en extreme standpunten bij een kleine groep minderheden. Daarnaast is er, zo constateert de notitie, onder jonge moslims meer dan incidenteel sprake van bereidheid om deel te nemen aan de jihad. De kans op aanslagen in West-Europa is hiermee navenant toegenomen. Tevens wordt door het kabinet nadrukkelijk onderkend dat het niet om een tijdelijke problematiek gaat. De waarneming bevestigt in ieder geval dat de gedachten en opvattingen die bij enkelen tot terroristisch handelen leiden, veel breder worden gedeeld en dat dus niet de illusie mag bestaan dat volstaan kan worden met het aanpakken van een heel kleine groep.”

(De heer van der Staaij (SGP). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 101, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 30 september 2003*)

Hoewel de aanslagen in Casablanca de overheid niet direct aanzetten tot maatregelen was de overheid ten tijde van deze aanslagen al bezig met een lange termijn planning omtrent de dreiging van terrorisme in Nederland. De focus ligt hierbij ditmaal op tendensen van binnenuit. De onderlinge spanningen die in de loop der tijd tussen autochtonen en allochtonen zijn ontstaan zouden een effectieve integratie van allochtonen tegenwerken. Allochtonen zouden uit gevoelens van stigmatisering, discriminatie en/of vervreemding vatbaar zijn voor radicalisering. De citaten hieronder geven dit weer²².

- Minister Remkes (VVD). Kamervragen met antwoord 2003-2004, no. 1214, Tweede Kamer. *Vragen van het lid Wilders (VVD) aan de ministers van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en van Buitenlandse Zaken over een mogelijke «Hollandse link» met de aanslagen in Madrid. (Ingezonden 18 maart 2004).*

²¹ Zie voetnoot 20.

²² In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinie:

“In de discussie overheerst verder nog wel eens het beeld dat het radicale deel van de islam identiek zou zijn aan potentiële dreiging van terrorisme, een beeld evenwel dat niets met de feiten te maken heeft. Het is uiteraard wel van groot belang dat het kaf van het koren wordt gescheiden, zonder echter te geraken tot stigmatisering, aangezien die alleen maar tot vervreemding en frustraties bij de desbetreffende bevolkingsgroepen leidt. Gerealiseerd moet worden dat terroristische organisaties er juist belang bij hebben dat bevolkingsgroepen wat dat betreft uit elkaar worden gespeeld.”

(Minister Remkes (VVD). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 101, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 30 september 2003*)

Deze paragraaf wordt hieronder afgesloten met een schematisch overzicht (tabel 4.4.2.1). In hoofdstuk vijf zullen de verhaallijnen die uit deze paragraaf naar voren zijn gekomen worden vergeleken met de gevonden verhaallijnen van de andere aanslagen en zal worden gekeken welke conclusies hieruit kunnen worden getrokken.

Tabel 4.4.2.1: Het discours rond het Nederlands terrorismedebat na de aanslagen in Casablanca

Verhaallijn media	Verhaallijn overheid
<i>eerste reactie</i>	
- aanslagen brengen volgens media minder commotie in Nederland teweeg in vergelijking met de aanslagen in de V.S.	- passief. - geen extra inspanningen.
- ook deze aanslag zou gezien moeten worden als een aanslag op de democratie.	
- moslims zijn ook slachtoffer geworden van terrorisme en kunnen onmogelijk nog in het hokje extremistisch, fundamentalistisch worden geplaatst.	
<i>dreiging van terrorisme</i>	
- hoewel de media minder over deze aanslagen verhaald, worden ze door hen toch wel als aanslag op ‘het Westen’ beschouwd.	- iedere democratie is een potentieel doelwit van dit terrorisme.
- vervagende grenzen maken het gevaar van dreigend terrorisme moeilijk traceerbaar, omdat de vijand overal kan zitten.	- op de hoogte van toenemende bereidheid onder moslims in Nederland om deel te nemen aan de jihad. - extremisten spelen in op de polarisatie tussen moslims en niet-moslims, wat kan leiden tot toenemende radicalisering en extremistische standpunten.
<i>spanningen in de binnenlandse verhoudingen autochtonen vs. allochtonen</i>	
- de aanslagen brengen niet directe spanningen teweeg.	- stigmatisering en discriminatie maken juist vatbaar voor radicalisering.
- de beeldvorming blijft onveranderd.	
<i>toekomst van de multiculturele samenleving</i>	
- tolerante Nederland scheidt unieke voedingsbodem voor radicalisering (maximaal respect en soevereiniteit in eigen kring).	- tendensen van stigmatisering, discriminatie en vervreemding tegengaan door te richten op sociaal-culturele aspecten.
- de overheid heeft de taak toe te zien op ronseling voor terrorisme.	- wederzijds respect, ook voor godsdienst en levensovertuiging.
- paradoxaal: jihad-rekruten zijn degene die goed geïntegreerd waren in de westerse samenleving.	

- De heer Slob (ChristenUnie). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 101, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 30 september 2003*.

§ 4.4.3: Madrid

Discours van de media

Na de aanslagen in Madrid duikt in de media wederom de angst voor terrorisme op. De mogelijkheid dat Nederland in de toekomst ook doelwit van een aanslag kan zijn lijkt toe te nemen nu de aanslag op Europees grondgebied heeft plaatsgevonden. De media geven aan dat het tijd is voor concrete maatregelen om terroristische aanslagen in Nederland te voorkomen. In onderstaand citaat staat mooi beschreven in welk licht de media de aanslagen in Madrid zien: *'Het bloedbad in Madrid dicteert de transfer van Europa: van open samenleving naar surveillance-staat.'*

“De aanslagen in Madrid moeten de Nederlandse autoriteiten en terreurbestrijders hebben wakker geschud. Het staat nu praktisch vast dat Al-Qaida - of een andere radicaal islamitische club - op elke willekeurige plek in elke Europese stad een spectaculaire massamoord kan plegen. Een fundamentele bezinning op de strijd tegen het terrorisme is geboden. Nederland kan niet volstaan met incidentele maatregelen, zoals het verscherpen van de bewaking bij de Spaanse ambassade en het 'inventariseren' van kwetsbare trein- en busstations. Ze moeten iedere burger beschouwen als potentiële aanslagpleger, totdat het tegendeel blijkt. Dit is de omslag die de Europese ministers moeten maken. Het bloedbad in Madrid dicteert de transfer van Europa: van open samenleving naar surveillance-staat.”

(Vrijesen, E. *Terreurbestrijding: strategie tegen redeloos geweld*. Elsevier, 20 maart 2004, sectie: buitenland)

Nu de aanslagen op Europees grondgebied hebben plaatsgevonden rapporteren de media weer volop over terrorismedreiging en over de bijbehorende angsten en spanningen ten opzichte van allochtonen die dit met zich mee brengt. Opnieuw staan dag- en opiniebladen vol van mogelijke naderende gevaren. Deze aanslagen maken ook Nederland kwetsbaar, of zoals in onderstaand citaat wordt vermeld *'een potentieel slagveld'*. Er wordt door de media zelfs weer geïmpliceerd dat mensen in toenemende mate angstig worden, bijvoorbeeld door de toegenomen meldingen van verdachte rugzakjes. Dit komt in onderstaand citaat naar voren²³.

“Sinds de aanslagen in Madrid hangt ook in Nederland een raar sfeertje, dat sommigen omschrijven als 'oorlog'. Het slagveld van deze oorlog met extremistische moslims die het hebben gemunt op het Westen (niet-westerse landen die verwesteren inclusief) lag tot 'Madrid' gevoelsmatig op andere continenten. Ook na 11 september 2001. Waar er ook aanslagen waren, niet 'hier'. Europeanen konden hun gevoel van veiligheid handhaven door thuis te blijven. Dat werkt niet meer. Hier en thuis zijn nu ook een potentieel slagveld - en dat weten we. De reportages die kort na 'Madrid' werden gemaakt in het Rotterdamse Europoort-gebied lieten daarover geen misverstand bestaan.

---

²³ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Botje, H.E. & Dunk, T. von der. *Staat van paraatheid; Terreur*. Vrij Nederland, 31 juli 2004.
- Botje, H.E., Broer, T., Colijn, K. & Husken, M. *Al Qaeda: versplinterd maar niet ver slagen; Aanslagen in Madrid*. Vrij Nederland, 20 maart 2004, sectie: terror grijs.
- Zonneveld, M. *'Er is sprake van schijn-individualisering'; Interview Rene Cuperus*. Vrij Nederland, 15 mei 2004, sectie: het interview.
- Vrijesen, E. *Terreurbestrijding: strategie tegen redeloos geweld*. Elsevier, 20 maart 2004, sectie: buitenland.
- Botje, H.E. & Weezel, M. van. *Terreur van eigen kweek; Nederland is te hard en te slap tegen extremisten*. Vrij Nederland, 3 april 2004, sectie: achtergrond.

Wie daar tussen de dankbare doelwitten werkt, is bang. Ook elders is er meer angst. Dat blijkt uit de toegenomen meldingen van verdachte rugzakjes en zo. Alleen mensen die zich onveilig voelen, letten daarop.”

(Schoonhoven, G. van. *Terrorismedreiging: blij normaal doen*. Elsevier, 3 april 2004, sectie: Nederland)

Ten tijde van de aanslagen in Casablanca kwam er in Nederland een focus te liggen op verontrustende tendensen van binnenuit. Allochtonen zouden steeds vatbaarder zijn geworden voor radicalisering. Uitgebreid onderzoek naar terroristische cellen na de aanslagen in Madrid maakte inderdaad duidelijk dat het gevaar zich waarschijnlijk al binnen onze grenzen bevond. Nederland zou een ideaal klimaat geschapen hebben met vrij spel voor rekruteurs van de jihad. Er zou in toenemende mate sprake zijn van radicalisering. De media berichten echter steeds meer over de onzorgvuldigheid van het debat. Autochtonen en allochtonen zouden elkaar tegemoet treden vanuit vervormde percepties over elkaar, waardoor er alleen maar wederzijds wantrouwen zou ontstaan²⁴. In het volgende citaat komen deze vervormde beelden over elkaar goed naar voren.

“Tariq Ramadan mist zorgvuldigheid in het Europese debat over de rol van de islam en de integratie van moslims. 'Te vaak worden radicale standpunten van een kleine groep opgevat als zijnde de houding van de hele islamitische gemeenschap', zegt hij. 'We leven in een tijd van wederzijdse angst. Nederlanders en andere Europeanen zien moslims, zelfs de tweede en derde generatie immigranten, als buitenlanders die een vreemde religie aanhangen. Een religie die door terroristische groeperingen als Al Qa'ida ook nog eens wordt misbruikt. Ze vrezen dat hun democratie, hun cultuur gevaar loopt en hebben een hele slechte perceptie van moslims.' Aan de andere kant van de kloof, zegt hij, zien moslims elke kritische opmerking als een teken van islamofobie, ze zeggen dat ze worden gehaat, spreken van racisme, sluiten zich op in hun eigen getto's. Ramadan: 'We zijn terechtgekomen in een vicieuze cirkel van voortdurende bevestiging van de wederzijdse angsten. Er hoeft maar een oproep tot de jihad worden onderschept en alle moslims worden gewantrouwd. Er hoeft maar een politicus op te roepen tot sluiting van een radicale moskee en de moslims menen dat ze collectief worden gehaat.' Dat wederzijdse wantrouwen, zegt hij, moet worden doorbroken. 'Als we ervan uitgaan dat de immigranten in Europa blijven, dan moeten bruggen worden geslagen. Op wantrouwen bouw je geen gezonde samenleving'.”

(Groen, J. *We leven in tijd van wederzijdse angst'; I Islamoloog Tariq Ramadan ijvert voor Europese islam en meer onderling begrip*. De Volkskrant, 3 mei 2004, p. 3)

De oorzaak voor radicalisering wordt er vaak ingelegd dat de integratie van allochtone groepen niet goed verloopt. Stigmatisering en vervreemding leiden tot polarisatie. En polarisatie maakt het ronselen

---

²⁴ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Botje, H.E. & Weezel, M. van. *Terreur van eigen kweek; Nederland is te hard en te slap tegen extremisten*. Vrij Nederland, 3 april 2004, sectie: achtergrond.
- Dam, M. van. *Open jeep*. De Volkskrant, 19 augustus 2004, p. 9.
- Thijn, E. van. *Ed van Thijn, oud-burgemeester van Amsterdam, over de groeiende onverdraagzaamheid in Europa*. De Tijd, 25 mei 2004, p. 2.
- Marbe, N. *Een dodelijk mild debat; Cliteurs capitulatie*. Vrij Nederland, 10 april 2004, sectie: essay.
- Marbe, N. *'Ik ben van nature recalcitrant'; Geert Wilders*. Vrij Nederland, 31 juli 2004, sectie: het interview.
- Wynia, S. *Jozias van Aartsen: 'mijn neiging is om niet te wijken'*. Elsevier, 10 april 2004, sectie: Nederland.
- Schoonhoven, G. van. *Terrorismedreiging: blij normaal doen*. Elsevier, 3 april 2004, sectie: Nederland.
- Kleijwegt, M. *'Veel jongeren zijn rijp voor rekrutering'; Sadik Harchaoui*. Vrij Nederland, 10 april 2004, sectie: het interview.

alleen maar makkelijk voor politiek radicale moslims. Door de media wordt dan ook steeds meer gewezen op het belang van een goede integratie, waarbij wederzijds respect en vertrouwen belangrijke elementen zijn. Dit impliceert ook dat een succesvolle integratie afhankelijk is van de volledige inzet van twee partijen. Uit de onderstaande citaten van de media is zichtbaar dat hier door beide partijen nog hard aan gewerkt moet worden. Autochtonen zouden zich gematigder op kunnen stellen tegen de allochtone groeperingen. Op hun beurt moeten allochtonen proberen minder vast te houden aan al hun eigen sociaal-culturele aspecten.

De AIVD zag aankomen dat alle inspanningen sinds de aanslagen van 11 september door het zich verhardende opinieklimaat ongedaan dreigden te worden gemaakt. Het publieke debat moet zo worden gevoerd dat Turken en Marokkanen zich niet onnodig gekwetst voelen.”

(Botje, H.E. & Weezel, M. van. *Terreur van eigen kweek; Nederland is te hard en te slap tegen extremisten*. Vrij Nederland, 3 april 2004, sectie: achtergrond)

“Veel moslims willen overigens niet integreren en houden vast aan de eigen cultuur en religie middels huwelijk, onderwijs, sportbeoefening, uitgaan, etc. en vinden daarin alle steun bij de politiek correcten. Zo werken ze dus toe naar segregatie. Dat is een vorm van apartheid, zoals prof. Brugman het omschreef in zijn boek *Het Raadsel van de Multicultuur*. Een verzameling monoculturen is geen multicultuur maar een maatschappelijke tijdbom.” (Hoogerheide, K. *‘Een maatschappelijke tijdbom’ Vorm van apartheid*. Algemeen Dagblad, 13 april 2004, p. 11)

Discours van de Nederlandse overheid

De aanslagen in Madrid oefenen een grote impact uit op Nederland. De overheid is geschokt dat zo’n grote aanslag op ‘het Westen’ wederom heeft kunnen plaatsvinden. Deze aanslag maakt de overheid pijnlijk duidelijk dat zij niet langer haar ogen kan sluiten voor wat zich in de wereld en nu specifiek in Europa en ondertussen wellicht al op eigen bodem afspeelt. Naïviteit en tolerantie dienen verleden tijd te zijn na deze oorlogsverklaring aan het Westen. Onderstaand citaat handelt hierover²⁵.

“Hoe denkt het kabinet over de formidabele uitdaging van het islamitisch terrorisme en over de terreurdaden, beginnend met 11 september, doorlopend naar Bali, Casablanca, Istanbul en Madrid? Dit is een regelrechte oorlogsverklaring aan het vrije Westen en aan die islamitische landen die een bescheiden modernisering in gang proberen te zetten. Denkt men daar in Europa ook zo over? Dat gevoel is van groot belang. Er kan geen sprake meer zijn van naïviteit. Het gaat om het projecteren van onze eigen welwillendheid en tolerantie op mensen die het absoluut niet verdienen, en die de wereldbevolking en zelfs hun medegelovigen gijzelen in fanatisme.”

(De heer Herben (LPF). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 122, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg van 11 maart 2004 over diverse onderwerpen*)

Uit de gesprekken en debatten die na 11 maart volgen wordt een duidelijk angstbeeld voor terrorisme zichtbaar. Er wordt door de overheid zelfs gesproken over acute en potentiële dreiging van terrorisme. De overheid erkent dat de risico’s zijn toegenomen en dat absolute veiligheid niet te realiseren is. De

---

²⁵ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinie:

nadruk van beleid dient gelegd te worden op een tijdige signalering van extremisme en terroristische dreiging. Omdat de overheid hier zo diep op doorgaat wordt ook de heersende perceptie in de Nederlandse samenleving door deze debatten beïnvloed. Is het wellicht mogelijk dat de perceptie van de Nederlandse overheid een zodanige invloed heeft op de perceptie in de Nederlandse samenleving dat de angst voor dreiging van terrorisme in Nederland wederom wordt aangewakkerd. Waar de overheid voorheen tamelijk rustig en nuchter reageerde, erkent zij nu de realiteit van potentiële aanslagen en probeert ze daar op tijd op in te spelen²⁶.

“Er is sprake van een acute dreiging van terrorisme. Door de vruchtbare voedingsbodem voor extremistische opvattingen moet ook rekening worden gehouden met een aanzienlijke potentiële dreiging. Het beeld is er de laatste maanden niet gunstiger op geworden. De voedingsbodem voor rekrutering neemt toe. De overheid dient deze onaanvaardbare activiteiten met kracht te bestrijden. De gehele veiligheidsketen moet gespist zijn op signalen van extremisme en terroristische dreiging.”

(De heer van der Staaij (SGP). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 122, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg van 11 maart 2004 over diverse onderwerpen*)

De overheid is zich er terdege van bewust dat er spanningen heersen tussen autochtonen en allochtonen in Nederland en dat deze door de aanslagen in Madrid alleen maar verder versterkt worden. De overheid erkent ook het toenemende gevaar van radicalisering dat zich al sinds enige tijd (ook voor de aanslagen in Madrid) in Nederland voordoet. De AIVD constateert dat de ontvankelijkheid voor de jihad toeneemt bij hoogopgeleiden en dat de geweldsfascinatie onder jongere moslims is gegroeid. Jongeren zouden zich niet gerespecteerd voelen in hun geloof en worden gemanipuleerd om deel te nemen aan de jihad. In het onderstaande citaat worden ook diverse redenen genoemd die allochtonen ontvankelijk maken voor rekrutering, zoals ‘*godsdiensfanatisme, gebrek aan perspectief, achterstallige ontwikkeling, het ontbreken van democratische waarden en haat tegen*

- Minister Balkenende (CDA). Handelingen 2003-2004, no. 61, Tweede Kamer. *Debat over het verslag van de Europese Raad van 25 en 26 maart te Brussel (21501-02/21501-20, nr. 534)*.

²⁶ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- De heer Herben (LPF). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*.
- De heer Wilders (VVD). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 122, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg van 11 maart 2004 over diverse onderwerpen*.
- De heer Eerdmans (LPF). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 122, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg van 11 maart 2004 over diverse onderwerpen*.
- Minister Remkes (VVD). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 122, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg van 11 maart 2004 over diverse onderwerpen*.
- De heer Verhagen (CDA). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*.
- De heer Dittrich (D66). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*.
- Mevrouw Halsema (Groen Links). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*.
- De heer de Wit (SP). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*.
- De heer van der Vlies (SGP). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*.

*het Westen*²⁷. Daarnaast geeft de overheid ook duidelijk aan dat er naast de harde aanpak van voorheen ten opzichte van radicalisering ook op gelet dient te worden dat de Nederlandse samenleving niet alle allochtonen over één kam scheert. In het onderstaand citaat komt dit ook naar voren.

“Rekrutering en opleiding vinden nu ook in Europa plaats. Ook daardoor is de dreiging voor ons land groter geworden. Wie terrorisme wil bestrijden en tegengaan, moet ook naar de voedingsbodem kijken. Vele leden hebben daar in eerste termijn op gewezen. Ik noem godsdienstfanatisme, gebrek aan perspectief, achterstallige ontwikkeling, het ontbreken van democratische waarden en haat tegen het Westen. Terrorismen kent verschillende achtergronden die uitmonden in verschillende vormen van terrorisme. Er is geen herkenbare vijand, noch een eenvormig doel. Dat geldt evenzeer voor de islam. We moeten waken voor een beeld dat moslims potentiële terroristen zijn. De moslimorganisaties hebben die zorg terecht aangegeven. Een dialoog tussen en met religies is noodzakelijk. Er kan en mag niet over een kam worden geschoren. In dit verband herinner ik mij de uitlating destijds van de theoloog Hans Kuhn, die aandrang op een dialoog tussen wereldgodsdiensten, waarbij de godsdiensten gezamenlijk de strijd tegen het geweld zouden moeten aanbinden. Ook dat is een voorbeeld van een dialoog die kan leiden tot samenwerking en het voorkomen van stereotypen.”

(Premier Balkenende (CDA). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*)

Tabel 4.4.3.1: Het discours rond het Nederlands terrorismedebat na de aanslagen in Madrid

Verhaallijn media	Verhaallijn overheid
<i>eerste reactie</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - de transfer van Europa: van open samenleving naar surveillance-staat. - gevaar komt steeds dichterbij. 	<ul style="list-style-type: none"> - oorlogsverklaring aan het Westen. - realiteit van gevaar van terrorisme voor de wereld, Europa, en dus ook Nederland.
<i>dreiging van terrorisme</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - ook Nederland potentieel slagveld. - gevoelens van angst nemen opnieuw toe. 	<ul style="list-style-type: none"> - erkent de mogelijkheid van potentiële dreiging. - realisatie absolute veiligheid onmogelijk - tijdige signalering van extremisme en terroristische dreiging.
<i>spanningen in de binnenlandse verhoudingen autochtonen vs. allochtonen</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - spanningen: moslims worden weer als dader gezien. - groep van de zich onheus bejegend voelende jongeren vormt een voorname vijver van voor radicalisering en eventueel rekrutering ontvankelijke personen. - onzorgvuldigheid van het debat: focus op wederzijds wantrouwen 	<ul style="list-style-type: none"> - onderlinge spanningen worden versterkt door de aanslagen. - op de hoogte van rekrutering in Nederland en onderlinge spanningen die dat met zich meebrengt. - oplossing ligt in het aanpakken van de voedingsbodem: godsdienstfanatisme, gebrek aan perspectief, achterstallige ontwikkeling, het ontbreken van democratische waarden en haat tegen het Westen.
<i>toekomst van de multiculturele samenleving</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - wederzijds respect, geven en nemen. 	<ul style="list-style-type: none"> - niet alle moslims over een kam scheren. - dialoog tussen en met religies.

- De heer Rouvoet (ChristenUnie). Handelingen 2003-2004, no. 66, Tweede Kamer, p. 4302-4360. *Debat over de aanslagen in Madrid en terrorismebestrijding*.

²⁷ In aansluiting hierop, zie de volgende opinie:

- Mevrouw Vos (GroenLinks). Kamerstuk 2003-2004, 27925, no. 122, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg van 11 maart 2004 over diverse onderwerpen*.

Tenslotte wordt ook deze paragraaf afgesloten met het schematisch overzicht van hierboven (tabel 4.4.3.1). In hoofdstuk vijf zullen de verhaallijnen die uit deze paragraaf naar voren zijn gekomen wederom worden vergeleken met de gevonden verhaallijnen van de andere aanslagen en zal worden gekeken welke conclusies hieruit kunnen worden getrokken.

§ 4.4.4: Beslan

Discours van de media

Nog geen half jaar na de aanslagen in Madrid, doet de aanslag op de school in Beslan zijn intrede. De media zijn verafschuwd door het drama van de gijzeling op een school, waarbij zoveel onschuldige slachtoffers vallen. De dagbladen berichten de dagen na de aanslag in Beslan dan ook voornamelijk over wat zich heeft afgespeeld op de school en zijn daarbij met name geïnteresseerd in de daders achter deze aanslag. Het lijkt hier wederom te gaan om een ‘ver-van-mijn-bed-show’. Zo berichten de dagbladen na deze aanslag nauwelijks over de dreiging van terroristisch gevaar voor Nederland. In de opiniebladen wordt echter wel heftig doorgediscussieerd over de mogelijke dreiging van terroristische aanslagen in Nederland. Het onderstaand citaat van Uri Rosenthal is hier een voorbeeld van. Hierin wordt weergegeven dat de kans dat zich in Nederland aanslagen voor zullen doen gelijk is aan de kans dat zich elders in Europa aanslagen zullen voordoen. De suggestie dat Nederland gevrijwaard zal blijven van terroristische aanslagen is volgens Rosenthal nogal naïef. Hoewel deze nuchtere kijk vanuit zijn *denkkader* te verwachten valt, oefent deze natuurlijk wel zijn invloed uit op de perceptie van (een gedeelte van) de Nederlandse samenleving. Daarmee bepaald ook deze opinie mede het discours²⁸.

“[Volgens Uri Rosenthal] Nog steeds lijden we aan het Calimero-complex. Wat zouden terroristen in een klein land als het onze te zoeken hebben? Dit is een zaak van Londen, Parijs, Rome en Madrid. Denkt men. Terroristen zoeken de plekken op waar de klap psychologisch het grootst zal zijn. Dus als Nederlanders niet goed bestand zijn tegen zo'n klap, is het alleen al daardoor zeer kwetsbaar.”

(Camps, H. *Uri Rosenthal: 'Onze rechtsstaat is helemaal niet in gevaar'*. Elsevier, 29 januari 2005, sectie: het interview)

Daarentegen geven de opiniebladen ook weer dat opwinding over het gevaar van terroristische aanslagen in Nederland misschien wat overdreven is en er helemaal geen reden tot paniek zou hoeven zijn. Maarten van Rossem deelt deze opinie en benadrukt dat terrorisme als een *marginale probleem* beschouwd zou moeten worden wanneer het verschijnsel bekeken wordt in een ruimere historische context. Ook hierbij valt de kanttekening te maken dat hij vanuit zijn eigen historische kennis

---

²⁸ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Botje, H.E. & Vermaas, P. *Ruzie aan het front; Oorlogskabinet*. Vrij Nederland, 13 november 2004.
- Luyendijk, W. & Schoof, R. *'Wij zijn nog niet klaar voor de aanslag'; De strijd van de Amsterdamse brandweer tegen terreur*. NRC Handelsblad, 9 oktober 2004, p. 2.
- Vrijzen, E. *Veiligheid: Amerikaanse aanpak*. Elsevier, 5 februari 2005, sectie: Nederland.

redeneert. Het onderstaande citaat geeft een impressie van deze opinie, waaruit blijkt dat de media ook een relativiserend effect op de perceptie van de Nederlandse samenleving kunnen overbrengen²⁹.

“De aanhoudende opwinding over het terrorisme staat niet in verhouding tot de daadwerkelijke risico's. De retoriek over de Derde Wereldoorlog en de botsende beschavingen vindt geen pendant in de dagelijkse werkelijkheid. Ook de schrijvers van de apocalyptische scenario's op de opiniepagina's moeten zich toch realiseren dat er aan hun dagelijks leven sedert september 2001 niets wezenlijks is veranderd. Van een oorlogssituatie is geen sprake. Dat het terroristische gevaar voortdurend schromelijk wordt overdreven, wil niet zeggen dat het niet moet worden bestreden. De diverse overheden dienen hun burgers duidelijk te maken dat terroristische aanslagen onmogelijk volledig kunnen worden voorkomen. De complexe infrastructuur van de moderne industriële samenleving kan niet volledig afdoende worden beschermd. Tegelijkertijd is het van belang dat de burgers beseffen dat de risico's van het terrorisme, zeker in de Verenigde Staten en West-Europa, klein zijn en bij verstandig beleid niet zullen leiden tot blijvende ontwrichting van de samenleving.”

(Rossem, M. van. *De terreur van de doemscenario's; Oorlog tegen het terrorisme*. Vrij Nederland, 9 oktober 2004, sectie: essay)

Wat onveranderd blijft in de berichtgeving van de media is de aandacht voor de onderlinge spanningen tussen autochtonen en allochtonen die ook ditmaal weer komen bovendrijven. Steeds meer doen zich in de media berichten voor waaruit blijkt dat allochtonen verbitterd raken over het leven in de Nederlandse samenleving. Deze verbittering over het leven in Nederland zou ertoe kunnen leiden dat deze mensen zich tegen deze samenleving zullen keren³⁰.

Daarnaast komen er onder de autochtone Nederlanders ook steeds meer verbitterde gevoelens naar boven. De betrokkenheid van moslims in de internationale ontwikkelingen van de laatste jaren hebben hier naar alle waarschijnlijkheid aan bijgedragen. In de Nederlandse samenleving vallen de laatste jaren echter niet alleen moslims, maar ook andere allochtone groepen ten prooi aan deze verbittering. Uit het onderstaande citaat blijkt hoe allochtone groepen deze verbittering steeds meer aan den lijve ondervinden. Zo zou er volgens dit citaat bijvoorbeeld steeds meer een ‘sfeer van vergelding’ ontstaan in Nederland³¹.

---

²⁹ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinie:

- Broer, T. & Husken, M. *Land van duizend meningen; 2004*. Vrij Nederland, 1 januari 2005.

³⁰ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Albrecht, Y. 'Ik weet wat de prijs voor zwijgen is'; Afshin Ellian. Vrij Nederland, 20 november 2004, sectie: het interview.

- Heijmans, T. & Mueller, H. *Bolkesteins brief aan koning Marokko 'stupid'*. De Volkskrant, 17 december 2004, p. 1.

- Vries, A. de. *Wat bezielt zulke fanatici?; soldaten in een religieuze oorlog*. Elsevier, 13 november 2004, sectie: Nederland, omslagartikel.

- Kagie, R. *Wie wil hier nog wonen?; Moord op Van Gogh*. Vrij Nederland, 13 november 2004.

- Depondt, P. *Lopen op muil en klomp; Is de migrant de Nieuwe Held van de Verknijpte Wereld?* De Volkskrant, 19 november 2004, p. 325.

- Broer, T. & Husken, M. *Land van duizend meningen; 2004*. Vrij Nederland, 1 januari 2005.

³¹ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinie:

- Crijnen, T. *Islam is niet uitsluitend liefde; analyse*. Trouw, 5 november 2004, p. 12.

“De familie Canakci lijkt te moeten boeten voor de mondiale terreurdaden van moslimterroristen. Na de aanslag in Madrid, op 11 maart van dit jaar, kwamen zo'n 30 tot 35 jongeren uit Dedemsvaart tot vier keer toe verhaal halen bij het keurige rijtjeshuis van het gezin aan de Adelaarweg. Ze schreeuwden leuzen als 'Vuile moslims, we maken jullie dood'. En onlangs, kort na de bloedige gijzeling van schoolkinderen in Beslan, werd de 5-jarige dochter Seyda door vier tieners aangevallen en met een stok in het oog geprikt. 'Eentje is zelfs op haar gaan zitten', zegt de aangeslagen vader. 'Ze is gaan gillen en de daders zijn gevlucht. Volgens de politie moet ik blij zijn dat Seyda, die behoorlijk gewond is geraakt aan haar oog, niet in de vijver is geduwd.' Zeki Canakci en zijn vrouw zijn de wanhoop nabij. 'We zijn totaal overspannen en zien het niet meer zitten', zegt hij. 'Ik zit nu thuis, ben niet meer in staat om te werken. En mijn vrouw heeft haar opleiding tot activiteitenbegeleidster moeten stopzetten. Ons leven is kapot gemaakt.' De uit het Turkse Karabuk afkomstige Canakci heft de handen ten hemel. Hij begrijpt niets van de plotselinge agressie. In tien jaar Dedemsvaart heeft hij nooit een wanklank gehoord. 'We zijn goed geïntegreerd, hebben Nederlandse vrienden en zijn nota bene niet eens moslims. We komen niet in een moskee, maar hebben respect voor alle geloofsrichtingen en danken God dagelijks dat we hier mogen wonen.' Canakci denkt dat de haat wordt gezaaid door de ouders van de jeugdige belagers. 'Ik denk dat allochtonen in veel huiskamers de schuld krijgen van de geweldsuitbarstingen die overal op de wereld plaatsvinden. Vervolgens ontstaat er op allerlei plekken een sfeer van vergelding. Zelfs in Dedemsvaart. Het is een giftige slang die zich door het dorp beweegt.'”
(Ley, E. van der. *Turks gezin in Dedemsvaart mikpunt terreur*. Algemeen Dagblad, 27 september 2004, p. 2)

Uit het citaat hierboven blijkt dat een deel van de allochtonen wel wil integreren, maar dat de samenleving daarin kan tegenwerken. Een deel van de Nederlandse samenleving is niet in staat goed onderscheid te maken tussen moslimextremisten en andere allochtonen. Dit leidt tot veel vervelende situaties voor allochtone bevolkingsgroepen.

Discours van de Nederlandse overheid

Het drama dat zich in Beslan heeft afgespeeld, is hard ingeslagen in Europa en daarmee ook in Nederland. De mogelijke dreiging van terrorisme in Nederland en daarmee samenhangende gevoelens van onveiligheid zijn met deze aanslag verder aangewakkerd. Deze aanslag heeft als vanzelfsprekend ook invloed op het heersende discours van de Nederlandse overheid. Nogmaals wordt beseft dat terrorisme ook een gevaar vormt voor de Nederlandse samenleving. Ook de moord op van Gogh, een maand na deze aanslag, draagt bij aan het discours dat binnen de overheid heerst. In de onderstaande citaten wordt door de overheid duidelijk erkend dat ook Nederland zich in de gevarenzone bevindt³².

“Laat ik beginnen met het veiligheidsgevoel. Wij hebben dit jaar drie belangrijke terroristische gebeurtenissen gehad. Wij hebben Madrid gehad, wij hebben Beslan gehad en wij hebben de gebeurtenis van vorige week in

---

- Linden, R. van der. *Gekken*. Algemeen Dagblad, 12 november 2004, p. 15.

³² In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- De heer Galan (voorzitter van het bestuur van de regione Veneto) & de heer Bereuter (VS) (voorzitter van de Parlementaire Assemblée van de NAVO) . Kamerstuk 2004-2005, 19291, no. C/35, Eerste/Tweede Kamer. *Verslag van de jaarlijkse zitting van de Parlementaire Assemblée van de NAVO, 12 tot en met 18 november 2004, Lido di Venezia (Italië)*.
- Minister Donner (CDA) & minister Remkes (VVD). Kamerstuk 2003-2004, 29754, no. 1, Tweede Kamer. *Brief ministers over aanscherping van het anti-terrorismebeleid*.
- De heer van Fessem (CDA). Kamerstuk 2004-2005, 27925, no. 149, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 23 september 2004*.

Amsterdam gehad. Wij dachten dat wij te maken hadden met een open samenleving, een Europa dat er was gekomen om nooit meer oorlog te hebben. Wij hebben inderdaad geen oorlog meer, maar er is wel een andere vijand opgedoken die een serieuze bedreiging vormt voor de open democratie die wij in Nederland en in de EU hebben. Het gevoel van veiligheid raken wij hier langzamerhand kwijt.”

(De heer van Dijk (CDA). Handelingen 2004-2005, no. 21, Tweede Kamer. *Debat over de Staat van de Europese Unie (29803) en de op 4 en 5 november 2004 te Brussel gehouden Europese Top*)

Hoewel de aanslag in Beslan hierboven aan bod komt, wordt er door de overheid verder niet specifiek veel aandacht aan besteed. Het discours van het terrorismedebat lijkt nog steeds voor het merendeel te worden bepaald door de indrukken die zijn achtergebleven na de aanslagen in Madrid. Mede op basis van deze aanslagen besluit de Nederlandse overheid dat zij niet langer haar ogen kan sluiten als het gaat om de dreiging van terrorisme. Bewoordingen in het onderstaande citaat als ‘*signalen over verkenningen en dreigingen*’, ‘*voor Nederland valt in Europa geen onderscheid te maken*’ en ‘*het is een illusie te denken dat Nederland niet in de gevarezone zou liggen*’ dragen bij aan de toonzetting in dit discours.

“Het is op basis van de beschikbare informatie een illusie te denken dat Nederland niet in de gevarezone zou liggen als het gaat om de dreiging van terrorisme. De analyse van de situatie sinds de aanslagen van Madrid geeft aan dat er voor Nederland in Europa geen onderscheid te maken valt. Daarnaast maakt een aantal factoren dat een aanslag in Nederland heel goed denkbaar is. Bovendien blijkt uit een aantal dagvaardingen dat er signalen zijn over verkenningen en dreigingen. Dit beeld brengt de minister van BZK en hem ertoe de signalen serieus te nemen en maatregelen te treffen. De maatregelen in de brief vloeien niet voort uit de gebeurtenissen van deze zomer, maar zijn een vervolg op het debat in april naar aanleiding van de aanslagen in Madrid.”

(Minister Donner (CDA). Kamerstuk 2004-2005, 27925, no. 149, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 23 september 2004*)

De overheid erkent inmiddels ook de heersende onderlinge spanningen tussen autochtonen en allochtonen en is op de hoogte van het gevaar van radicalisering en rekrutering. De overheid is zich daarbij bewust geworden dat het probleem niet versterkt moet worden door verdere stigmatisering. Dit zou immers vervelende gevolgen kunnen hebben. Zo zouden angstgevoelens in de Nederlandse samenleving nieuw leven kunnen worden ingeblazen, of zouden allochtone moslims in de armen kunnen worden gedreven van rekruteurs etc. De overheid roept de Nederlandse samenleving dan ook op tot het samenwerken (dus allochtonen en autochtonen) aan een vreedzame samenleving. Hieronder volgen enkele voorbeelden hierover³³.

---

³³ In aansluiting hierop, zie ook de volgende opinies:

- Minister Remkes (VVD). Kamerstuk 2004-2005, 27925, no. 157, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg over onder meer de verhoogde terroristische dreiging op 8 december 2004*.
- Minister Donner (CDA). Kamerstuk 2004-2005, 27925, no. 147, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg op 15 september 2004*.
- Mevrouw van Velzen (SP). Kamerstuk 2004-2005, 27925, no. 157, Tweede Kamer. *Verslag algemeen overleg over onder meer de verhoogde terroristische dreiging op 8 december 2004*.

“Extremisme komt aan de wortels van onze rechtsstaat en democratie. De vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst en andere grondrechten zijn de hoeksteen van onze rechtsstaat en onze democratie. Zij gelden voor iedereen, altijd. Wij tolereren geen geweld en geen bedreigingen door mensen en groepen die zich richten tegen onze grondrechten. Wie in Nederland woont, heeft zich volstrekt en volledig bij die grondrechten en bij die rechtsorde neer te leggen. Die rechtsorde is de enige manier om onze samenleving met al haar verschillende opvattingen, overtuigingen en levensstijlen op een vreedzame manier in stand te houden. De overheid moet pal staan voor die grondrechten. Daarom treffen wij stevige maatregelen. Wij breiden het stelsel van bewaking en beveiliging uit. Wij intensiveren het onderzoek naar mensen die vanwege hun extremistische gedragingen en contacten een risico vormen voor onze rechtsstaat. Evenzeer treden wij op tegen gewelddadige handelingen tegen moskeeën of islamitische scholen. Mensen die zich daaraan schuldig maken, zullen hun straf niet ontlopen. Wij moeten voorkomen dat mensen afglijden naar extremisme. Het is onze gezamenlijke opdracht voor moslims en niet-moslims om jonge mensen voor radicalisering te behoeden. Samen moeten wij werken aan een vreedzame samenleving, een vreedzame samenleving die wij ± zo blijkt uit alle reacties van de laatste dagen ± zo graag willen. Vandaar de noodzaak van een krachtig integratiebeleid en aandacht voor actief burgerschap in het onderwijs.”

(Premier Balkenende (CDA). Handelingen 2004-2005, no. 21, Tweede Kamer. *Debat over de Staat van de Europese Unie (29803) en de op 4 en 5 november 2004 te Brussel gehouden Europese Top*)

Minister Remkes wijst in het onderstaande citaat zelfs op de mogelijkheid dat het subjectieve veiligheidsgevoel mede bepaald wordt door de verloedering van de publieke omgeving. Wanneer de verloedering wordt tegengegaan zal het veiligheidsgevoel in de Nederlandse samenleving weer toe kunnen nemen. Deze visie sluit daarmee aan bij het samenwerken aan een vreedzame samenleving.

“Volgens mij was het de heer Cornielje die zei: als je kijkt naar het subjectieve veiligheidsgevoel, dan praat je dus ook over een veel breder gevoel dan wat uitsluitend te maken heeft met de politieprestaties. Het veiligheidsgevoel van burgers kan soms iets te maken hebben met internationale ontwikkelingen. Het kan soms te maken hebben met een gebeurtenis als de moord op Theo van Gogh. Het begon in 2001 in New York. Vervolgens zagen wij in maart Madrid. Als achtergrondmuziek hadden wij bijvoorbeeld Casablanca en Bali. En nu zien wij het in Amsterdam. Het subjectieve veiligheidsgevoel heeft vaak te maken met verloedering van de publieke omgeving.”

(Minister Remkes (VVD). Kamerstuk 2004-2005, 29800 VII, no. 29, Tweede Kamer. *Vaststelling begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (VII) voor het jaar 2005; Verslag wetgevingsoverleg van 13 december 2004 over het onderdeel politie van begroting BZK en Justitie (29800, VI en VII)*)

Ook deze laatste paragraaf van hoofdstuk vier wordt hieronder afgesloten met een schematisch overzicht (tabel 4.4.4.1). In hoofdstuk vijf zullen de verhaallijnen die uit deze paragraaf naar voren zijn gekomen wederom worden vergeleken met de gevonden verhaallijnen van de andere aanslagen en zal worden gekeken welke conclusies hieruit kunnen worden getrokken.

Tabel 4.4.4.1: Het discours rond het Nederlands terrorismedebat na de aanslagen in Beslan

Verhaallijn media	Verhaallijn overheid
	<i>eerste reactie</i>
<ul style="list-style-type: none"> - schok, afschuw. - feitelijke informatie over de aanslag. - ver-van-mijn-bed-show 	<ul style="list-style-type: none"> - harde inslag, ook i.v.m. tijdsplan met de aanslagen in Madrid. - opnieuw inbreuk op het veiligheidsgevoel in Nederland.
	<i>dreiging van terrorisme</i>
<ul style="list-style-type: none"> - dagbladen: nuchter, ver-van-mijn-bed-show. - opiniebladen: duale weergave; marginaal probleem vs. naïef Nederland. - samenlevingen kunnen niet tegen aanslagen worden beschermd. 	<ul style="list-style-type: none"> - de aanslag in Beslan is niet zozeer relevant in het terrorismedebat. - bevestiging: Nederland bevindt zich in de gevarezone naar aanleiding van de aanslagen in Madrid. - serieuze dreiging.
	<i>spanningen in de binnenlandse verhoudingen autochtonen vs. allochtonen</i>
<ul style="list-style-type: none"> - onderlinge spanningen hebben nog steeds de aandacht. - verbitterde gevoelens van moslims in Nederland. - sfeer van vergelding. 	<ul style="list-style-type: none"> - op de hoogte van gevaar van radicalisering en rekrutering. - stigmatisering leidt tot polarisatie en daarmee mogelijk tot radicalisering en rekrutering.
	<i>toekomst van de multiculturele samenleving</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Nederlandse samenleving dient beter onderscheid te maken tussen allochtonen. - een groot deel van de allochtonen is wel degelijk bereid te integreren. 	<ul style="list-style-type: none"> - geen verdere stigmatisering. - tegengaan van verloedering van de publieke omgeving. - samenwerken aan een vreedzame samenleving.

Hoofdstuk 5: Data-analyse

§ 5.1: Inleiding

In dit hoofdstuk zullen de bevindingen van de in hoofdstuk vier behandelde casestudy's worden weergegeven. Deze bevindingen zullen worden geanalyseerd en bediscussieerd door de vier aanslagen met elkaar te vergelijken aan de hand van de drie criteria. Hiermee kan vervolgens antwoord worden gegeven op de volgende subvragen:

- *Welke onderlinge samenhang hebben de vier gekozen terroristische aanslagen en in welke mate verschillen ze van elkaar?*

criterium 1:   De verhouding met andere aanslagen.

- *Wat is de perceptie van de Nederlandse samenleving ten aanzien van internationale terroristische aanslagen?*

criterium 2:   Angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving

- *Welke invloed hebben overheid en media op de vorming van de publieke perceptie van de Nederlandse samenleving?*

criterium 3:   Discours van de Nederlandse overheid en de media ten opzichte van internationale terroristische aanslagen op onze samenleving

§ 5.2: Overeenkomsten in de verhouding met andere aanslagen

In deze paragraaf wordt gekeken naar de samenhang tussen de vier gekozen terroristische aanslagen. De vier aanslagen vertonen een aantal overeenkomstigheden. De aanslagen in New York & Washington, Madrid en Beslan hebben alledrie behoorlijk veel slachtoffers tot gevolg. Slachtoffer van de aanslagen zijn niet alleen de doden, maar ook de gewonden, de nabestaanden, de omstanders etc. Het leed dat met deze aanslagen veroorzaakt wordt is dan ook groter dan bij de aanslagen in Casablanca, waarbij ongeveer veertig mensen om het leven kwamen. Een grotere mate van slachtofferschap, maakt de kans aannemelijker dat een aanslag meer impact op een samenleving en de wereld om haar heen heeft. De aanslagen in Casablanca hebben dus wel degelijk een bepaalde impact, maar de mate ervan is minder in vergelijking met de andere drie aanslagen.

Tevens vertonen de aanslagen de volgende overeenkomstigheid. De daders van de aanslagen hebben naar alle waarschijnlijkheid allen dezelfde oriëntatie, namelijk religieus fundamentalistisch. Hoewel tot op heden nog niet voor alle aanslagen onomstotelijk is bewezen wie de daders zijn, doen zich bij alle vier de aanslagen wel sterke vermoedens voor. Hierbij valt nog het volgende op. De aanslagen in New York en Washington werden destijds opgeëist door Al-Qaida. Als dader achter de aanslagen in

Casablanca gaan ook geluiden op over de betrokkenheid van Al-Qaida, hoewel ook Salafia Jihadia, Assirat al-Moustaqim, of een lokale militante terreurgroep als verdachten worden beschouwd. De aanslagen in Madrid zijn naar alle waarschijnlijkheid gepleegd door Abu Hafs al-Masri Brigade (splintergroep van Al-Qaida) namens Al-Qaida. Van de aanslag in Beslan wordt vermoed dat deze gepleegd is door Riyad Us-Saliheyn Martyrs' Brigade (deze groepering staat te boek als verdachte bondgenoot van Al-Qaida), of eventueel door Tsjetsjeense moslimsstrijders. Het lijkt vrij duidelijk dat alle aanslagen als religieus fundamentalistisch betiteld kunnen worden en wellicht is Al-Qaida direct dan wel indirect voor allen verantwoordelijk.

De volgende overeenkomstigheid laat zich zien in de bestuursvorm van de landen waarin de aanslagen hebben plaatsgevonden. De Verenigde Staten en Rusland zijn beiden een federale republiek, Marokko en Spanje een parlementaire monarchie. Deze regeringsvormen sluiten niet aan op de visie van religieus fundamentalisten. Zij vinden immers dat er tussen politiek en religie en tussen maatschappij en religie geen scheiding mag worden aangebracht. Dat deze landen doelwit zijn geworden van aanslagen kan dan ook berusten op sterke haatgevoelens tegenover de 'ongelovige' westerse wereld, met name tegen de invloed van de (seculiere) internationale orde op de moslimwereld, bijvoorbeeld de globale economie.

§ 5.3: Verschillen in de verhouding met andere aanslagen

De aanslagen in New York & Washington, Madrid en Beslan kunnen in het licht van de haat tegen de 'ongelovige' westerse wereld worden geplaatst. De overheersende religie in deze plaatsen is namelijk het christendom, welke volgens de islam in afvallig is te categoriseren. De aanslagen in Casablanca zijn in dit licht opmerkelijk. De heersende religie in deze stad is veruit de islam. Dat Casablanca slachtoffer is geworden van terrorisme is wellicht beter te begrijpen als gekeken wordt naar de volgende feiten. Marokko wordt geregeerd volgens het principe van de parlementaire monarchie. Volgens de islamitische fundamentalisten zou de regering op deze manier belet worden in het behartigen van de belangen van moslims en zich schuldig maken aan corruptie en nepotisme. Daarbij komt dat Casablanca toch de belangrijkste handelsstad van het land is en de belangrijkste plaats voor Europese vestiging. Casablanca is daarmee volgens islamitisch fundamentalisten teveel gericht op de 'moderne' westerse wereld.

§ 5.4: Overeenkomsten en verschillen in gevoelens van angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving

Het vinden van overeenkomsten en/of verschillen tussen de aanslagen in heersende gevoelens van angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving (naar aanleiding van het plaatsvinden van internationale terroristische aanslagen) is lastig. Voor het onderzoek in deze scriptie zijn geen metingen gevonden die dit soort gevoelens weergeven ten tijde van elke aanslag. Daarom is in

paragraaf 4.3 besloten een algemeen beeld te geven van de publieke perceptie over de verwachtingen van terroristische dreiging. Er is daarvoor een onderzoek van het SCP gevonden over de toekomstverwachtingen van Nederlanders voor 2020, op basis waarvan een indicatie kan worden gemaakt van de heersende gevoelens in de Nederlandse samenleving. De volgende overeenkomst is op basis van het onderzoek van het SCP te signaleren: de gevolgen van de aanslagen in de Verenigde Staten en Spanje reiken veel verder dan de aanslagen in het land zelf. Ze zouden beide een ‘wereldwijde perceptie van risico en dreiging bewerkstelligen’. De aanslagen in Casablanca en Beslan worden in dit verband niet genoemd. De impact van deze aanslagen op de Nederlandse samenleving is dus beduidend kleiner.

§ 5.5: Overeenkomsten en verschillen tussen de discoursen van media en overheid per aanslag

In deze paragraaf zullen de gevonden overeenkomsten en verschillen tussen het discours van de media en het discours van de overheid voor elke aanslag besproken worden. Deze overeenkomsten en verschillen zijn aan het eind van de paragraaf schematisch samengevat in een tabel (tabel 5.5.1).

New York & Washington

De aanslagen in New York & Washington laten de volgende overeenkomsten en verschillen zien tussen de discoursen van media en overheid. Media en overheid zien de aanslagen beiden als eye-opener. De overheid wijst er echter wel op dat op dat moment geen verhoogd risico voor aanslagen in Nederland bestaat. De media leggen daarentegen wel de nadruk op de slechte staat van veiligheid en sociale cohesie in Nederland, wat het risico voor aanslagen in Nederland wel degelijk aannemelijk zou maken. Volgens de media waren er in de Nederlandse samenleving al langer gevoelens van angst en onveiligheid en hadden de aanslagen slechts het gevolg dat het opinieklimaat eindelijk kon veranderen. Ook over de dreiging van terrorisme hanteerden beiden een verschillend beeld. De media schiepen aan de ene kant onrust en angst en wekten daarmee het beeld van reële terroristische dreiging in Nederland op. Aan de andere kant erkenden de media ook dat de kracht van terrorisme ligt in het aanjagen van vrees onder de bevolking en dat daarom een ‘nationale psychose’ dient te worden bestreden en doorgrond. De overheid erkende de urgentie waarmee terrorisme in het algemeen bestreden diende te worden, maar gaf aan dat de Nederlandse samenleving vooral gebaat zou zijn bij nuchterheid. Er was tot op heden geen reële reden voor paniek en heersende angsten werden door de overheid als ongerechtvaardigd betiteld. Daarnaast waren media en overheid beiden gelijkgestemd over het omgaan met ontstane onderlinge spanningen tussen allochtonen en autochtonen. In de media werden de spanningen uitvoering besproken wat de druk opvoerde. Hier en daar werd in de media de multiculturele samenleving ondermijnd, of werd al gesproken van de onvermijdelijke botsing der beschavingen. Beide partijen erkenden echter de noodzaak vooral nuchter te blijven. De oproep was duidelijk en kwam samenvattend op het volgende neer: spanningen moesten niet escaleren, integratie

moest worden bevorderd, positieve kanten van integratie moesten meer benadrukt worden en bovenal moest de dialoog gestimuleerd worden.

Casablanca

De aanslagen in Casablanca laten de volgende overeenkomsten en verschillen zien tussen de discoursen van media en overheid. In eerste instantie reageren media en overheid beiden enigszins passief op deze aanslagen. Het lijkt aan beiden voorbij te gaan. Toch zijn media en overheid zich wel bewust van de dreiging van terrorisme voor iedere democratie en worden de aanslagen door hen beiden toch als een aanslag op 'het Westen' gezien. Daarnaast wezen media en de overheid beiden op het gevaar van radicalisering in ons land. Stigmatisering, discriminatie en vervreemding zouden kunnen leiden tot polarisatie. Polarisatie tussen moslims en niet-moslims zou vervolgens kunnen leiden tot toenemende radicalisering. Daarnaast zouden moslims in onze samenleving vatbaar zijn geworden voor ronseling. Terwijl de overheid aangeeft dat de toekomst van de multiculturele samenleving daarom gebaat zou zijn bij wederzijds respect en kennis van elkaars sociaal-culturele aspecten, geven de media juist aan dat jihad-rekruten paradoxaal genoeg degene zijn die goed geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving.

Madrid

De aanslagen in Madrid laten de volgende overeenkomsten en verschillen zien tussen de discoursen van media en overheid. Media en overheid zien de aanslagen in Madrid beiden als een oorlogsverklaring aan 'het Westen'. Beiden erkennen de realiteit van de dreiging van een terroristische aanslag, ook voor Nederland. De gevaren van terrorismedreiging worden serieuzer genomen, omdat de aanslagen op Europees grondgebied hebben plaatsgevonden. Zo hadden de media het over onze kwetsbaarheid en daarvoor benodigde voorzorgsmaatregelen. Ook de overheid sprak over een acute dreiging en onrealiseerbare absolute veiligheid. Deze paniek was het beeld dat de overheid en media overbrachten in de Nederlandse samenleving. Daarnaast erkennen media en overheid ook dat de onderlinge spanningen met deze aanslagen opnieuw versterkt worden. Daarin geven ze ook beiden aan dat er teveel wantrouwen naar elkaar in onze samenleving heerst. De focus zou volgens beiden moeten liggen op wederzijds respect. Er zijn niet hele grote verschillen te ontdekken. Wel is te concluderen dat de overheid meer oplossingsgericht reageert ten aanzien van de onderlinge spanningen, terwijl de media de samenleving meer bewust maakt van het probleem 'an sich'.

Beslan

De aanslag in Beslan laat de volgende overeenkomsten en verschillen zien tussen de discoursen van media en overheid. Hoewel de aanslag wederom schokkend te noemen is en indruk achter laat, wordt de aanslag niet als relevant gezien in het terrorismedebat. Het is meer een 'ver-van-mijn-bed-show'. Daarnaast wordt de dreiging van terrorisme gedeeltelijk overeenkomstig ervaren. Zo zien media en

overheid terrorisme als een serieuze bedreiging van de Nederlandse democratie en zou het naïef zijn te denken dat Nederland zich buiten de gevarenzone zou bevinden. De media weten aan de andere kant de dreiging van terrorisme af te doen als een marginaal probleem. Uit een gedeelte van de dag- en opiniebladen blijkt dat de dreiging van terrorisme geen aanleiding moet geven tot paniek en ontwrichting in de samenleving. De samenleving is volgens deze media juist meer gebaat bij rust. Tenslotte erkennen media en overheid beiden de gevaren van onderlinge spanningen. De overheid blijft zich hier echter toespitsen op de gevaren van radicalisering en rekrutering, terwijl de media zich meer richten op hoe verbitterde gevoelens van allochtonen en van autochtonen steeds meer een sfeer van vergelding bewerkstelligen. Daaropvolgend blijft de overheid in het zicht van de toekomst zich ook vasthouden aan het samenwerken aan een vreedzame samenleving, terwijl de media zich juist focussen op de bijdrage die een groot deel van de allochtonen allang levert en/of wil leveren aan die vreedzame samenleving. De oplossing is er volgens de media in gelegen dat het beeld dat de samenleving heeft ten opzichte van allochtonen bijgesteld moet worden aan de werkelijkheid.

Tabel 5.5.1: Overeenkomsten en verschillen tussen media en overheid per aanslag

	Overeenkomsten	Verschillen
New York & Washington	<ul style="list-style-type: none"> - aanslag is eye-opener. - vrees onder bevolking (nationale psychose) moet voorkomen worden. - nuchtere omgang met onderlinge spanningen. - positieve kanten integratie benadrukken. - stimuleren dialoog. 	<ul style="list-style-type: none"> - overheid ziet geen verhoogd risico voor aanslagen in Nederland, de media wel. - media benadrukt kwetsbaarheid van de Ned. samenleving en zaait met overtrokken reacties paniek, terwijl de overheid oproept tot nuchterheid.
Casablanca	<ul style="list-style-type: none"> - passieve reactie, maakt nauwelijks indruk. - aanval op 'het Westen'. - iedere democratie kan nu doelwit zijn. - daadwerkelijk bevorderen integratie van allochtonen. - erkenning van het gevaar van radicalisering. - polarisatie maakt vatbaar voor ronseling. 	<ul style="list-style-type: none"> - de overheid ziet de oplossing voor polarisatie en daarmee radicalisering in het hebben van wederzijds respect en aandacht voor sociaal-culturele aspecten, terwijl de media aangeeft dat het juist gaat om de goed-geïntegreerden.
Madrid	<ul style="list-style-type: none"> - Nederland is ook potentieel doelwit. - geen garantie voor absolute veiligheid. - beangstigen van de Nederlandse samenleving door dreiging als reëel te stellen. - onderlinge spanningen versterken. - wantrouwen tussen autochtonen en allochtonen moet worden omgezet in wederzijds respect. 	<ul style="list-style-type: none"> - overheid meer oplossingsgericht, terwijl de media meer constaterend gericht is.
Beslan	<ul style="list-style-type: none"> - indruk is schokkend. - aanslag 'an sich' is niet relevant in het terrorismedebat, maar is een ver-van-mijn-bed-show. - terrorisme serieuze dreiging voor Nederland. - erkenning van onderlinge spanningen. 	<ul style="list-style-type: none"> - terrorisme is marginaal probleem en samenleving heeft meer baat bij rust dan bij paniek, volgens de media. - overheid blijft gericht op gevaren van radicalisering en rekrutering in de lijn van het terrorismedebat, terwijl de media haar aandacht schenkt aan de sfeer van vergelding die tussen allochtonen en autochtonen is ontstaan. - overheid puur gericht op de vreedzame samenleving, terwijl media laat zien dat het bijstellen van ons beeld t.o.v. allochtonen alleen al zal bijdragen aan een vreedzamere samenleving.

§ 5.6: Vergelijkingen in het discours van media en overheid tussen de verschillende aanslagen

In deze paragraaf worden de discoursen van media en overheid tussen de verschillende aanslagen met elkaar vergeleken. Om enige structuur aan te brengen is dit gedaan aan de hand van de vier kernpunten (eerste reactie, dreiging van terrorisme, spanningen in de binnenlandse verhoudingen autochtonen vs. allochtonen en toekomst van de multiculturele samenleving) van de verhaallijnen in het discours van de media en overheid, zoals gebruikt in paragraaf 4.4. Tevens zal gebruik worden gemaakt van de bevindingen uit paragraaf 5.5. De vergelijking tussen de aanslagen is aan het eind van deze paragraaf schematisch weergegeven in tabel 5.6.1. Alleen de bevindingen van de vergelijkingen die nadere toelichting nodig hebben zijn hieronder uitgelicht.

Kernpunt: eerste reactie

Wanneer de eerste reactie tussen de verschillende aanslagen wordt vergeleken dan is duidelijk zichtbaar dat de media en overheid passiever reageren op de aanslagen in Casablanca en Beslan. Dit heeft niet zozeer te maken met de tijdsperiode waarin de aanslagen plaatsvonden, aangezien de aanslag in Casablanca eerder plaatsvond dan die in Madrid, maar meer met het beeld van een directe aanslag op de westerse wereld. Bij de aanslagen in Madrid en New York & Washington werd de westerse wereld direct aangevallen. Burgers in de Nederlandse samenleving maken deel uit van die wereld en voelen zich daardoor direct bedreigd. De aanslagen in Madrid maken een heftige reactie los, omdat de aanslagen nu zelfs op Europees grondgebied plaatsvinden. Tevens is aan de eerste reacties tussen de verschillende aanslagen te zien dat over de tijd aanslagen steeds minder hevige reacties losmaken bij overheid en media. Terrorisme is een onderdeel van het leven in de wereld geworden na de aanslagen in New York & Washington en naarmate er meer aanslagen plaatsvinden wordt dat besef steeds groter en wordt de reactie minder heftig. Dit komt ook duidelijk naar voren in de reactie van de overheid na de aanslag in Beslan. Deze vormt in dit licht slechts de bevestiging dat het risico van terroristische aanslagen, ook voor Nederland, aanwezig is.

Kernpunt: dreiging van terrorisme

Ten aanzien van de dreiging van terrorisme kan het volgende worden geconcludeerd na een vergelijking tussen de vier aanslagen. Na de aanslagen in New York & Washington wordt de dreiging van terrorisme gezien als één van ver weg (V.S.) en van incidentele aard. Naarmate er echter meer aanslagen plaatsvinden wordt de dreiging van terrorisme erkent en worden aanslagen ook vanuit dat perspectief bekeken. De overheid erkent de dreiging van terrorisme dus als een serieus probleem en wil het serieus bestrijden. Wanneer er naar de reactie van de media wordt gekeken door de tijd heen dan is een duidelijk verschil te zien met de overheid. De media richten zich vooral op de aanslagen die, vanuit westers oogpunt gezien, als dichtbij worden ervaren. Indien dit niet het geval is worden de aanslagen meer vanuit een feitelijke visie beschreven en wordt aan de verdere gevolgen die de

aanslagen in de Nederlandse samenleving teweeg brengen geen aandacht besteed. Tenslotte zien de media aanslagen die dichtbij de Nederlandse samenleving staan (westers) als een dreiging van terrorisme. De overheid daarentegen ziet een algemene dreiging van terrorisme en elke aanslag die wordt gepleegd is daar een bevestiging van. Concluderend kan worden gezegd dat de media een specifieke en korte termijn benadering hebben, wat gezien de functie van de media in de samenleving geheel te verwachten valt. De overheid daarentegen heeft een veel algemenere en lange termijn benadering, welke ook duidelijk aansluit bij de rol die de overheid heeft in de samenleving.

Kernpunt: spanningen in de binnenlandse verhoudingen autochtonen vs. allochtonen

Wanneer de spanningen in de binnenlandse verhoudingen van autochtonen versus allochtonen worden vergeleken, kan het volgende worden geconcludeerd. Bij de aanslagen die, vanuit westers oogpunt gezien, als dichtbij worden ervaren (New York & Washington en Madrid) is te zien dat ze resulteren in spanningen tussen autochtonen en allochtonen. Na de aanslagen in Casablanca en Beslan duren de onderlinge spanningen voort, die reeds door de aanslagen in New York & Washington en Madrid ontstaan waren. Deze doorlopende lijn is ook duidelijk te zien in de visie van de overheid en media op de polarisatie tussen autochtonen en allochtonen en het gevaar van radicalisering, welke beiden toenemen over de tijd. Tevens is na de aanslag in Beslan in de media een verschuiving te zien in de houding ten opzichte van allochtonen, deze wordt namelijk begripvoller. Uit de vergelijking tussen de aanslagen volgt ook dat de overheid naarmate de aanslagen verder in de tijd plaatsvinden haar beleid specificeert van integratieproblematiek in algemene zin naar polarisatie en radicalisering. De overheid stapt hiermee gedurende de tijd over op een oplossingsgerichte aanpak.

Kernpunt: toekomst van de multiculturele samenleving

In het licht van de toekomst van de multiculturele samenleving kan het volgende worden geconstateerd. Gedurende de aanslagen wordt door de overheid en de media belang gehecht aan de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving. Voor de toekomst is het van belang dat er goed integratiebeleid ontstaat, zeker gezien de problematiek van polarisatie en radicalisering. De nadruk zal daarbij kunnen liggen op wederzijds respect, vertrouwen, samenwerken en het in gesprek blijven met elkaar, zodat de polarisatie weer kan afnemen. Integratie wordt als noodzakelijke oplossing afgeschilderd om de dreiging van terrorisme in de toekomst tegen te kunnen gaan.

Tabel 5.6.1: Vergelijkingen in het discours van media en overheid tussen de verschillende aanslagen

<p>eerste reactie</p> <ul style="list-style-type: none">
- de media en overheid reageren passiever op de aanslagen in Casablanca en Beslan als op de aanslagen in New York & Washington en Madrid.
- de aanslag in Beslan maakt als laatste in rij van de drie aanslagen de minste indruk op media en overheid, wegens acceptatie van terrorisme in de hedendaagse wereld.
- vanaf de aanslagen in New York & Washington constateert de overheid het gevaar van terroristische aanslagen, maar vanaf de aanslagen in Madrid vormt elke aanslag voor de overheid een extra bevestiging dat het risico van een aanslag ook voor Nederland serieus genomen moet worden.
- bij de aanslag in Beslan en in mindere mate Casablanca focust de media zich volledig op feitelijke weergave van de aanslagen, terwijl er bij de aanslagen in New York & Washington en Madrid juist gefocust wordt op de consequenties van de aanslagen op de samenleving. <p>dreiging van terrorisme</p> <ul style="list-style-type: none">
- de overheid neemt vanaf het plaatsvinden van de aanslagen in New York & Washington tot de aanslag in Beslan aanslagen steeds serieuzer en gaat beleidsmatiger optreden.
- de aanslagen in New York & Washington, Casablanca en Madrid worden door de media beschreven vanuit een hoek van toenemende dreiging, terwijl bij de aanslag in Beslan de dreiging wordt afgezwakt met een feitelijk verslag.
- de media wijst bij elke aanslag op de kwetsbaarheid van samenlevingen ten opzichte van terrorisme.
- media specifieke, korte termijn benadering en overheid algemene, lange termijn benadering. <p>spanningen in de binnenlandse verhoudingen autochtonen vs. allochtonen</p> <ul style="list-style-type: none">
- volgens media en overheid brengen de aanslagen in Casablanca en Beslan niet direct onderlinge spanningen tussen autochtonen en allochtonen teweeg, in tegenstelling tot de aanslagen in New York & Washington en Madrid.
- in het verloop van alle aanslagen is volgens overheid en media te zien dat de polarisatie tussen autochtonen en allochtonen sterker wordt en het gevaar op radicalisering steeds meer toeneemt.
- bij de media is een verschuiving over de tijd van de aanslagen te zien in de houding ten opzichte van allochtonen, met name moslims. Waar allochtonen eerst puur als schuldig werden bevonden wordt inmiddels meer begrip getoond voor de situatie en positie van allochtonen in de Nederlandse samenleving.
- de media is probleembeschrijvend aan het werk en de overheid meer oplossingsgericht.
- vanaf de aanslagen in New York & Washington tot de aanslag in Beslan vindt bij de overheid een verschuiving plaats in de beleidsmatige koers van integratieproblematiek naar polarisatie en radicalisering. <p>toekomst van de multiculturele samenleving</p> <ul style="list-style-type: none">
- bij alle aanslagen wordt door media en overheid de nadruk gelegd op het belang van een goede integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving.
- overheid en media zien integratieaanpak als een noodzakelijke oplossing tegen terroristische aanslagen.

Hoofdstuk 6: Conclusies

§ 6.1: Inleiding

In hoofdstuk één is uiteengezet dat het doel van deze scriptie is om erachter te komen wat het aandeel van de overheid en media is in de vorming van de publieke perceptie als onderdeel van de impact die internationale terroristische aanslagen hebben op de Nederlandse samenleving. Vervolgens zijn in hoofdstuk twee een aantal theorieën besproken over terrorisme, perceptie en multiculturaliteit. In hoofdstuk drie is de onderzoeksmethodiek besproken. Er is gekozen voor een casestudyonderzoek waarvoor vier aanslagen zijn geselecteerd, namelijk New York & Washington, Casablanca, Madrid en Beslan. In hoofdstuk vier zijn deze vier aanslagen middels drie onderzoekscriteria nader onderzocht. Op basis van deze analyse zijn in hoofdstuk vijf de uitkomsten met elkaar vergeleken en de gevonden overeenkomsten en verschillen tussen de aanslagen op een rij gezet. In dit laatste hoofdstuk zal de probleemstelling worden beantwoord en tevens zal worden geanalyseerd in hoeverre deze aansluit op bestaande theorieën en praktische bevindingen. Tenslotte zullen de beperkingen van deze scriptie worden besproken en enkele aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden gedaan.

§ 6.2: Conclusies

In deze paragraaf zullen zoals hierboven vermeld de conclusies worden beschreven. De paragraaf is als volgt opgebouwd. Allereerst zal een beschrijving worden gegeven van de belangrijkste theoretische inzichten uit hoofdstuk twee, gevolgd door de conclusies uit de empirische data van hoofdstuk vier en vijf. Tenslotte zal de theorie worden vergeleken met de empirische bevindingen om zo de theoretische en maatschappelijke relevantie duidelijk te maken.

In het literatuuronderzoek van hoofdstuk twee komt onder andere naar voren dat Bourdieu en Schön & Rein met hun concepten van ‘habitus’ en ‘frame’ over het algemeen laten zien dat een ieder zijn eigen werkelijkheid schept, omdat een ieder vanuit zijn eigen wereld de werkelijkheid waarneemt en deze vertaalt naar de specifieke logica daarvan. Daarnaast blijkt echter ook dat perceptie niet alleen persoonsgebonden is, maar tevens gegenereerd kan worden door een bepaalde sociale omgeving. Deze manier van waarnemen zou ertoe kunnen leiden dat de werkelijkheid wordt verdraaid (door de actor) door wat men denkt dat er gebeurt. Als er gekeken wordt naar de publieke perceptie van de Nederlandse samenleving ten aanzien van internationale terroristische aanslagen kan er volgens deze theorieën vanuit worden gegaan dat de publieke perceptie aan invloed van de sociale omgeving, in dit geval de overheid en media, onderhevig is. Zij brengen hun discours over op de Nederlandse samenleving. Wanneer publieke perceptie te beïnvloeden is, betekent dat in deze situatie dat ook de perceptie ten aanzien van het gevaar van terroristische aanslagen beïnvloedbaar is. Omdat de publieke perceptie onderdeel is van de impact die aanslagen hebben op een samenleving kan deze de impact van aanslagen vergroten. Tevens vormt de theorie van Huntington een heldere achtergrond, aangezien

Huntington beweert dat verschillende culturen tegenwoordig moeilijk naast elkaar kunnen bestaan wegens grote culturele verschillen die niet hanteerbaar zijn. Een cultuur zou zich dan moeilijk met een ‘tegenovergestelde’ cultuur kunnen affiliëren. Grote verdeeldheden onder de mensheid en een dominerende bron van conflict zijn volgens Huntington cultureel van aard. Daarnaast vormt de theorie van Senechal de la Roche ook een duidelijke achtergrond binnen deze scriptie. Deze theorie impliceert de mogelijkheid dat terrorisme zich zal voordoen in gepolariseerde conflicten waar reden tot ontevredenheid aanhoudt. Tenslotte wordt in het literatuuronderzoek aangehaald dat haatgevoelens tegenover de ‘ongelovige’ westerse wereld en met name tegen de invloed van de internationale orde op de moslimwereld een reden geven tot islamitisch fundamentalisme.

Wanneer in relatie tot de onderzoeksvraag de data uit hoofdstuk vier en de analyse uit hoofdstuk vijf als uitgangspunt worden genomen en bekeken, kan het volgende geconcludeerd worden aan de hand van de onderzoekscriteria. Deze criteria komen terug in hoofdstuk vijf en staan beschreven in hoofdstuk drie, onderzoeksmethodologie.

Verhouding met andere aanslagen

De aanslagen vertonen de volgende samenhang. Alle aanslagen zijn naar alle waarschijnlijkheid geïnspireerd vanuit religieus (islamitisch) fundamentalisme. Haatgevoelens tegenover de ‘ongelovige’ westerse wereld en met name tegen invloed van de internationale orde op de moslimwereld hebben de V.S., Marokko en Spanje vatbaar gemaakt voor terroristische aanslagen. Zelfs Marokko, een land waar het islamitisch gedachtegoed wordt aangehangen, werd wegens invloed van de internationale orde op de moslimwereld slachtoffer van terroristische aanslagen.

Angst en onveiligheid in de Nederlandse samenleving

Uit het rapport van het SCP blijkt dat in de Nederlandse samenleving grote verwachtingen ten aanzien van terroristische dreiging heersen. Daarnaast voelen autochtonen zich over het algemeen vaker bedreigd door de aanwezigheid van etnische minderheden in de samenleving. Uit dit rapport blijkt ook dat er een relatie bestaat tussen ‘het zich bedreigd voelen’ en als gevolg daarvan het ‘hebben van een negatieve houding ten aanzien van etnische minderheden’. Vooral de moslims moeten het hierbij ontgelden, wat waarschijnlijk veroorzaakt is door de internationale terroristische ontwikkelingen van de laatste jaren. Daarentegen spelen sociale contacten tussen autochtonen en allochtonen een verzachtende rol in de wederzijdse opvattingen. Deze internationale terroristische ontwikkelingen van de laatste jaren blijken dus hun invloed te hebben op de vorming van de publieke perceptie.

Discours van de Nederlandse overheid en de media ten opzichte van internationale terroristische aanslagen op onze samenleving

In paragraaf 5.5 zijn de overeenkomsten en verschillen tussen media en overheid per aanslag uitvoerig beschreven. In paragraaf 5.6 is hier verder op ingegaan door per kernpunt de discoursen van beide partijen te vergelijken gedurende het verloop van de aanslagen. Wanneer deze bevindingen in het licht van de onderzoeksvraag bekeken worden, volgen daaruit de onderstaande conclusies. De centrale onderzoeksvraag van deze scriptie is,

‘Wat is het aandeel van de overheid en media in de vorming van de publieke perceptie als onderdeel van de impact die internationale terroristische aanslagen op de Nederlandse samenleving hebben.’

Allereerst neemt de kans op het ontstaan van een duaal beeld ten aanzien van terroristische aanslagen toe, doordat de aandacht van de media voor een aanslag verslapt na verloop van tijd. Daarnaast valt te concluderen dat dit duale beeld ook, door verslapping van de media-aandacht, ontstaat wanneer aanslagen verder van de Westerse wereld af plaatsvinden. De media geeft bij de aanslagen in Casablanca en Beslan hoofdzakelijk een beschrijvende weergave van hetgeen gebeurd is en gaat niet zozeer in op de verdere gevolgen voor onze samenleving. De aandacht en reactie van de Nederlandse samenleving ten opzichte van deze aanslagen is dan ook minder hevig en vergaand.

Een andere belangrijke conclusie die getrokken kan worden is dat het discours van de overheid wordt beïnvloed door het discours van de media. In hoofdstuk vijf is aangetoond dat de media in zeer zekere mate de publieke perceptie van de samenleving beïnvloeden, wat in sommige gevallen kan leiden tot een (heftige) reactie van de samenleving. Wanneer deze reacties breed gedragen worden door de samenleving en zich richten op concreet gevoerd beleid van de overheid kan worden waargenomen dat de overheid haar beleid in bepaalde omstandigheden geleidelijk wil aanpassen. Uit de vergelijking tussen de aanslagen komt duidelijk naar voren dat de overheid naarmate de aanslagen verder in de tijd plaatsvinden haar beleid specificeert van integratieproblematiek in algemene zin naar de problematiek van polarisatie en radicalisering in specifieke zin. De overheid stapt hiermee gedurende de tijd over op een oplossingsgerichte aanpak.

Een vierde conclusie die getrokken kan worden is dat aanslagen die plaatsvinden in samenlevingen waarmee de Nederlandse samenleving zich kan affiliëren en/of identificeren, zoals New York & Washington en Madrid, direct hun invloed uitoefenen op de binnenlandse verhoudingen tussen autochtonen en allochtonen. Na deze aanslagen ontstaan spanningen tussen diverse bevolkingsgroepen in de samenleving. Dit zijn juist ook de aanslagen waaraan de media in bredere zin hun aandacht hebben besteed. Deze uitgebreide media-aandacht leidt tot reacties en dus kan worden verondersteld

dat de media (in)direct invloed hebben op de publieke perceptie en daarmee ook op de impact van internationale terroristische aanslagen binnen onze samenleving.

Een volgende conclusie die getrokken kan worden ligt in de verschillende benaderingen die media en overheid hanteren in de omgang met de dreiging van terrorisme. Als beschreven in paragraaf 5.5 hebben de media in hun optreden een specifiekere, korte termijn benadering. Ze verstrekken veel en uitgebreide informatie gedurende een langere tijdsperiode over aanslagen die, vanuit westers oogpunt gezien, als dichtbij worden ervaren. Uit dit oogpunt blijft er weinig ruimte over om de aanslagen vanuit een ander perspectief te bekijken. Als aanslagen verder van de samenleving afstaan, worden ze meer vanuit een feitelijke visie beschreven en wordt er aan de verdere gevolgen die deze aanslagen in de Nederlandse samenleving teweeg brengen geen aandacht besteed. Wanneer aanslagen niet als directe aanslagen op de westerse wereld worden ervaren, treden in het discours van de media veranderingen op. Diverse inputs van de media krijgen meer invloed en maken het mogelijk dat er een duaal beeld ontstaat. De overheid daarentegen hanteert een algemenere, lange termijn benadering en probeert de Nederlandse samenleving tot rust te manen door serieus om te gaan met de terroristische dreiging. De overheid poogt hiermee een meer constant en algemeen beleid neer te zetten. Moeilijk is te bepalen wat de gevolgen van deze twee verschillende benaderingen voor de publieke perceptie van en tussen diverse groepen in de Nederlandse samenleving zijn.

Een laatste conclusie die getrokken kan worden is de gewenning van de samenleving aan de dreiging van terrorisme. De aanslagen in New York & Washington maken als eerste in rij een onwerkelijke indruk. Media en overheid reageren geschokt op deze voor de westerse wereld surreële geweldsvorm. Vervolgens komen de aanslagen in Casablanca wel dichtbij, maar worden deze meer als een bevestiging gezien van de ontstane kwetsbaarheid van de westerse wereld. Met de aanslagen in Madrid komt de dreiging van terrorisme reëel in beeld. Europa en daarmee ook Nederland is een potentieel doelwit geworden. Hiermee komt de dreiging van terrorisme in het discours van de media en overheid op een verzadigingspunt. De aanslag in Beslan, hoewel ook op Europees grondgebied, wordt niet meer zodanig als bedreigend ervaren door de gewenning aan terroristische aanslagen en daarnaast door een geringe affiliatie met deze samenleving. In deze lijn der verwachtingen wordt zichtbaar hoe de moord op van Gogh een plek kon krijgen in het terrorismedebat. De gewenning aan terrorisme als onderdeel van het leven in de hedendaagse samenleving maakte dat de moord op van Gogh werd geïdentificeerd als een eerste aanslag op Nederlands grondgebied. Dat terrorisme een onderdeel van het leven is geworden, komt nog eens extra naar voren wanneer de overheid na een aantal aanslagen serieus beleid ontwikkeld en dit ook communiceert naar de buitenwereld.

Theoretische en empirische bevindingen met elkaar vergeleken

Tenslotte wordt in deze paragraaf de theorie vergeleken met de empirische bevindingen om de theoretische en maatschappelijke relevantie naar voren te halen. Hierdoor wordt duidelijk in welke mate deze scriptie iets toevoegt aan reeds bestaande literatuur en in welke mate dit onderzoek maatschappelijke informatie en inzichten verschaft.

Hoewel uit statistieken is gebleken dat er een dalende trend aanwezig is in het aantal terroristische aanslagen in de wereld en het percentage van aanwezige religieus georiënteerde groeperingen in de hele wereld slechts zestien procent bedraagt, heerst er toch een verontrustend beeld in de Nederlandse samenleving. Hierin spelen overheid en media een duidelijk rol, wat reeds bij de empirische bevindingen is geconcludeerd. De media en overheid beïnvloeden met hun discoursen in bepaalde mate de publieke perceptie van de Nederlandse samenleving. De mate van de mate is hierbij moeilijk te bepalen, maar wel is zichtbaar dat media en overheid heel duidelijk informatie verstrekken vanuit de rol die zij hebben in de samenleving. Wanneer de Nederlandse samenleving deze rollen niet duidelijk op het netvlies heeft staan, bestaat het gevaar dat de werkelijkheid maar beperkt zichtbaar wordt. Dit is wat de theorieën van Bourdieu en Schön & Rein bedoelen met de werkelijkheid die verdraait doordat de Nederlandse samenleving moeilijk onderscheid kan maken in wat zij denkt dat er gebeurt (mede bepaald door de sociale omgeving) en wat werkelijk gebeurt. Het beeld wat overheid en media op de samenleving overbrengen kan gekleurd zijn, zeker wanneer direct na een aanslag veel informatie wordt gegeven.

In deze scriptie is aangetoond dat de aanslagen grote samenhang met elkaar vertonen. Toch zijn er wel duidelijk verschillen te zien in reacties die de aanslagen teweeg hebben gebracht. Wanneer de aanslagen in New York & Washington en Madrid worden vergeleken met de andere twee aanslagen valt op dat overheid en media paniekerig en heftig reageren. Daarbij hebben de media duidelijk een overheersende rol ten opzichte van de overheid in het overbrengen van een discours op de perceptie van de Nederlandse samenleving. De overheid gaat hierin vaak meer relativerend te werk. Bij de aanslagen in Casablanca en Beslan is te zien dat de beperkte media-aandacht ervoor zorgt dat de aanslagen in Nederland amper bekend zijn (de impact wordt door de media verzwakt). Het lijkt er duidelijk op dat de perceptie van de samenleving versterkt wordt wanneer aanslagen als dichtbij worden ervaren en bewust gericht zijn op (onze) westerse wereld. Huntington heeft dit reeds in zijn literatuur erkend en schrijft dit toe aan het affiliatievermogen van een samenleving. Een cultuur zou zich moeilijk met een 'tegenovergestelde' cultuur kunnen affiliëren. In de cultuur van de Verenigde Staten en Spanje herkent de Nederlandse samenleving zichzelf meer dan in de 'islamitische cultuur' van Marokko of het 'armoedige' Noord-Ossetië. Daarnaast zet de perceptie, die media en overheid overbrengen op de Nederlandse samenleving, ten opzichte van de dreiging van terroristische aanslagen ook aan tot versterking van onderlinge spanningen tussen autochtonen en allochtonen. Dit sluit aan

met de relatie die door het SCP werd verondersteld tussen ‘het zich bedreigd voelen’ en als gevolg daarvan ‘het hebben van een negatieve houding ten aanzien van etnische minderheden’. Ook resulteert dit in ondermijning van de multiculturele samenleving. Wanneer deze opvattingen in het licht van deze scriptie worden bekeken, wordt het volgende duidelijk; wanneer er in een samenleving een groot affiliatievermogen is tot een getroffen samenleving en de media en overheid veel ruchtbaarheid aan de plaatsgevonden aanslagen geven, neemt de kans toe dat dit resulteert in onderlinge spanningen tussen autochtonen en allochtonen.

Wanneer nog eens naar de theorie van Senechal de la Roche wordt gekeken, blijkt dat deze niet direct relevant is ten aanzien van het aandeel dat overheid en media hebben in de vorming van de publieke perceptie. Wel wordt uit de empirische data duidelijk dat, naarmate aanslagen structureler worden de overheid oplossingsgerichter beleid gaat voeren. Dit oplossingsgerichte beleid van de overheid sluit aan bij hetgeen Senechal de la Roche reeds concludeerde, namelijk dat terrorisme zich zal voordoen in gepolariseerde conflicten waar reden tot ontevredenheid aanhoudt. In Nederland zou naar aanleiding van de reacties op de aanslagen dus het ideale klimaat geschapen zijn waarin terrorisme zich voor kan doen. Binnen het discours van de overheid vindt de theorie aansluiting, in die zin dat het probleem erkend wordt en de beleidskoers wordt aangepast naar de aanpak van radicalisering en rekrutering en het bevorderen van integratie. Deze verschuiving in de beleidskoers van de overheid lag in de lijn der verwachting als hier de theorieën van Aron en Schinkel, namelijk dat terroristen erop rekenen dat de angst van het publiek het politieke klimaat tot een overreactie aanzet, op betrokken worden.

Wanneer nog eens goed naar de empirische bevindingen uit hoofdstuk vijf wordt gekeken, wordt duidelijk dat naarmate de aanslagen plaatsvonden de media en overheid de dreiging van terrorisme steeds meer als werkelijkheid en onderdeel van het leven begonnen te beschouwen. Nieuwe aanslagen waren de bevestiging op hetgeen reeds bij de vorige aanslagen was verondersteld. Het is moeilijk te bepalen in welke mate dit beeld ook bij de Nederlandse samenleving heerste. Wel blijkt uit diverse citaten in hoofdstuk vier dat de samenleving de aanslagen ook als werkelijkheid en onderdeel van de samenleving zag. Er kan dus in bepaalde mate worden verondersteld dat er hier sprake is van een self-fulfilling prophecy, hoewel nieuwe aanslagen hierbij ook een rol spelen. De overheid en media suggereren bij de eerste aanslagen dat terrorisme een onderdeel van onze samenleving kan worden en in bepaalde mate al is. Hiermee scheppen ze de mogelijkheid dat dit ook werkelijkheid wordt in de perceptie die de samenleving heeft over de dreiging van terrorisme. Tevens sluit het Thomas theorema hier ook op aan, want deze theorie veronderstelt dat als mensen situaties als werkelijk beschouwen, de gevolgen ervan ook werkelijk zijn. De perceptie van overheid en media, in welke fase en/of sterkte dan ook, kan een sterke invloed hebben op hoe er werkelijk naar bepaalde fenomenen in een samenleving wordt gekeken.

§ 6.3: Beperkingen en aanbevelingen

Uit het onderzoek in deze scriptie komen een aantal beperkingen en aanvullingen naar voren. Deze zullen in deze paragraaf besproken als aanbeveling voor vervolgonderzoek.

Een eerste beperking in het onderzoek vormt de omvang van het onderzoek. Beperkte tijd en middelen hebben eraan bijgedragen dat het onderzoek is beperkt tot vier casestudy's. Hoewel uit het casestudyonderzoek een aantal conclusies naar voren zijn gekomen, zou het de betrouwbaarheid ten goede komen wanneer het onderzoek wordt uitgebreid naar meerdere casestudy's. In aanvulling op deze beperking valt ook aan te merken dat de informatievoorziening in dit onderzoek nog te beperkt is. Wegens beperkte tijd en middelen is de informatievoorziening beperkt tot de dagbladen, een aantal opiniebladen en kamerdebatten- en verslagen. Een beter inzicht in het discours van media en overheid zou kunnen worden bereikt door de informatievoorziening uit te breiden. Een derde beperking en mogelijke aanbeveling voor vervolgonderzoek zou een bredere arena van actoren zijn. In dit onderzoek wordt slechts gekeken naar het discours van media en overheid, maar er zijn naar alle waarschijnlijkheid meerdere actoren die aan de vorming van de publieke perceptie bijdragen. Ten vierde werd de publieke perceptie van de samenleving in dit onderzoek onder één noemer geschaard. Een verbetering zou het zijn wanneer hierin onderscheid wordt gemaakt tussen diverse groepen (zoals ook bij de diepte-interviews staat aangegeven), zodat een duidelijker en zorgvuldiger beeld ontstaat van diverse percepties die heersen in de samenleving. Tenslotte is de kennis die de samenleving op dit moment heeft over de gevaren van fundamentalisme en terrorisme binnen Nederland nog vrij beperkt, omdat deze gevaren zich in Nederland nog nauwelijks hebben voorgedaan. Om een goed vervolgonderzoek te kunnen verrichten zou men zich nog meer moeten richten op de daadwerkelijk heersende angstgevoelens in de Nederlandse samenleving. Een methode daarvoor zou een jaarlijkse monitor voor het peilen van angstgevoelens kunnen zijn, zodat op tijd kan worden ingespeeld op bijvoorbeeld onderlinge spanningen. Daarnaast zou deze monitor de gevoelens kunnen meten op het moment dat ernstige aanslagen zich voordoen. Ook zouden diepte-interviews hier een extra bijdrage kunnen leveren. Interviews met verschillende groepen (naar geloof, cultuur, opleiding) uit onze samenleving zullen meer inzichten kunnen verschaffen in de gevoelens die er heersen. Daarnaast zullen ze een beter inzicht geven in de gevolgen van de verschillende benaderingen van overheid en media in de publieke perceptie van en tussen diverse groepen in de Nederlandse samenleving. Het gevaar van een terroristische aanslag zou dan waar nodig wellicht meer gerelativeerd of juist aangepakt kunnen worden, evenals angsten voor fundamentalisme, radicalisering en recruitering.

Appendices

Appendix 1: Twee roerige weken: wat gebeurde waar na de moord op Theo van Gogh?

Datum	Locatie	Doelwit	Delict
5 november 2004	Utrecht	Moskee	Brandstichting
6 november 2004	Groningen	Moskee	Brandstichting
6 november 2004	Groningen	Gebedsruimte	Bekladding
7 november 2004	Huizen	Moskee	Poging tot brandstichting
7 november 2004	Breda	Moskee	Brandstichting
7 november 2004	Rotterdam – west	Moskee	Brandstichting
7 november 2004	Rotterdam – oost	Moskee	Bekladding
7 november 2004	Amsterdam	Marokkaans kantoor	Bekladding
8 november 2004	Huizen	Hervormde kerk	Aanslag
8 november 2004	Eindhoven	Islamitische school	Aanslag
8 november 2004	Utrecht	Kerk	Brandstichting
8 november 2004	Amersfoort	Kerk	Brandstichting
8 november 2004	Uden	Islamitische school	Afbranding
9 november 2004	Boxmeer	Kerk	Brandstichting
9 november 2004	Den Haag	Kerken (2)	Poging tot brandstichting
10 november 2004	Heerenveen	Moskee	Brandstichting
10 november 2004	Eindhoven	Katholieke school	Uitbranding
10 november 2004	Rotterdam	Gereformeerde kerk	Poging tot brandstichting
11 november 2004	Veendam	Moskee	Bekladding
13 november 2004	Helden	Moskee	Afbranding
13 november 2004	Maassluis	Moskee	Brandstichting

Bron: Elsevier, jaargang 60, nr. 47, 20 november 2004, p. 26.

Appendix 2: Verwachtingen rond veiligheid en criminaliteit in 2020,

bevolking van 16 jaar en ouder, 2004 (in procenten)

	veel groter	groter	ongeveer hetzelfde	kleiner	veel kleiner
in het jaar 2020 zijn problemen rond veiligheid en criminaliteit over het geheel genomen	17,5	55,7	21,7	4,8	0,3
is het probleem van:					
overlast en rommel op straat	4,4	47,2	36,1	11,9	0,4
vermogenscriminaliteit, zoals inbraak en diefstal	11,9	56,2	24,8	6,6	0,2
bedreiging en mishandeling	16,2	59,1	20,4	4,1	0,2
moord en doodslag	16,0	52,9	26,8	4,0	0,3
terroristische dreiging	18,3	50,2	25,0	6,0	0,5
computercriminaliteit	24,7	59,7	13,3	2,1	0,2
georganiseerde misdaad, als drugshandel, mensensmokkel, -handel	18,5	49,5	26,8	4,9	0,4
corruptie	14,2	46,2	35,3	3,9	0,3
belastingfraude	11,2	39,4	41,6	7,2	0,5

Bron: SCP (TOS'04)

Appendix 3: Toekomstverwachtingen (1)

Verwachtingen van de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, over de toekomst van migratie en integratie (percentage van de respondenten dat het eens is met de stelling)^a

	leeftijd				opleiding		
	totaal	16-34 jr	35-54 jr	≥ 55 jr	laag	midden	hoog
migratie en toelating							
in 2020 komen veel meer asielzoekers naar Nederland dan nu	35	40	31	35	43	33	25
in 2020 zijn veel in Nederland aanwezige migranten teruggekeerd naar het land van herkomst	33	34	30	35	36	35	23
in 2020 is een belangrijk deel van de migranten afkomstig zijn uit een van de nieuwe lidstaten van de EU	81	78	80	87	84	81	75
in 2020 halen migranten vaker dan nu een huwelijkspartner uit het land van herkomst	63	61	58	73	75	63	39
het toelatingsbeleid van Nederland moet in de komende vijf jaar strenger worden	80	80	77	82	87	79	64
Nederland beslist in 2020 nog zelf over het toelatingsbeleid	36	32	37	40	38	35	34
integratie: in 2020							
zijn de meeste etnische minderheden veel beter in de Nederlandse samenleving geïntegreerd dan nu	55	51	53	61	51	55	61
<i>structureel</i>							
staan etnische minderheden er qua opleiding, werk en inkomen veel beter voor dan nu	69	69	67	72	65	69	77
hebben allochtone vrouwen veel vaker een baan dan nu	68	66	68	71	64	66	79
bestaat er een grote etnische onderklasse	68	66	66	70	74	64	59
spreken etnische minderheden de Nederlandse taal veel beter dan nu	65	61	64	70	59	64	77
is de werkloosheid van etnische minderheden toegenomen	43	38	43	48	50	42	30
<i>cultureel</i>							
zijn de minderheden in Nederland minder op de eigen groep gericht dan nu	41	38	39	49	42	39	43
speelt het geloof een minder grote rol in het leven van moslims in Nederland dan nu	23	21	20	28	22	21	28
hebben etnische minderheden zich steeds meer aangepast aan de Nederlandse cultuur	44	43	43	48	37	46	58

	leeftijd				opleiding		
	totaal	16-34 jr	35-54 jr	≥ 55 jr	laag	midden	hoog
gaan autochtone Nederlanders veel meer om met allochtonen dan nu	59	57	57	64	55	57	69
maatschappelijke gevolgen: in 2020							
is het socialezekerheidsstelsel onbetaalbaar geworden vanwege de toestroom van migranten	74	73	71	81	84	72	56
is de dreiging van het moslimfundamentalisme groter dan nu	74	74	73	77	84	72	59
zijn de spanningen tussen autochtonen en etnische minderheden in Nederland veel kleiner dan nu	38	35	35	46	34	39	47
levert de aanwezigheid van etnische minderheden een positieve bijdrage aan de Nederlandse samenleving	40	38	38	46	34	39	56
zijn er in de grotere Nederlandse steden gettowijken waar veel mensen niet durven te komen	72	68	71	77	78	71	61
persoonlijke gevolgen							
over vijf jaar heb ik meer vriendschappelijke contacten met etnische minderheden dan nu	31	37	30	28	24	34	45
over vijf jaar voel ik mij niet meer thuis in de eigen buurt vanwege aanwezigheid etnische minderheden	30	32	25	34	40	26	16
mijn eigen situatie is in toekomst slechter door de aanwezigheid van etnische minderheden in Nederland	39	42	36	39	49	35	22

a De respondenten die als antwoord 'weet niet' of 'geen mening' gaven, zijn niet meegenomen in de berekeningen. Deze categorie is over het algemeen bescheiden van omvang (in de meeste gevallen niet meer dan 10% van de respondenten).

Bron: SCP (TOS'04)

Appendix 4: Toekomstverwachtingen (2)

Relatie tussen gevoelens van etnische dreiging^a en toekomstverwachting met betrekking tot minderheden en integratie (percentage van de respondenten dat het eens is met de stelling)^b

	gevoelens van etnische dreiging	
	laag	hoog
migratie en toelating		
in 2020 komen veel meer asielzoekers naar Nederland dan nu	22	50
in 2020 zijn veel in Nederland aanwezige migranten teruggekeerd naar het land van herkomst	36	28
in 2020 is een belangrijk deel van de migranten afkomstig uit een van de nieuwe EU-lidstaten	77	83
in 2020 halen migranten vaker dan nu een huwelijkspartner uit het land van herkomst	48	77
het toelatingsbeleid van Nederland moet de komende vijf jaar strenger worden	52	98
Nederland beslist in 2020 nog zelf over het toelatingsbeleid	36	36
integratie: in 2020		
zijn de meeste etnische minderheden veel beter in de Nederlandse samenleving geïntegreerd dan nu	74	34
structureel		
staan etnische minderheden er qua opleiding, werk en inkomen veel beter voor dan nu	84	54
hebben allochtone vrouwen veel vaker een baan dan nu	86	48
bestaat er een grote etnische onderklasse	54	81
spreken etnische minderheden de Nederlandse taal veel beter dan nu	85	39
is de werkloosheid van etnische minderheden toegenomen	29	58
cultureel		
zijn de minderheden in Nederland minder op de eigen groep gericht dan nu	57	33
speelt het geloof een minder grote rol in het leven van moslims in Nederland dan nu	31	17
hebben etnische minderheden zich steeds meer aangepast aan de Nederlandse cultuur	72	21
gaan autochtone Nederlanders veel meer om met allochtonen dan nu	76	39
maatschappelijke gevolgen: in 2020		
is het socialezekerheidsstelsel onbetaalbaar geworden vanwege de toestroom van migranten	47	91
is de dreiging van het moslimfundamentalisme groter dan nu	49	89
zijn de spanningen tussen autochtonen en etnische minderheden in Nederland veel kleiner dan nu	61	17
levert de aanwezigheid van etnische minderheden een positieve bijdrage aan de Nederlandse samenleving	72	14
zijn er in de grotere Nederlandse steden gettowijken waar veel mensen niet durven te komen	54	84

	gevoelens van etnische dreiging	
	laag	hoog
persoonlijke gevolgen		
over vijf jaar heb ik meer vriendschappelijke contacten met etnische minderheden dan nu	53	11
over vijf jaar voel ik mij niet meer thuis in de eigen buurt vanwege de aanwezigheid van etnische minderheden	3	64
mijn eigen situatie is in toekomst slechter door de aanwezigheid van etnische minderheden in Nederland	5	78

- a Een gevoel van etnische dreiging is gemeten door een schaal te construeren van de volgende twee in opinieonderzoek veelvuldig gebruikte items: 'allochtonen maken misbruik van de sociale voorzieningen' en 'al die vreemde culturen vormen een bedreiging voor onze eigen cultuur'. Respondenten konden op een vijfpuntsschaal aangeven in hoeverre zij het met deze stellingen eens waren. De cronbach's alpha van de schaal is 0,70. Voor de presentatie in deze tabel is de schaal in drie categorieën verdeeld, de middelste categorie is voor de overzichtelijkheid weggelaten (de scores in deze categorie liggen er steeds tussenin).
- b De respondenten die als antwoord 'weet niet' of 'geen mening' gaven, zijn niet meegenomen in de berekeningen. Deze categorie is over het algemeen bescheiden van omvang (in de meeste gevallen niet meer dan 10% van de respondenten).

Bron: SCP (TOS'04)

Literatuurlijst

Literatuur

- Aron, R. (2003). *Peace & War: a theory of international relations*. New Brunswick & Londen: Transaction.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization: the human consequences*. Cambridge en Oxford: Polity Press & Blackwell Publishers Ltd.
- Beck, U. (1999). *World Risk Society*. Cambridge en Oxford: Polity Press & Blackwell Publishers Ltd.
- Braster, J.F.A. (2000). *De kern van casestudy's*. Assen: Van Gorcum & Comp. B.V.
- Coser, L.A. (1956). *The functions of social conflict*. Londen: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Engeldorp Gastelaars, Ph. van & de Leede, E. (1998). *Theorievorming en methoden van onderzoek binnen de sociale wetenschappen: een introductie in het doen van onderzoek in bedrijfskundig perspectief*. Nieuwekerk a/d IJssel: ServicePost.
- Hajer, M.A. (1995). *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process*. Oxford: Clarendon Press.
- Huntington, S.P. (1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Simon & Schuster.
- Hussey, J. & Hussey, R. (1997). *Business research: a practical guide for undergraduate and post graduate students*. New York: Palgrave.
- Kushner, H.W. (2003). *Encyclopedia of terrorism*. Thousand Oaks, Londen en New Delhi: Sage publications.
- Laqueur, W. (2003). *No end to war: terrorism in the twenty-first century*. New York/Londen: Continuum.
- Muller, E.R., Spaaij, R.F.J., Ruitenberg, A.G.W. (2003). *Trends in terrorisme*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Ontiveros, S.R. (1986). *Global terrorism: a historical bibliography*. Santa Barbara/Oxford: ABC-Clio, Inc.
- Pels, D. (2003). *De geest van Pim: het gedachtegoed van een politieke dandy*. Amsterdam: Anthos.
- Pickering, W.S.F. (1975). *Durkheim on religion: a selection of readings with bibliographies*. Londen en Boston: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2004). *In het zicht van de toekomst: Sociaal en Cultureel Rapport 2004*. Meppel: Giethoorn Ten Brink.
- Thackrah, J.R. (2004). *Dictionary of terrorism: second edition*. Londen en New York: Routledge.

- Verschuren, P. & Doorewaard, H. (1999). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Utrecht: Lemma.
- Visser, C.J. (1988). *Terrorisme in soorten*. 's-Gravenhage: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen "Clingendael".
- Yin, R.K. (1994). *Case study research design and methods*. Londen: Sage Publications.
- Zakaria, F. (2003). *De toekomst van vrijheid: de paradoxen en schaduwzijden van democratie*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.

Tijdschrift artikelen

- Ahmad, E. (1986). Comprehending terror. *MERIP Middle East Report*, No. 40, *Terrorism and intervention*, 2-5.
- Black, D. (1990). The elementary forms of conflict management. *New Directions in the Study of Justice, Law and Social Control*, 43-69.
- Black, D. (2004). The Geometry of Terrorism. *Sociological theory*, Vol. 22, No. 1, 14-25.
- Collins, R. (2004). Rituals of solidarity and security in the wake of terrorist attack. *Sociological Theory*, 22.
- Coolsaet, R. (2004). Al-Qaeda tussen mythen en realiteit. *Internationale Spectator*, Vol. 58, No. 11, 523-530.
- Eisenhardt, K.M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review*, Vol. 14, No. 4, 532-550.
- Gibbs, J.P. (1989). Conceptualization of terrorism. *American Sociological Review*, Vol. 54, No. 3, 329-340.
- Laurila, J. (1997). The thin line between advanced and conventional new technology: a case study on paper industry management. *The journal of management studies*, Vol. 34, No. 2, 219.
- Senechal de la Roche, R. (1996). Collective violence as social control. *Sociological Forum*, Vol. 11, No. 1, 97-128.
- Schinkel, W. & Tacq, J. (2004). The Saussurean Influence in Pierre Bourdieu's Relational Sociology. *International Sociology*, Vol. 19, No. 1, 51-70.
- Tilly, C. (2004). Terror, Terrorism, Terrorists. *Sociological Theory*, Vol. 22.
- Walter, E.V. (1964). Violence and the process of terror. *American Sociological Review*, Vol. 29, No. 2, 248-257.
- Wilkinson, P. (1997). The media and terrorism: a reassessment. *Terrorism and political violence*, Vol. 9, No. 2, 51-64.
- Wynia, S. (2004). Veertig jaar lafheid. *Elsevier*, 47, 24-29.

Tijdschriften (hardcopy)

- Vrij Nederland (2002), jaargang 63, 1-52.
- Vrij Nederland (2003), jaargang 64, 1-52.

Bruikbare Scripties

- Ummersen, K. Van, (2003), *A critique of Huntington's theory of civilizations*, Rotterdam: EUR

Collegedictaten en readers Erasmus Universiteit Rotterdam

- Schinkel, W. (2004). *Collegedictaat Terrorisme: college 2004*.
- Snel, E. & Paridon, K. van (2003). *Maatschappelijke veranderingen en beleid*. Rotterdam: Universitaire opleiding bestuurskunde Rotterdam, p. 203-246.

Websites

- www.terrorisme.pagina.nl
- www.tkb.org
- www.gva.be

Databanken

- Sdu-Opmaat
- Krantenbank